
«НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ»,
«SCIENTIFIC HORIZONS»

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

2018, № 11 (72)

Виходить дванадцять разів на рік
ЗАСНОВАНО 12 БЕРЕЗНЯ 1998 р.
Матеріали друкуються українською,
частково російською та англійською мовами

Редакційна колегія:

д.е.н. Скидан О. В.
(головний редактор)
д.с.-г.н. Романчук Л. Д.
д.е.н. Ходаківський Є. І.
(заступники головного редактора)
к.с.-г.н. Тимошук Т. М.
к.е.н. Куровська Н. О.
(відповідальні секретарі)
д.вет.н. Борисевич Б. В.
д.т.н. Братішко В. В.
д.с.-г.н. Веремєєнко С. І.
д.вет.н. Галатюк О. Є.
д.т.н. Грабар І. Г.
д.т.н. Голуб Г. А.
д.вет.н. Горальський Л. П.
д.с.-г.н. Гузій А. І.
д.с.-г.н. Дідора В. Г.
д.вет.н. Довгій Ю. Ю.
д.т.н. Друкований М. Ф.
д.т.н. Запольський А. К.
д.е.н. Зіновчук В. В.
д.е.н. Зінчук Т. О.
д.вет.н. Ільницький М. Г.
д.вет.н. Калиновський Г. М.
д.с.-г.н. Ковальов В. Б.
д.с.-г.н. Куян В. Г.
д.т.н. Кухарець С. М.
д.е.н. Малиновський А. С.
д.е.н. Масловська Л. Ц.
д.е.н. Микитюк В. М.
д.с.-г.н. Мойсієнко В. В.
д.с.-г.н. Надточій П. П.
д.т.н. Паламарчук І. П.
д.с.-г.н. Пелехатий М. С.
д.с.-г.н. Савченко Ю. І.
д.т.н. Сидорчук О. В.
д.с.-г.н. Славов В. П.
д.е.н. Цаль-Цалко Ю. С.

Editorial board:

O. V. Skidan, Dr. of Ec. Sc.
(editor-in-chief)
L. D. Romanchuk, Dr. of Agr. Sc.
Ye. I. Hodakivsky, Dr. of Ec. Sc.
(deputies editor-in-chief)
T. M. Tymoshchuk, Cand. of Agr. Sc.
N. O. Kurovska, Cand. of Ec. Sc.
(executive secretaries)
B. V. Borysevych, Dr. of Vt. Sc.
V.V. Bratishko, Dr. of Eng. Sc.
S. I. Veremeyenko, Dr. of Agr. Sc.
O. Ye. Galatyuk, Dr. of Vt. Sc.
I. G. Grabar, Dr. of Eng. Sc.
G. A. Golub, Dr. of Eng. Sc.
L. P. Goralsky, Dr. of Vt. Sc.
A. I. Guziy, Dr. of Agr. Sc.
V. G. Didora, Dr. of Agr. Sc.
Y. Y. Dovgiy, Dr. of Vt. Sc.
M. F. Drukovan, Dr. of Eng. Sc.
A. K. Zapolsky, Dr. of Eng. Sc.
V. V. Zinovchuk, Dr. of Ec. Sc.
T. O. Zinchuk, Dr. of Ec. Sc.
M. G. Ilnytsky, Dr. of Vt. Sc.
G. M. Kalynovsky, Dr. of Vt. Sc.
V. B. Kovaliov, Dr. of Agr. Sc.
V. G. Kuyan, Dr. of Agr. Sc.
S. M. Kuharets, Dr. of Eng. Sc.
A. S. Malynovsky, Dr. of Ec. Sc.
L. Ts. Maslovska, Dr. of Ec. Sc.
V. M. Mykytyuk, Dr. of Ec. Sc.
V. V. Moiseyenko, Dr. of Ec. Sc.
P. P. Nadtochiy, Dr. of Agr. Sc.
I. P. Palamarchuk, Dr. of Eng. Sc.
M. S. Pelehaty, Dr. of Agr. Sc.
Y. I. Savchenko, Dr. of Agr. Sc.
O. V. Sydorchuk, Dr. of Eng. Sc.
V. P. Slavov, Dr. of Agr. Sc.
Yu. S. Tsal-Tsalko, Dr. of Ec. Sc.

**Засновник, редакція,
видавець –**

**ЖИТОМИРСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КВ № 23134-12974 ПР
від 19.02.2018 р.

Науковий журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з сільськогосподарських, ветеринарних (наказ МОН України № 261 від 06.03.2015 р.), економічних (наказ МОН України № 528 від 12.05.2015 р.) та технічних наук (наказ МОН України № 1021 від 07.10.2015 р.)

Відбір статей до друку проводиться редакційною колегією згідно з вимогами, що друкуються у науковому журналі, та шляхом додаткового рецензування і надання відповідної рекомендації.

ISSN: 2663-2144

Головний редактор
О. В. Скидан

Відповідальні за випуск
Є. І. Ходаківський, Н. О. Куровська

Науковий редактор
Є. І. Ходаківський,

Редагування англomовних текстів
Г. О. Хант, С. В. Кубрак

Редактор
Л. В. Якубовська

Редагування бібліографічних списків:
О. І. Касянюк, Н. Г. Яремчук

Комп'ютерний набір та верстка
О. М. В'юнцова

Макетування
О. М. В'юнцова

**Друкується за рішенням
Вченої ради ЖНАЕУ
протокол № 4 від 21.11.2018 р.**

Підписано до друку 27.11.2018 р.
Формат 210x297.

Ум. друк. арк. 12,67
Наклад 300 пр. Зам. № 399

**Адреса редакції видавця
та виготовлювача:**

10008, м. Житомир,
бульвар Старий, 7, ЖНАЕУ.

Контактні телефони:
(0412) 22–85–97, (0412) 22–04–17

Факс: (0412) 22–04–17

Свідоцтво суб'єкта
про державну реєстрацію
ДК № 3402 від 23.02.2009 р.

Address of the publishers:

Zhytomyr National
Agroecological University
Stary Boulevard, 7
10008, Zhytomyr, Ukraine

Telephone number:
(0412) 22–85–97, (0412) 22–04–17

Fax: (0412) 22–04–17

e-mail: skydanolegv@ukr.net

© Житомирський національний
агроєкологічний університет, 2018

УДК 331.101.262

ДОМІНУВАННЯ ПАРАДИГМ ХОЛІСТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ**Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, О. В. Іванюк, О. Ф. Присяжнюк, М. Ф. Плотнікова***e-mail: znau_dilovod@i.ua, valentyana.iakobchuk@gmail.com,**ivaniuk.olga@i.ua, oksana_himich@ukr.net, mfplotnikova@gmail.com*

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Основним модератором в розвитку людства, його безупинного прагнення до досконалості є наука. Першочергово вона дає об'єктивне відображення мислення людства, що перманентно переходять у свідомість та пояснює рівні цивілізації, характеризуючи досконалість інтелектуального розвитку. Через інтелектуальну діяльність людина створює абстрактно-логічні сентекції, математичну системність, прикладну примірність та за допомогою експериментальної перевірки пізнає істину, коригуючи майбутнє. В XX–XXI століттях в розвитку науки розглядаються три головних етапи парадигмальних змін дослідницької раціональності у вигляді класики, неокласики і постнеокласики. Неокласичний період нинішньої науки формується під впливом розвитку інформаційних технологій, генетики і визнання ролі наукової релігії. Вимогою часу стає об'єднання всіх наукових досліджень в єдину картину сутності людини та досягнення акмеологічних рівнів людського розвитку у складний період загострення техногенно-екологічних проблем. В матеріалах цієї публікації зроблено спробу здійснення аналітичних досліджень домінування парадигми холістичності як системно-цілісної характеристики Всесвіту та застосування інструментів синтелектики, геїстальтології, логічно-структурних абстракцій, Провидіння в акмосфері, ноосферній освіті, економіці та первинних управлінських структурах. У постматеріалістичний період розвитку науки парадигма холістичності (холонності) досліджень як парадигма цілісності фізичних, астральних, ментальних і духовних аспектів характеристики світогляду стала домінуючою у пізнанні макро- та мікроекономічної картин світу. Вершиною методологічного інструментарію у пізнанні явищ світу в сучасній зарубіжній та вітчизняній науці є синтелектика як наука про складні системи, що самоорганізуються на основі інтелектуальних зв'язків і творчого мислення. Холістичний контекст наукового пізнання явищ є всезагальним та всеохоплюючим. У світовій цивілізації нові напрями синтелектичного використання без вичерпної ментальної енергетики з'явилися з позиції спільності науки та релігії. В контексті цих тверджень застосовано інструменти геїстальтології, синтелектики і Провидіння.

Ключові слова: синтелектика, акмосфера, ноосфера, геїстальтологія, холізм, Q-менеджмент, інновінг, ноосферна освіта.

Постановка проблеми

Результатом досліджень провідних вчених сучасності (К. Войтили [1], І. Грабара [2–3], Ю. Шабанової [4]) став висновок про те, що у постматеріалістичній парадигмі науки як концепції цілісного світобачення виступає альтернатива класичної та неокласичної науки, розширюючи картину світу нематеріальними структурами. Постматеріалістична парадигма науки пов'язана з духовним модусом дослідницького характеру. Незважаючи на численні твердження великих вчених про необхідність введення в науковий обіг поняття про «тонкий світ» і Бога-Творця, узагальнених до єдиного парадигмального висновку. Сучасні наукові дослідження потребують систематизації методичних основ та інструментів пізнання світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Відомі світові наукові класики в своїх дослідженнях посилалися, насамперед, на ноосферні (розумові, інтелектуальні, духовні) інтекції розвитку людства, тому епіграфом ми взяли основні наукові орієнтири, що починаються з пріоритету «самовідданого оптимізму». Показово, що відомий фізик-теоретик, засновник квантової теорії Макс Планк визначає віру в духовне першоджерело гносеологічної детермінантної оцінки реальності. Найвищого знання лауреата нобелівської премії він отримав за квантову теорію у фізиці, відмовившись, ще в студентські роки, займатися дослідженням економічної теорії, яке він здійснював поряд з своїм колегою, пізніше теж лауреатом нобелівської премії Полем Самуельсоном, мотивуючи тим, що економічна теорія вельми складна наука, так як в ній задіяні духовні інтереси особистості людини.

Англійський фізик і математик Роджер Енроуз на основі теорії Йоделя і принципу доповненості Бора доводив, що без Вищої Сили поява нових знань, які характеризують побудову світу, неможлива. Відомий світові Н. Бор стверджував, що «нова фізика» повинна включати свідомість. Це твердження обґрунтовує американський вчений-філософ Нік Герберт. Видатний український вчений в галузі аеродинаміки В. Струвінський на основі аналізу фундаментальних досліджень приходять до висновку про наявність Духовних складових світоутворення. В українському науковому світі зовсім недавно (2013 р.) з'явилася фундаментальна праця (монографія обсягом 116,8 обл. арк.) професора О. Вознюка «Інтегральна концепція соматичного і духовного здоров'я особистості», де він констатує, що «сучасна епоха є епоха синтезу наукової і релігійної стратегій пізнання і освоєння світу, що здійснюється на основі загальної пізнавальної території – Цілого, або Абсолюта». Світова історія економічної думки майорить прізвищами видатних вчених України, серед яких визначальне місце належить В. Вернадському, який отримав естафету сучасного світового мислення від О. Блаватської [5], С. Подолінського [6]. Праці М. Руденка [7], Ю. Канигін, В. Кушера [8], В. Шевчука [9] в ноосферному описі розкривають засади вітчизняної фізіократії та синтелектики, наук про складні відкриті динамічні системи, що самоорганізуються на основі міжособистісних інтелектуальних зв'язків, творчого мислення, що перетворюють природне оточення в інфодинамічні машини високої корисної дії. Наразі в Україні існують потужні економічні течії «порівняльної економіки» (В. Геєць, А. Гальчинський, А. Грищенко, Б. Кваснюк, О. Лапко та ін.), методологія яких сформована на основі індукційно-інтеграційних підходів до вивчення економічних систем. на основі емпіричних даних національної економіки сформовано моделі й типологія економічних систем, здійснено їх перевірку на адекватність, здійснено кількісне та якісне порівняння із врахуванням вітчизняної наукової думки та світового досвіду. Однак, вони заперечують ідеї В. Вернадського про те, що ноосфера «включає в себе біосферу і не зводиться з неї» [10]. Тобто, насамперед, ноосфера, геосфера і біосфера розділені: одна знаходиться збоку свідомості, а

дві інші – частини фізичного світу. Свідомість неможливо обмежити комп'ютерною програмою як знакову конструкцію». У цьому зв'язку ми у своїх публікаціях робимо спробу пояснення холистичності поняття ноосфери, вводячи в систему досліджень редукцію інтелектуальної праці і можливості семіотичного вираження досліджень В. Вернадського. Останнім часом в контексті холистичності, системної єдності нами опубліковані дві монографії «Провидіння (соціально-психологічний аспект)», «Провидіння (гештальтні технології)». В дискусійному модулі захищено синтелектичні інтерпретації сміттеанства і кейнсіанства у вітчизняній економіці (6–7 жовтня 2017 р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка) на науково-практичній конференції «Мета-тренди світового розвитку та економічні перспективи України» з виступом на тему «Фізіократичне мислення в синтекті економічної сили» (30 червня 2016 р., м. Київ). У 2018 р. видано науково-публіцистичний твір «Кароль Войтила – вчений-працевлавець, релігійний діяч, Святий і цивілізаційна перспектива розвитку людськості» [12]. Наразі дослідження домінування парадигми цілісності як всеохоплюючого явища в науковому світі потребує подальших узагальнень, особливо з позиції методичного та прикладного напрямів.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є виділення та наукове обґрунтування на основі цілісного (холистичного) підходу, прикладної апробації і практичних презентацій у соціогуманітарних та економічній сферах діяльності, застосування розроблених нами методологічних прийомів дослідження холистичності засобами гештальтології, синтелектики, Провидіння.

Методика дослідження базується на основі синтелектики, системного аналізу та синергетики як основ теоретико-методологічних підходів до наукових досліджень, завдяки яким розглянуто макроскопічні аспекти теорії творчості, міжособистісні зв'язки та механізми становлення теорії пізнання та формування сукупного потенціалу знань людства. Холистичний контекст наукового пізнання є основою соціально-інтеграційного підходу в управлінні суспільним розвитком. В ході дослідження здійснено спробу формування наукового поняття Духоматерії як всеохоплюючого поняття єдності (цілісності)

світомислення вищої сили інтелекту людини як об'єктивної характеристики її сутності та прояву у формі свідомості, мудрості та активної дії.

Результати дослідження

Значення науки феноменальне. Перш за все, вона дає об'єктивне відображення мислення людства, що перманентно переходять у свідомість та пояснює рівні цивілізації, характеризуючи рівень інтелектуального розвитку. Через інтелектуальну діяльність людина створює абстрактно-логічні сентекції, математичну системність, прикладну примірність та експериментальною перевіркою пізнає істину, коригуючи майбутнє.

У розвитку наукових парадигм розглядаються три головних етапи: класики, неокласики і постнеокласики. Роль класичної науки – це розробка фундаментальних методів пізнання, їх конкретизації і методологічне опрацювання в передбачуваному емпіричному ракурсі. Роль науки неокласичного зразка – це введення в науковий простір суб'єктивного базису, розвертання дослідницьких сценаріїв, руйнуючи основу матеріалістичної основи науки. Неокласичний період нинішньої науки формується під впливом розвитку інформаційних технологій, генетики і активізації ролі соціально-гуманітарних наук. Вимогою часу стає об'єднання всіх наукових досягнень в єдину картину сутності людини та досягнення акмеологічних рівнів у складний період загострення техногенних та екологічних проблем.

Найбільш відома серед вчених світу людини А. Ейнштейн особливу увагу звертав на твердження Біблії як першоджерела соціальної інформації («З усіх книг Біблія зробила найбільший вплив на історію людства, – зазначає А. Ейнштейн, – «Надалі цей вплив буде тільки зростати» [11]). Відповідно до твердження А. Ейнштейна: «Чистота механістичної науки відразу руйнується при розладі концептуальних основ поєднання науки та релігії, без якого майбутнє Всесвіту не моделюється». Мета діяльності будь-якого вченого полягає у визнанні цієї об'єктивної істини і пошуку знакових виразів у контексті теми, оцінки людського інтелекту, співставності цієї категорії з емпіричним виміром розвитку. В загальному сучасний постматеріалізм антропологічний і народжує постматеріалізм соціальний, що

стверджує альтруїзм (служування вищим цілям еволюції, Духу, трансцендентному Богу, його альтернативою є егоїзм – служування особистим інтересам, що витікають із необхідності задоволення матеріальних, зокрема, фізіологічних потреб, що є грубим егоцентризмом).

Домінуючою методологічною парадигмою сучасного періоду світової науки є застосування холистичного (холодного, холографічного) підходу, що ґрунтується на концепції цілісності Всесвіту і всіх процесів у ньому, що виступає умовою існування всіх частин, залучених в нескінченно мінливий процес. Холістична парадигма розглядає фізичні, астральні, ментальні та духовні аспекти системи, їх взаємодію та взаємозв'язок, а також способи розвитку на основі принципів нелінійності, шляхом введення в сценарій розвитку неврахованих ситуацій і метасистем. Це якісно новий підхід в принципах організації системи, розширеної до трансцендентної іманентної взаємодії різнорівневих егрегорів.

Вершиною методологічного інструментарію, в парадигмі холистичності пізнання явищ світу в сучасній зарубіжній та вітчизняній науці є синтелектика, наука про складні системи, що самоорганізуються на основі міжособистісних інтелектуальних взаємозв'язків, творчого мислення, й перетворення його в інфординамічну машину, що витягує з природного оточення величезну корисну енергію. В суто методологічному інструментарії синтелектика є продовженням вдосконалення системного аналізу та синергетики. Її особливість проявляється в тому, що теорія синтелектики розглядається як макроскопічна теорія творчості, яка вивчає міжособистісні зв'язки та механізми вироблення колективного знання, ставлячи теоретичний базис. Формування соціумів як інфординамічних машин та, як трактує фундаментальна теорія інформатики щодо складних систем, що самоорганізуються, розглядаються в контексті цілісного (холодного), відтворюючи специфічний ефект акумуляції взаємодіючих елементів.

Холістичний контекст наукового пізнання явищ є всезагальним та всеохоплюючим. В світовій цивілізації нові напрями синтелектичного використання безвичерпної ментальної енергетики проявились з позиції спільності науки та релігії. В Україні у 2004 р.

здійснено відкриття Духоматерії, досліджено природу невидимих торсіонних полів, ментальної та астральної енергії в процесах матеріалізації і дематеріалізації світу. Приєднуючись до сучасних вчених холистичної орієнтації досягнення акмеологічних (найвищих) рівнів науки, слід почати з аналізу існування фізичних і тонких світів. Фізичний включає в себе матерію (планети, зірки, електромагнітні та гравітаційні поля), а тонкий – психофізіологічні логічні явища (психоенергію, біоенергію і таке інше). Характерна особливість тонкого світу в тому, що його основою є надвисокі частоти. Останні виражені, так званими, торсіонними полями. Виявом торсіонних частин в тонкому світі є Душа – енергетичний концентрат у вигляді поля кручення. У межах всього закрученого простору (душі) зберігається інформація про функціонування людського тіла (астрального тіла) і про процес мислення (ментальне тіло). За твердженням О. П. Блаватської, процес мислення (думки) викликає закручення простору: добрі думки закручують простір у одному (позитивному), недобрі (злі) думки – в протилежну напрямі. Всі душі є частиною всезагального інформаційного поля, яке в народі вважають Вищим Розумом. В такому інформаційному полі зібрані знання не лише нинішньої, але й майбутньої цивілізації. На основі наукових досліджень природи всезагального інформаційного, фізичного та тонких світів здійснюється філософське осмислення релігії. На початку існував лише простір Абсолют (Абсолютне Ніщо). Тобто план майбутніх творінь. Простір – це нейтралізована матерія і антиматерія. В ній постійно відбуваються створення матерії і антиматерії, що також постійно нейтралізують одна одну. Але цей процес нейтралізації може порушити Абсолют. З появою Абсолюту нейтралізація не відбувається і в цьому наслідковому зв'язку виник тонкий світ торсіонних думок і душ, а за ним, внаслідок ущільнення – фізичний світ (Е. Мулдашев).

Душа – це частина енергії Всесвіту. Енергія Душі – це енергія поза електроном і поза протоном. Вона надзвичайної сили і могутності, що спроможна протистояти силі гравітації. Інформаційне поле Всесвіту вказує, що просторово-часові вихори, насичені нескінченно великим об'ємом інформації, утворюють торсіонні поля (вихори), що мають унікальні

властивості, підтверджені експериментально (І. Грабар). Поля не переносять енергію, а лише інформацію. В той же час, будь-яка зміна в структурі торсіонного поля веде до виділення та/або поглинання енергії заданої області простору. Думки – польові самоорганізовані утворення. Це згустки у торсіонному полі, що самі себе утримують. Ми відчуваємо їх як образи і ідеї, які мають голографічну структуру.

Основа світу – свідомість, носієм якої виступають торсіонні поля [2–3]. В новій домінуючій нині холодної концепції «торсіонного поля» об'єднані Духовна і Матеріальна системи світоутворення. Холодність як вираз голографічної концепції Всесвіту стає предметом осмислення багатьох таких видатних фізиків-теоретиків сучасності як Девід Бон, Станіслав Гроф, Ервін Ласло та інших. Концентрований вираз ідеї холодної полягає в такому – «...кожна просторова часова ділянка Світу тримає в собі весь порядок Всесвіту». В природно науковій картині світу визначальна роль належить субстанції свідомості (духовного початку), що перебуває в прямій енерго-інформаційній взаємодії з Матерією, а, власне, у фізичній картині світу присутній «тонкоматеріальні світи Найвищої реальності», які є визначальними в еволюції матерії всіх рівнів, в тому числі і людини (Г. Шипов, А. Пригунов). Нагальність переходу до осмислення ноосфери і ноорозвитку висвітлюють фізіократичні роботи М. Руденка, що ґрунтуються на сенсі холистичності. Істотною особливістю економіко-філософського доробку М. Руденка є те, він розвиває ту царину наукової думки, дотримання критеріїв якої забезпечує вихід України та світового співтовариства в напрямку сталого (цілісного) ноорозвитку. Творчо інтерпретуючи єдність фізичного і духовного, М. Руденко будує цілісну архітектуру Всесвіту та вписує в неї людину. Ідея їх спорідненості дозволяє йому стверджувати, що, подібно до людини, Всесвіт має власний орган синтезу («все в усьому» Гермес Трисмегістр), [13–15]. Поєднання ґносеологічного з фізичним веде автора до висновку про матеріальність Бога, ідентифікуючи із Всесвітом як суб'єктом. Практичним інструментом, що висвітлює концепцію голографічної картини світу та його відображення інтелектом й свідомістю, є гештальти (образи), що сформовані мисленням, уявою.

Гештальтний підхід з'явився на перетині культурних епох, що знаменують трансформацію багатьох галузей знань і мають холистичне забарвлення. Визначення місця гештальтів у сучасній культурі та науці є однією з домінуючих концепцій пізнання холодної війни. Поняття «гештальт» (з нім фігура, образ, бачення, уява, контур рельєфності, цілісності) – характерно виражений у статтях Х. Евенфельца «Про якість функції», В. Кьолера «Фізичні гештальти у неспокій і стаціонарному стані». Розробки Фредеріка і Лаури Перлз в галузі психології засвідчують, що гештальт – це цілісний образ (уява будь-якої структури, що практично не виводиться з компонентів, які її утворюють). А сам гештальт – це просторово-наочна форма предметів (явищ, схем, подій), що сприймаються, чії властивості неможливо зрозуміти сумуванням властивостей їх частин. Основними принципами гештальту є холізм – стійкість, у яку спрямовані всі дослідження процесів розвитку, а сама конструкція гештальту побудована на принципах гештальтології: схожість, близькість, сумісність, замкнутість. Близькість – стимули розташовані поряд, мають тенденцію бути разом; схожість – стимули схожі за розмірами, формою тощо, мають тенденцію сприйматись разом; замкнутість – відображає тенденцію завершувати фігуру так, щоб вона мала нову форму; суміжність – близькість стимулів у часі і просторі, суміжність може обумовлювати сприйняття, коли одна подія викликає іншу. Нам належить ідея застосування деревної конструкції гештальту, оскільки його стержнем (холізмом) може бути лише стовбур. На основі таких принципів сконструйовано стержневий гештальт ноосферної (інтелектуальної) економіки.

При формуванні гештальту (образу в уяві) інтелектуальної макроекономіки за її основу і вершину прийнято інтелектуальний сектор (охорона здоров'я, освіта, наука, культура), в центральній частині – ринок, врівноважений товарним і фінансовим макросегментами, а умови функціонування як стержень, – мультиплікатор рівноваги Джон Майнарда Кейнса, локомотивом якої є інститути держави, через залучення інвестицій в інноваційний розвиток згідно з постулатами синергетики, переважно зовнішніх як ознак посиленої взаємодії із зовнішнім середовищем і, зокрема, за визначенням вектором з гуманістичним

європейським світом. Запропонований нами, розроблений концепт ноосферної (інтелектуальної) економіки є таким: 1) заміщення праці знаннями; 2) заміна трудової діяльності новим типом активності, заснованим на творчості; 3) перетворення суспільного виробництва на інноваційне; 4) плюралізм тенденцій власності; 5) прозюмеризм (стирання відмінностей між вільним і робочим часом); 6) формування нового типу економічної влади (не за відношенням до засобів виробництва, а за доступом до інформації); 7) утвердження знання та інформації як стратегічного ресурсу, що не мають ознак вичерпності; 8) подолання обмеженості благ і поява нових дефіцитів – часу та інформації; 9) оплата інтелектуальної праці за еквівалентами складної кваліфікованої [16–17]. На основі концепту холистичності ми даємо пояснення і, водночас відповіді, на зауваження «порівняльної концепції економіки» щодо критики ідей В. Вернадського з приводу формування основ ноосферної економіки, що свідомість неможливо покласти на мову семіотики, а відтак, – комп'ютерних програм, досліджуючи економічні та соціальні явища, в яких функціонує мінута «уречевлена в новаціях» інтелектуальна праця, інтерпретуючи у процесі переходу ментальної (невидимої інтелектуальної) в астральний та фізичний з поясненням процесів редукції (перетворення) енергії, визначаючи при цьому, домінуючі в людській природі, процеси мислення та творчості, позитивної спрямованості думок, творчий інтелект. Гештальтні форми цих процесів можуть бути різними: триумф та сила творчого розуму, мультиплікація та акселерація нових творчих ідей, прагнення до найвищої міри досконалості, взаємодія ринкових сил, позитив гештальту особистості.

В своїх аналітичних дослідженнях ми посилаємося на світових класиків А. Сміта, К. Маркса, С. Подолинського та інших, що людська праця як головний носій енергетичності розділяється на складну (кваліфіковану, інтелектуальну) та просту (таку, що не потребує кваліфікаційної підготовки). При цьому складна інтелектуальна творча праця з позиції витрат на неї та отриманого результату розцінюється як подвоєна проста. У винаходах, мистецьких творах, сортах рослин та породах тварин, технологіях ноу-хау та іншому, що оформлені як інтелектуальна власність і мають відповідний

юридичний статус, є акумульованою складна праця. З цієї точки зору, невидима енергія творення на основі процесів редукції у видиму здобуває форму фізичного виміру (затрати на підготовку автора-творця і за суттю є пролонгованою формою уречевленої інтелектуальної власності чи інтелектуальної продукції). На основі визначення кількісних співвідношень витрат на інтелектуальну власність, загального ефекту від її використання (споживання) стає можливим порівняти розмір одержуваних роялті, паушальних платежів, франчайзингу, лізингу та інжинірингу від вартості об'єктів інтелектуальної власності.

Новим у дослідженнях заснування парадгмальних знань холистичності, ми вважаємо, розробку концепції Провидіння та об'єктивного передбачення майбутнього. Подаємо фрагменти наших досліджень в теорії та практиці Провидіння. Позитивна спрямованість світу до свого удосконалення та досконалості визначається його Провидінням. При цьому, однокореневе звучання слова однакове для багатьох слов'янофільних та романівських мов: української, російської, польської, німецької, англійської та інших. Це і визначає його винятково важливе і геномне значення в минулому, нинішньому і майбутньому житті багатьох націй. В змістовому сенсі Провидіння, маючи велику кількість значень і характеристик, усталено означає – передбачення, це дія провидіти, алегорично – «всевидяче око», це уява розуму про своє майбутнє, або – далекоглядність, доля, яснобачення, пророцтво, доцільна діяльність, оптимістичне прогнозування та інше. В античній філософії вчення Провидіння з'явилося у Сократа і означає «світовий розум, що діє за ідеєю Добра, або Провидіння – все що має розумний сенс, оскільки всі причетні до абсолютного Розуму, і все – Добро, оскільки першоосновою всього є абсолютне Добро» і в цій єдності значення Провидіння наводить нас до релігійності.

Провидіння – це діяльність Бога який підтримує життя у всьому... Якщо підвести підсистемну синергетичну основу, то це провідні сили, що рухають найскладнішу соціобіологічну, інтелектуально-духовну систему, якою володіє тільки людина. Ще Піфагор визнавав закон Провидіння, що формується на основі двох рушійних сил вчинків людини: могутності волі і

визначення долі. При цьому, сила волі рівнозначна могутності долі. І така еквівалентність перманентна. Перша із цих сил виникає вільно, а друга формується вимушено. Тому кожна людина – власник своєї долі. Сила волі впливає на вчинки і майбутність, а визначення долі на те, що вже відбулося, при чому воля підтримує долю. Згідно з поглядами Піфагора, в якого запозичують знання всі наступні філософи світу, із минулого витікає майбутнє, із майбутнього минуле, а з єдності обох – нинішнє, із якого вони, у свою чергу, беруть початок.

Відповідно до його вчення, Воля панує над майбутнім, Необхідність – над минулим, а Провидіння над Нинішнім (теперішнім). Ніщо із сущого не відбувається випадково, а витікає із основного закону Провидіння, поєднуючись з Волею людини, яка підкоряється йому, або його порушує, діє за необхідності. Згода Волі з Провидінням творить Добро, а Зло породжене їх протиріччям (незгодою). Людині, яка творить Добро, притаманні три частини її сутності, що підзвітні (підкорені) її Волі: перша, що належить тілу – Інстинкт; друга, яка належить Душі – Добродіяння; третя, що властива Розуму – Мудрість.

Піфагор визнавав декілька послідовних існувань людини і стверджував, що нинішнє, яке нас народило і народжує, і майбутнє, що загрожує нам, це наслідок помилок попередніх існувань. Відповідно до його вчення, неминуча доля, на яку людина завжди скаржитися, є продукт її волі та йде вперед сама собою по наміченій нею дорозі і, ступаючи добре чи недобре (зле), полегшує чи ускладнює собі шлях. Перший адепт всіх філософів Платон задекламував, що Воля у поєднанні з Вірою підпорядковують собі необхідність володіння природою і творять чудеса. В Біблії зафіксовані слова Ісуса Христа про те, що Віра може зрушити гору.

В окултних науках (д-р Папюс, Окультизм, М.: Силена, 1994. – 512 с.) відзначалося, що «чим вища сила волі, тим вища істота (індивід) і її здібності до перетворень». Воля і Свобода – одне і теж. Або, Воля, що твердо йде вперед, є Віра. Вона творить собі в душі образ і підпорядковує собі все, завдячуючи їй, душа отримує силу, підкоряючи собі іншу душу і проникаючи в найглибші таїнства думок. І якщо вона діє у відповідності з Божою волею,

то може зрушувати гори, руйнувати скали, знищувати замисли невірних (сатани), наводячи на них жах і хаос, творить чудеса, і навіть підкорює собі смерть. Душа, що творить великі справи іменем Всевишнього, подібна пророкам і святим. Зло ховається від них. Ніщо не шкодить тому, в кому перебуває Бог. При цьому, добрі (доброзичливі) думки увіковічені як сила активно доброзичлива, а дурні як сатанинська (про силу енергії торсіонів, викликаних думками та діями людини на основі добра і зла, повідомляють вчені Олена Блаватська, Кароль Войтила, Ернст Мулдашев, Оразгельди Овезгельдієв, Іван Грабар та інші). Думка, мислення, що продукує психічну енергію – це джерело космічної сили і якостей найтоншої природи, які породжені найнижчою біоенергією. Ключ до таємної могутності: творити і перетворювати (матеріалізовувати) у реальному (видовому) світі образи, котрі наша уява (думка) створила із космічної (інертної) енергії, поєднавши однаковою мірою Волю і Віру.

Відомий на початку позаминулого століття (1831–1891 рр.) психоаналітик О. П. Блаватська пояснювала, що Майбутнє складається з Минулого, а це означає, що шлях, котрим людина проходить у часі і які проторовані під змінами своєї вільної Волі людини, вже пройшла, певним чином зміцнивши цей шлях, при цьому незгасне бажання волі підсвідомо ставить умови свого власного відродження під різноманітними формами своїх власних вчинків добрих чи дурних, власного буття, або від того, що ми називаємо чеснотами і недоліками. Поєднання чеснот і недоліків на життєвих терезах совісті породжує неминучість. І це один із основних законів Провидіння. Недобросовісні люди часто використовують добросовісних, досягаючи своїх прагнень здебільш на підсвідомому рівні, при цьому добросовісність характеризується як слабкість духу, а гуманність (любов до інших людей) як вада характеру.

Підсумовуючи науково-філософське бачення Провидіння як всеперемагаючої сили «Добра над злом» в цьому домінуванні сутності Оптимізму, у розвитку та процвітанні людської гуманізації знову повертаємося до Провидіння. Так, зокрема в процесах Провидіння не існує випадковості. Випадковість це всього лише слово, яким ми позначаємо математичну ймовірність. Сама випадковість не має буття. Це не та сила, яка

впливає на реальність. Провидіння має назву лише узгодженість.

Отже, Провидінню притаманна узгодженість. На ґрунті релігії позначають одночасні діяння Бога та людських істот. Бог реалізує свою волю через прояви людської волі, не порушуючи свободи вибору людини. У сучасний період світової орієнтації цивілізації на ноосферний розвиток визначення категорій єдності науки і релігії має домінуючий напрям. Про це свідчать роботи наукових і релігійних діячів: Карла Войтили – Папи Римського Іоанна Павла II (його енцикліки «Сіяння Правди», «Все про людську працю»), вчених, що досліджують енергію «тонких» світів: Е. Мулдашев, О. Овезгельдієв, І. Грабар та інші.

Особливо актуально звучить нині монографія «Енергія прогресу» видатного «фізіократа» світу Миколи Руденка, зокрема відкрита ним категорія «Духоматерії» як геніального відкриття в царині сучасного знання про світ і реальність, в якому Людина впливає на енергетичний потік як суб'єкт, а насамперед, духоматерія, за допомогою енергії, діє на людське існування. Поєднання гностичного з фізичним привело дослідника до висновку про матеріальність Бога, якого він ідентифікує із Всесвітом. Ґрунтуючись на дослідженнях цих авторів та з'ясуванні сутності Провидіння, що сформована ще в уяві античних вчених, релігійних діячів, ми запропонували загальний символ Провидіння, що ґрунтується на єдності Віри, Волі, що визначають Долю та на основі Розуму і Добра визначають Майбутнє (рис.). На нашу думку, сформований гештальт Провидіння сприятиме у передбаченні оптимістичного майбутнього, успіхів у творчій діяльності, досягнень в інновінгу та акмеології, забезпеченні Гудвілу підприємств і фірм, активізуватиме людську діяльність. Кароль Войтила вивченню Провидіння присвятив цілу енцикліку, назвавши її «Віра і Розум», – це наче два крила, на яких людський дух вознісся до бачення істини. Тобто, пізнанню його Самого. Отже, Віра і Розум максимально розкривають свою духовну природу.

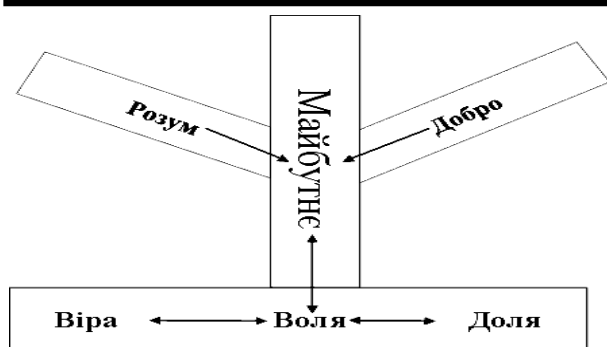

Рис. Ментальний гештальт (образ)

Провидіння

Джерело: власні дослідження.

Таким чином, сучасні досягнення дослідження тонкої невидимої енергії на торсіонних полях, взаємодії процесів матеріалізації та дематеріалізації в системі фізіологічного мислення дозволяють модернізувати сучасну теорію холістичності економіки до наявності знакових систем, семіотики та реалій об'єктивного світу. А оцінку складної інтелектуальної праці здійснювати як подвійної простої, що може бути орієнтиром для подвоєння заробітної плати працюючих, але в узгодженні з рівнем освіти кадрів: бакалавр, спеціаліст, магістр, доктор філософії, доктор наук. На торсіонних полях мислення та наявної інформації про холістичну картину світу, логічних процесів матеріалізації і дематеріалізації енергії ми запропонували логотип формування ментального гештальту наукового пізнання, виходячи з того, що думки, процес мислення, що продукують інформацію, це польові самоорганізовані утворення. Такі утворення (торсіонів, думок) виникають постійно за період осягнення земним мисленням руху Духоматерії. Відображені вони як процеси «дихання матерії» на принципах «SoHm» (So – «наше со», вдих, Hm – «их», видих, де відбувається матеріалізація хімічних елементів повітря в біопродукти – нейроклітини, яких в організмі людини понад 26 млрд). в релігійному сенсі як «реалізуйтеся самі» (що знайшло відображення в геніях академіка Т. Шевченка: «боріться – поборите: вам Бог помагає», професора і релігійного діяча К. Войтили: «я дію, а відповідно пізнаю Самого або і через це – Іншого», який ми використовуємо при підготовці управлінських кадрів і в програмах НЛП).

За нашими дослідженнями (підручник «Психологія управління», 2016 р., [18]), стержневою цінністю конструювання

гештальтів управлінських систем визначено наявність лідерства, в тому числі за критерієм Європейської фундації Q-менеджменту. В перспективі подальших досліджень передбачена апробація розробок на об'єктах місцевого самоуправління, зміною понятійного апарату та застосування науково-обґрунтованих механізмів впливу в системи менеджменту, що побудовані на основі принципів холізму.

Висновки та перспективи подальших досліджень

В постматеріалістичний період розвитку науки парадигма холістичності (холомності) досліджень як парадигма цілісності фізичних, астральних, ментальних і духовних аспектів характеристики світогляду стала домінуючою в пізнанні макро- та мікроекономічної картини світу. Нині провідні вчені світу включають в науковій констатації наявність «тонкого світу», енергії торсіонних полів і Першотворця в побудові концептуальних положень розвитку цивілізації. Вершиною методологічного інструментарію в пізнанні явищ світу в сучасній зарубіжній та вітчизняній науці є синтелектика як наука про складні системи, що самоорганізуються на основі інтелектуальних зв'язків і творчого мислення. Холістичний контекст наукового пізнання явищ є всезагальним та всеохоплюючим. В світовій цивілізації нові напрями синтелектичного використання без вичерпної ментальної енергетики з'явилися з позиції спільності науки та релігії. В Україні на початку XXI ст. сформовано поняття Духоматерії (М. Руденко), досліджено природу торсіонних полів, ментальної та астральної невидимих енергій у процесі матеріалізації та дематеріалізації світу. В контексті цих тверджень застосовано інструменти гештальтології, синтелектики і Провидіння. На основі практичного досвіду застосування засад ноосферної освіти обґрунтовано феномен появи осередків розумних громад як фундаментальних основ суспільства майбутнього.

References

1. Ioannes Paulus PP. II (1993). Encyclical "Veritatis splendor". Retrieved from http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html.
2. Hrabar, I. H. (2012). Mikrorezonansni tehnologiji ta sekreti dovolittia (Zhyty do 140 –

dostupno kozhnomu!) [Microresonance technologies and secrets of longevity (Living up to 140 – accessible to everyone!)]. Zhytomyr : Yevenok O. O. [in Ukrainian].

3. Hrabar, I. H., Khodakivskiy, Ie. I., Vozniuk, O. V. & Vozna, L. Yu. (2003). Synerhetyka ekonomichnykh system [Synergetics of economic systems]. Zhytomyr: Yevenok O. O. [in Ukrainian].

4. Shabanova, Yu. A. (2013). Sovremennaya filosofiya v voploshchenii tselostnosti [Modern philosophy in the embodiment of integrity]. *Praktychna filosofiia*, 3, 184–190 [in Russian].

5. Blavatskaya, E. (1888). Taynaya Doktrina. Tom 1. Kosmogenezis [The Secret Doctrine. Volume 1. Cosmogenezis]. Moskva: Bigbak [in Russian].

6. Podolinsky, S. A. (1880). Work of the man and his relation to energy distribution (pp. 135–211). N.-Y.: Word.

7. Rudenko, M. (2010). Energiya progressa. Ocherki po fizicheskoy ekonomii [Energy of progress. Essays on Physical Economics]. Kiyev: Mikhailluta A. A. [in Russian].

8. Kanyhin, Yu. M. & Kusherets, V. I. (2016). Fizychna ekonomiiia (Enerhiia istorichnoho prohresu) [Physical economy (Energy of historical progress)]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

9. Shevchuk, V. (2001). Ukrainska naukova shkola fizychnoi ekonomii: svitovyi vymir i tsyvilizatsiina perspektyva [Ukrainian School of Physical Education: World Dimension and Civilization Perspective]. Rudenko M. *Hnosys i suchasnist* (pp. 222–244). Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].

10. Vernadskiy, V. I. (2004). Biosfera i noosfera [Biosphere and Noosphere]. Moskva: Ayris-press [in Russian].

11. Chisholm H. (Ed.) (2004). The Encyclopedia Britanica: A Dictionary of Arts, Sciences, Literature and General Information (Vol. 2) (p. 194). Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica.

12. Yanul, I. Ie, Moroz, Yu. Iu., Ivaniuk, O. V., Horobchuk, T. T., Lytvynchuk, I. L., Kaminska, V. V. ... Samus, O. V. (2012). Synerhetyka: metodolohiia efektyv [Synergetics: the methodology of effects]. Zhytomyr: ZhNAEU [in Ukrainian].

13. Plotnikova, M. (2015). Conceptual Basis for Ukrainian Rural Development. *Regional Formation and Development Studies*, 3, 134–144.

14. Prysiashniuk, O., Buluy, O. & Plotnikova, M. (2018). Cluster approach in the management of rural areas. *Management Theory and Studies for*

Rural Business and Infrastructure Development, 40 (2), 118–127.

15. Kilnitska, O. S. & Plotnikova, M. F. (2017). Rodovi poselennia yak sotsialno-ekolohichni rushii konkurentospromozhnosti v ahrobiznesi [Generic settlements as socio-environmental drivers of competitiveness in agribusiness]. *Ekonomika ta pidpryiemnytstvo*, 39, 155–171 [in Ukrainian].

16. Litvinchuk, I. L. (2013). Gosudarstvennoye regulirovaniye innovatsionnogo razvitiya agrarnogo sektora ekonomiki [State Regulation of Innovative Development of the Agricultural Sector]. *Eastern-European Scientific Journal (Gesellschaftswissenschaften)*, 2, 37–38 [in Russian].

17. Khodakivskiy, Ye. I., Jakobchuk, V. P. & Litvinchuk, I. L. (2014). Intelektualna vlasnist: ekonomiko-pravovi aspekty [Intellectual Property: Economic and Legal Aspects]. Kyiv: TsUL [in Ukrainian].

18. Khodakivskiy, Ye. I., Bogoyavlenska, Yu. V. & Hrabar, T. P. (2016). Psykholohiia upravlinnia [Psychology of Management] (5th ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

DOMINATION OF THE PARADIGM OF HOLISTICITY IN MODERN SCIENCE

E. Khodakovskii, V. Yakobchuk, O. Ivanyuk, O. Prisyajnyuk, M. Plotnikova

e-mail: znau_dilovod@i.ua,

valentya.iakobchuk@gmail.com,

ivaniuk.olga@i.ua, oksana_himich@ukr.net,

mplotnikova@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University
Stary Boulevard, 7, Zhytomyr, 10002, Ukraine

The main moderator in the development of mankind, its continuous striving for perfection is science. Initially, it provides an objective reflection of the thinking of humanity, permanently transforms into consciousness and explains the level of civilization, characterizing the perfection of intellectual development. Through intellectual activity, a person creates abstract logical logics, mathematical system, applied approximateness and verifies experimental truth by correcting the future. In the XX-XXI centuries. in the development of science, three main stages of the paradigmatic changes in research rationality are considered in the form of classics, neoclassics and post-neoclassics. The neoclassical period of the current science is formed under the influence of the development of information technology, genetics and recognition of the role of scientific religion. The requirement of

time is the unification of all scientific research into a single picture of the essence of man and the achievement of acmeological levels of human development in a difficult period of aggravation of technogenic and environmental problems. In the materials of this publication an attempt is made to carry out analytical studies of the dominance of the holistic paradigm as a system-integral characteristic of the universe and the use of instruments of synthetetics, gestaltology, logical-structural abstractions, Providence in aquosphere, noosphere education, economics and primary administrative structures. In the postmaterialistic period of scientific development, the paradigm of holleticity (cholomeness) of research as a paradigm of the integrity of physical, astral, mental and spiritual aspects of the outlook has become dominant in the knowledge of the macro and microeconomic picture of the world. The top of the methodological toolkit in the cognition of the phenomena of the world in modern foreign and domestic science is synthetics, as the science of complex self-organizing systems based on intellectual connections and creative thinking. The holistic context of scientific cognition of phenomena is universal and all-encompassing. In the world civilization, new directions of synthetective use without exhaustive mental energy emerged from the position of a commonality of science and religion. In the context of these statements, tools of gestaltology, synthetetics and Providence are applied.

Keywords: synthetetics, aquosphere, noosphere, gestaltology, holism, Q-management, innoving, noospheric education.

ДОМИНИРОВАНИЕ ПАРАДИГМ ХОЛИСТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ

**Е. И. Ходаковский, В. П. Якобчук,
А. В. Иванюк, О. Ф., Присяжнюк,
М. Ф. Плотнікова**

e-mail: znau_dilovod@i.ua,
valentya.iakobchuk@gmail.com,
ivaniuk.olga@i.ua, oksana_himich@ukr.net,
mfplotnikova@gmail.com

Житомирский национальный
агроэкологический университет
бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Основным модератором в развитии человечества, его непрерывного стремления к совершенству является наука. Первоначально она дает объективное отражение мышления человечества, перманентно переходят в

сознание и объясняет уровни цивилизации, характеризуя совершенство интеллектуального развития. Через интеллектуальную деятельность человек создает абстрактно-логические сентекции, математическую системность, прикладную примерность и при помощи экспериментальной проверки познает истину, корректируя будущее. В XX–XXI вв. в развитии науки рассматриваются три главных этапа парадигмальных изменений исследовательской рациональности в виде классики, неоклассики и постнеоклассики. Неоклассический период нынешней науки формируется под влиянием развития информационных технологий, генетики и признания роли научной религии. Требованием времени становится объединение всех научных исследований в единую картину сущности человека и достижения акмеологических уровней человеческого развития в сложный период обострения техногенно-экологических проблем. В материалах этой публикации сделана попытка осуществления аналитических исследований доминирования парадигмы холистичности как системно-целостной характеристики Вселенной и применения инструментов синтелектики, геишальтологии, логически-структурных абстракций, Провидение в акмосфере, ноосферном образовании, экономике и первичных управленческих структурах. В постматериалистический период развития науки парадигма холистичности (холотности) исследований как парадигма целостности физических, астральных, ментальных и духовных аспектов характеристики мировоззрения стала доминирующей в познании макро- и микроэкономической картины мира. Вершиной методологического инструментария в познании явлений мира в современной зарубежной и отечественной науке является синтелектика как наука о сложных самоорганизующихся системах на основе интеллектуальных связей и творческого мышления. Холистичный контекст научного познания явлений является всеобщим и всеохватывающим. В мировой цивилизации новые направления синтелектичного использования без исчерпывающей ментальной энергии появились с позиции общности науки и религии. В контексте этих утверждений применены инструменты геишальтологии, синтелектики и Провидения.

Ключевые слова: синтелектика, акмосфера, ноосфера, геишальтология, холизм, Q-менеджмент, инновинг, ноосферное образование.

УДК 338.24.01

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРИ

О. Г. Яворська

e-mail: yavorska-oksana@ukr.net

Київський національний лінгвістичний університет
вул. Вел. Васильківська, 73, м. Київ, 03150, Україна

Надано огляд “інтелектуальному капіталу” підприємства як сучасному поняттю, яке впливає на бізнес-процеси та економічне зростання суб’єктів господарської діяльності. Наголошується, що інтелектуальний капітал є невід’ємною складовою загального капіталу організації, потребує заходів з примноження та якісного відтворення, особливо в умовах інформаційно-орієнтованої економіки. Важливою складовою інтелектуального капіталу підприємства визнано людський капітал (знання, практичні навички, таланти та досвід працівників організації, їх фаховість та креативність). Особлива увага акцентується на аналізі наукових поглядів до теорії інтелектуального капіталу, що засвідчує відсутність вичерпного розуміння природи інтелектуальних активів підприємства та загально визнану усталену структуру даного капіталу. Розгляд поняття “інтелектуальний капітал” актуалізується в еволюційному аспекті пізнання сутності феномену інтелектуального капіталу та розвитку векторів теорії інтелектуального капіталу. Дослідження щодо оцінки інтелектуального капіталу підприємства представлено широким спектром наукових доробок. Питання способів та методів розвитку та покращення інтелектуального капіталу особливо актуалізувалося за умов формування постіндустріального економічного простору. В дослідженні використовувалися загальні та спеціальні наукові методи (історичний, логічний та абстрактний методи, метод аналізу та синтезу – для формулювання висновків); принципи системного підходу, економічного аналізу та комплексного підходу до оцінки економічних явищ та процесів. Отримані висновки можуть бути використані при розробці організаційних методів та удосконалення політики управління інтелектуальним капіталом та людськими ресурсами підприємства.

Ключові слова: інформаційно-орієнтована економіка, інтелектуальний капітал, людський капітал підприємства, структура.

Постановка проблеми

Сучасна специфіка процесу інтелектуалізації економіки та активна динаміка науково-технічного прогресу обумовлюють збільшення наукомісткості та скорочення життєвого циклу продукції (послуги), постійного впровадження інновацій та активізації інвестування в людський капітал. Відтак, ключові динамічні переваги суб’єктів підприємництва залежать від розвитку нових знань, інформаційно-комунікаційних технологій, а також можливості переходу до ефективних моделей управління такими активами та унікальними ресурсами підприємства, як інтелектуальний капітал організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Процеси інтелектуалізації підприємств стали предметом дослідження науковців різних концептуальних позицій. Генеза теорії інтелектуального капіталу характеризується до тепер дискусіями щодо сутності та змістового наповнення категорій та термінів. Розвідки стосовно різних аспектів проблем формування та

структуризації інтелектуального капіталу підприємства висвітлено у працях вітчизняних (О. М. Собко, О. А. Грішнова, Н. Л. Гавкалова та інших) та зарубіжних (Е. Брукінг, Д. Дороті, Е. Титова та інших) науковців. Серед останніх теоретико-методологічних наробок щодо аналізу підходів до вивчення інтелектуального капіталу підприємства можна вказати монографію доктора О. М. Собко [21]. З урахуванням такої, вважаємо за доцільне розглянути питання структурування елементів інтелектуального капіталу підприємства, які мають соціальну природу та не розглядалися у роботах попередників.

Мета, завдання та методика дослідження

На меті даного дослідження постало питання проведення типології інтелектуального капіталу підприємства у межах сутнісно-змістового підходу за особистісно-індивідуальною рівненалежністю окремих складових елементів; шляхом виконання наступних завдань: аналіз теоретичної обґрунтованості структурної вибудови інтелектуального капіталу підприємства, розгляд моделей інтелектуального

капіталу підприємства та його складових елементів за принципом приналежності власності такого організації та вставлення меж такої приналежності за сучасних особливостей інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності.

Результати отримані за рахунок застосування комплексу загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: історико-логічного – при дослідженні теоретичних основ і концепції розвитку теорії інтелектуального капіталу підприємства; аналізу і синтезу, порівняння і групування – для зіставлення основних підходів до трактування поняття інтелектуального капіталу підприємства; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків.

Результати досліджень

Класичні погляди на структуру інтелектуального капіталу, які сформувалися наприкінці минулого століття, засвідчують наявність двох основних складових інтелектуального капіталу: людського (*human*) та структурного (*structural*) капіталів (модель Л. Едвінсона та М. Мелоуна та інших), [2; 13; 21]. Класифікаційна ознака, яку намагалися дослідники інтелектуального капіталу покласти в основу виділення такого – відношення власності. Людський капітал – це такий актив, який належить працівникам підприємства чи організації; на відміну від структурного капіталу – “це все те, що залишається в організації, коли працівники йдуть додому”, таким чином, структурний капітал знаходить втілення в самому підприємстві, на противагу людському – втілений у співробітниках. За К. Свейбі “індивідуальні компетенції” працівників постійно “належать” носіям; тоді як структурний капітал (у моделі інтелектуального капіталу автора відповідає поняттю “*internal structure*”) знаходиться у власності підприємства. До складу останнього дослідник відносить продукти інтелектуальної праці, які набули статусу інтелектуальної власності компанії (патенти, авторські права, товарні знаки тощо), інфраструктурні засоби підприємства (філософія управління, організаційна культура, концепції, системи управління, фінансові зв'язки, комп'ютерні системи, неформальні об'єднання тощо); окремо було виділено у структурі

інтелектуального капіталу підприємства “*eternal structure*” [7].

Стосовно структурного капіталу, до сьогодні існують доволі широкі трактування економістів та дослідників щодо складу такого. Так, за Л. Едвінсоном та М. Мелоуном, структурний капітал включає споживчий та організаційний (останній, у свою чергу, охоплює інноваційний та процесовий капітали); Губерт Сент-Ондрж, Т. Стюарт та інші автори знівелювавши ієрархічність структурного капіталу, надали статусу рівноцінного споживчому (у інших моделях інтелектуального капіталу представлений як клієнтський капітал), довівши, що споживачі та клієнти не є власністю організації [5; 22]; Й. Руус, С. Пайк та Л. Фернстрем обґрунтували доцільність виділення капіталу відношень (упрацях російських та українських вчених часто співпадає з поняттям “партнерського” капіталу підприємства), який включав вже напрацьований актив не лише з клієнтами (покупцями товару чи послуги), але і з субпідрядниками й іншими зацікавленими сторонами та партнерами [20].

У даному дослідженні ми не зупиняємося на розгляді та констатації інших структурних елементів інтелектуального капіталу підприємства (“соціальний капітал”, “духовний капітал”, “емоційний капітал”, “вітальний капітал”, “абілітивний капітал”, “інноваційний капітал” тощо), які стали результатами плідних пошуків економістів, практиків та дослідників ХХІ ст., оскільки нам актуальна теоретична обґрунтованість та доцільність підходу у структурній вибудові інтелектуального капіталу підприємства за принципом приналежності власності такого організації та вставлення меж такої приналежності за сучасних особливостей інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Результати інтегративного аналізу зовнішньо- та внутрішньо-організаційних складових інтелектуального капіталу підприємства у співвідношенні до ступеня та можливості їх уречівлення представлена у табл. 1.

Таблиця 1. Внутрішньо- та зовнішньоструктурні складові інтелектуального капіталу підприємства

Складові інтелектуального капіталу підприємства	Внутрішньоструктурні	Зовнішньоструктурні
Нематеріальні	філософія управління, організаційна культура, корпоративна довіра, соціальний час, тайм-менеджмент, групові норми використання часу як ресурсу, колективна компетенція, групові когніції тощо	імідж, репутація, довіра та ставлення клієнтів і стейкхолдерів, форсайтинг організаційний та корпоративний, часова політика, встановлення одночасних часових орієнтацій тощо
Матеріальні	патенти, авторські права, бази даних, комп'ютерні системи, прапор, логотип компанії	товарні знаки, бренд, символіка, логотип як символ, краудсорсинг тощо

Джерело: розроблено автором.

Результати аналізу скоріше окреслюють проблему співвіднесення деяких елементів інтелектуального капіталу підприємства, які не бралися до уваги попередниками, відтак, постало питання їх віднесення до зовнішньої чи до внутрішньої складових. Для таких елементів інтелектуального капіталу підприємства процес їх групування базувався на принципі інтегративності та комплексності, з урахуванням походження елементу інтелектуального капіталу, а також його цінністю для співробітників самої компанії, клієнтів, субпідрядників, партнерів; проте для деяких складових означений підхід мав суперечності з огляду на існуючу та зовнішню реалізовану маркетингову цінність та нематеріалізовану форму певних елементів інтелектуального капіталу організації. Вважаємо за доцільне надати пояснення певним термінам, які використані у таблиці 1. Раніше час як економічна категорія розглядався лише як робочий час – цінний та обмежений ресурс, оптимальне використання якого формувало конкурентні переваги для виробника продукції чи послуги. Перехід до гнучкого робочого графіка у 1970-х роках, поширення командної організації праці у 1980–1990-х роках поставило питання вивчення часу не лише як цінного ресурсу, але і як форми структурування відносин у групах [19]. У радянській та пострадянській науці питання часу побіжно розглядалося у працях вчених, які займалися стадіями розвитку колективу (Л.І. Уманського, О. В. Петровського, А. І. Донцова, Р. Л. Кричевського, А. Л. Журавльова та інших), а також у дослідженнях з вивчення часової організації індивідуальної та спільної професійної діяльності (Д. А. Ошаніна, В.

А. Денисова, Д. Н. Завалішиної, А. М. Лебедева, Ю. К. Стрелкова, В. А. Толочка, Є. В. Шиловой та інших). Згідно з аналізом сучасної наукової літератури окреслюється сім основних теоретичних напрямів дослідження відношення до категорії часу в соціогрупах. Поняття “соціального часу” нами приймається в розумінні Т. А. Нестік і являє собою об’єктивні стосунки між діями людей, соціальними явищами та процесами, а також як суб’єктивне відображення цих стосунків у груповій свідомості – загальноприйняті в певній соціальній групі уявлення про часові відношення між культурно значущими процесами та явищами, які закріплюються та відтворюються за допомогою культурних кодів в актах комунікації [19]. Групове ставлення до часу впливає на економічну поведінку. Корпоративний форсайт – система заходів, організаційних процесів, структур, норм та цінностей, які підтримують здатність організації передбачати та випереджувати зміни, трансформуючи свою діяльність на основі аналізу трендів та сценаріїв розвитку подій; розглядається як стійка характеристика організаційної культури, що підтримується корпоративними інститутами та процесами [6, 8, 4]. Управління колективною діяльністю за високого ступеня невизначеності середовища, постійного прискорення змін, вимагає розуміння соціально-психологічних механізмів, які забезпечують узгодження групи з дефіцитом часу та постійними змінами його структури.

На нашу думку, розглядаючи складові сучасних матеріальних та нематеріальних активів підприємства, наведених у таблиці 1,

варто зупинитися на розгляді такого питання, як символіка. Символ підприємства є важливим, оскільки засвідчує про особливість, економічну значущість та могутність даної організації. Фірмові знаки, прапор, символіка, свої стандарти є не лише демонстрацією “родовитості”, але і робота з підсвідомістю, оскільки “зчитування” клієнтами відбувається не слів чи образів, а символів (людині притаманні типи мислення: образне, логічне, символічне), [12].

З даного приводу можна вказати наробки В. А. Ванеєва, який пропонує у структурі інтелектуального капіталу організації замінити поняття “людський капітал” на поняття “особистісний капітал”, оскільки таке більш точніше відображає процес прирощення інтелектуального капіталу підприємства шляхом інвестування суспільством у людину, яка вже засвоїла певні знання, цінності та норми, тобто людину, яка вже перетворилася в особистість [15]. Відтак, структура інтелектуального капіталу підприємства складатиметься з “особистісного капіталу” та “організаційного капіталу” [15]. Як бачимо, у даній моделі відсутній ринковий (клієнтський) капітал, оскільки, на думку В. А. Ванеєва, такий виступає тією “обставиною”, яка затримує або стимулює ефективне формування та використання інтелектуального капіталу підприємства, але не є його частиною, а входить до складу більш загального поняття “нематеріальних капіталів” компанії [15].

Дискусійними є погляди Н. К. Лекаркіної на структуру інтелектуального капіталу підприємства, оскільки, на думку дослідниці, людський капітал не має входити до складу інтелектуального капіталу організації. Обґрунтування такої думки базується на тому, що “не існує ніякої можливості чи способу закріпити його (даний капітал) за конкретною фірмою; ...хоча людський капітал і не входить у структуру інтелектуального капіталу організації, проте сприяє формуванню структурного капіталу і таким чином збільшує вартість бізнесу компанії та його інтелектуальної власності; результат дії людського капіталу також може бути відображений у межах оцінки бізнесу підприємства, у випадку, якщо бенефіціант компанії шляхом своїх особистих зв'язків сприяє збільшенню її капіталізації, проте при продажі компанії такий ефект не зберігається” [18].

Доволі часто вибір моделі структуризації інтелектуального капіталу підприємства визначався цілями та особливостями самого підприємства. Так, зокрема, при вирішенні питання управління вартісною оцінкою фірми та підвищенням її ринкової привабливості, обиралася структура інтелектуального капіталу підприємства, яка демонструвала джерела виникнення та взаємодії структурних елементів інтелектуального капіталу між собою, які у результаті мали певними способами трансформуватися з “невидимих активів” у традиційний вид капіталу. Відповідно, основне завдання полягало у висвітленні та забезпеченні ефективної трансформації капіталів компанії з метою максимізації її ринкової вартості. Можна навести моделі інтелектуального капіталу Д. Андрісена та Р. Тісена, які виокремили п'ять груп інтелектуального капіталу організації: навички та неформалізовані знання; технології та формалізовані знання; первинні процеси та процеси управління; загальні моральні цінності та норми; цінні ресурси та надбання (існуюча клієнтська база, торгівельна марка та імідж, мережа субпідрядників тощо), [11]; Р. Каплан та Р. Нортон виділили три групи: людський капітал (наявність умінь, таланту, ноу-хау для реалізації інноваційної діяльності); інформаційний капітал (інформаційні системи, інфраструктура та інноваційні прикладні знання); організаційний капітал (культура, лідерство, командна робота), [16]. У даний період еволюція теорії інтелектуального капіталу, окрім традиційних концепцій управління підприємством, збагачувалася і новими – заснованими на підвищенні цінності організації для стейкхолдерів, і включи елементи інтелектуального капіталу, які за своїми властивостями та характеристиками відмінні від матеріально-грошових ресурсів [17]. Суттєвим є твердження А. Уайлмен та І. Каді, що даний капітал охоплює ту частину невідчутного, яка принципово не може мати прямої грошової оцінка та є невіддільною від компанії, яка їх сформувала, на відміну від активів, які можна виміряти у грошових одиницях та які можуть існувати за межами фірми [1; 9].

С. В. Валдайцев дане поняття також розглядає як численну сукупність нематеріальних активів підприємства (навчений персонал, постійні клієнти тощо), які на практиці характеризують конкретну організацію, оскільки

певна сукупність специфічних нематеріальних активів може бути лише у конкретного підприємства. Таким чином, як об'єкт оцінки інтелектуального капіталу підприємства виявляється прив'язаним до оцінки певного суб'єкту господарської діяльності і виступає лише як частина оцінки певного конкретного бізнесу, об'єкти інтелектуальної власності частіше є предметом самостійної оцінки незалежно від того, кому вони належать на певний момент часу [14]. Ми вважаємо, що означену нами проблему структуризації інтелектуального капіталу підприємства варто розглядати у контексті сучасних питань саморозвитку, самовираження та реалізації творчого потенціалу працівників організації, які набувають особливої актуальності за високого ступеня динамізму економічного середовища та нестабільності бізнес-простору, а не з позиції привласнення знань та інформації, якими володіють працівники, а також носії потенційних знань, навичок чи умінь. Відтак, змінюється власне підхід до розгляду інтелектуального капіталу підприємства як результату, який має певного власника, на інтелектуальний капітал підприємства як процес творчого та інноваційного саморозвитку організації як динамічної соціальної системи. Такий підхід нам вбачається доцільним з огляду і на той факт, що власне у свій час фізичний потенціал за індустріального етапу розвитку економіки також не був невід'ємною складовою людини як його носія і питання застосування даного активу лежало у площині ефективного використання фізичних можливостей працівника. Відповідно, вирішення питання структури інтелектуального капіталу підприємства має розглядатися через призму рівня якості та розвитку соціального капіталу підприємства, оскільки сама природа інтелектуального капіталу організації має соціальне походження – соціальну природу. Інтелектуальний капітал підприємства може набувати різних форм (про що вже йшлося вище), комбінація яких дійсно здатна підвищувати вартість підприємства, проте провідне місце у такій таксономії має належати соціальному капіталу організації. Саме соціальний капітал підприємства виконує найважливіші та найбільш значимі функції, які забезпечують ефективну роботу сучасного підприємства. Складові соціального капіталу підприємства (згідно теорії соціального капіталу:

довіра, цінності, соціальні мережі тощо) прискорюють швидкість руху інформації та формування й розвиток нового знання, яке ми розглядаємо як інноваційне. Цінним є твердження А. А. Артьома, що знання (інформація) як таке у межах організації є “локальним публічним благом” [12]. Безумовно, формування вищезначених інформаційно-знансвих активів підприємства носить колективний характер – виступає як цілісна соціальна система, що здатна до самоорганізації, а також продукування та інтеграції інноваційного знання. З цього приводу хочеться навести думку К. Вілліамса та Ю. Дюрансе, які розглядали відносини та зв'язки як потік ресурсів, які можуть бути матеріальними, а також нематеріальними, включаючи соціальну та емоційну підтримку, товариство, час, інформацію, експертизу, ділові операції, спільну діяльність тощо (вищезначені поняття наразі розглядаються дослідниками як складові соціального капіталу підприємства), [10].

Таким чином, визнання соціального капіталу як такого та його цінності надає менеджерам можливості щодо оцінки та виміру можливостей введення інновацій у своїй організації; результати такої оцінки безумовно і впливатимуть на ринкові вартісні показники самої компанії. У такий спосіб власне розширюється оцінка підприємства лише з урахуванням продуктів інтелектуальної власності підприємства (патенти, авторські права, торговельна марка тощо), оскільки увага також акцентується на можливості забезпечення інноваційного процесу певного суб'єкта підприємницької діяльності. Вищезначене узгоджується з поглядами М. Мак-Ілрея, яким саме соціальний капітал підприємства визнавався як найцінніший, оскільки дана форма інтелектуального капіталу підприємства не лише стимулює генерацію інших видів інтелектуального капіталу підприємства, але і здатна до саморозвитку: “I will now lay claim to the assertion that social innovation capital (SIC) is, in fact, the most valuable form of IC. I say this because it is the only form of IC that has as its purpose the creation of all other forms of intellectual capital (IC), including itself. Social innovation capital is therefore a necessary precondition (or antecedent) to the production of all forms of IC, including valuable intellectual property (IP), such as patents, trademarks, and copyrights. In the absence of

SIC – or in the presence of weak SIC – the effects of even the most IP are merely ephemeral” [3].

Грунтуючись на вищезначеному та погоджуючись з тим, що інновації є прикладом соціального процесу, а соціальний капітал є основним капіталом інтелектуального капіталу підприємства, доходимо висновку, що інтелектуальний капітал можна розглядати не лише як результат, але і як процес соціальної природи. Особливістю даного процесу та притаманною йому рисою є онтогенетичність за умов здорового інноваційного середовища у розумінні дослідника: “one of the key lessons from complexity theory is that visions of managing self-organizing systems are illusory, especially when it

comes to ‘managing’ collective behaviors in dynamic systems. According to this insight, knowledge-making in human social systems is arguably independent of outside intervention despite managers’ best intentions, so the best we can ever hope to achieve in encouraging innovation is to manage the surrounding conditions – the innovation climate, if you will” [3].

Вектор напряму розвитку соціального капіталу підприємства спрямований від внутрішньо-структурного до зовнішньо-структурного формування складових з кореляцією ступеня матеріалізованості інтелектуальних активів підприємства представлено на рис. 1.

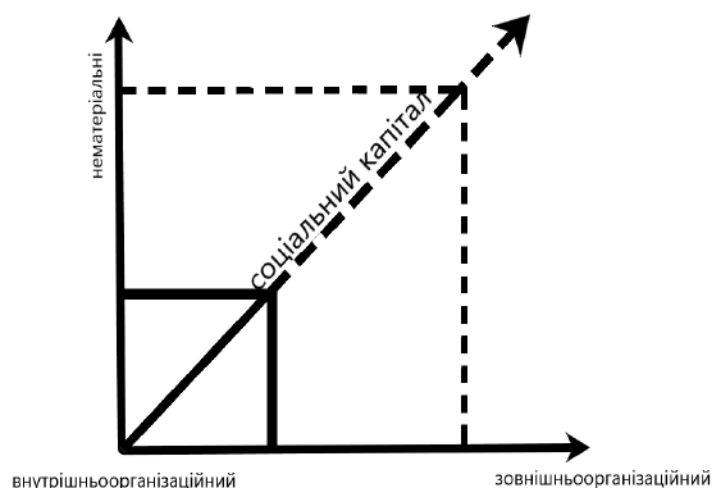

Рис. 1. Розвиток соціального капіталу підприємства

Джерело: розроблено автором.

Отже, побудова структури інтелектуального капіталу підприємства має ґрунтуватися на принципах системності, узгодженості її елементів та законів формування і саморозвитку відкритих складних динамічних систем. Також переконані, що не є можливим поступальний та повільний розвиток структури інтелектуального капіталу підприємства – структура виникає системно на новому рівні, коли всі її основні складові елементи відповідають такому, і власне є внутрішньо взаємно згодженими.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Дослідження з теорії інтелектуального капіталу вказує на відсутність загальноприйнятого розуміння його структури та структурних елементів; наведені моделі та схеми різняться за ступенем деталізації складових та

структурних елементів. Власне оцінка привласнення та уречевленої приналежності елементів моделей інтелектуального капіталу підприємства була актуальною як для дослідників категорії інтелектуального капіталу підприємства, так і для теоретико-методологічних розробок з даного питання. Переоцінка значення соціального капіталу у сучасному розвитку інтелектуального капіталу підприємства, який розглядається як складна соціальна та динамічна система, створює підстави як для перегляду самого ієрархічного принципу структурної побудови даного капіталу організації, так і виокремлення складових елементів інтелектуального капіталу підприємства в новітніх умовах економічного середовища. Подальші розвідки та генеза теорії інтелектуального капіталу будуть пов'язані з теоретичним обґрунтуванням просоціальної

домінанти інтелектуального капіталу та потенціалу підприємства, зокрема досліджені структуротворчих та синергетичних функцій соціального капіталу, що безумовно викличе появу альтернативних моделей структури інтелектуального капіталу підприємства.

References

1. Caddy, I. (2000). Intellectual capital: recognizing both assets and liabilities. *Journal of Intellectual Capital*, 2, 129–146.
2. Edvinsson, L. & Malone, M. S. (1997). *Intellectual Capital*. New York : Harper Business.
3. McElroy, M. W. (2002). Social innovation capital. *Journal of Intellectual Capital*, 30 (1), 35–49.
4. Rohrbeck, R. (2011). *Corporate Foresight. Towards a Maturity Model for the Future Orientation of a Firm*. Berlin-Heidelberg : Springer-Verlag.
5. Saint-Onge, H. (1996). Tacit knowledge: the key to the strategic alignment of intellectual capital? *Strategy and Leadership*, 24 (2), 10–16.
6. Slaughter, R. A. (1996). Futures studies: from individual to social capacity. *Futures*, 28 (8), 751–762.
7. Sveiby, K. E. (2010). Methods for Measuring Intangible. Retrieved from <http://www.sveiby.com/articles/MeasureIntangible.html>.
8. Tsoukas, H. & Shepherd, J. (2004). Coping with the future: developing organizational foresightfulness. *Futures*, 36, 137–144.
9. Wileman, A. A. (1999). Capital idea. *Management Today*, 2, 129–146.
10. Williams, K. & Durrance, J. (2008). Social Networks and Social Capital. *Rethinking Theory in Community Informatics*, 4 (3), 2–16.
11. Andriessen, D. & Tissen, R. (2004). Nevesomoe bogatstvo. Opredeleite stoimost vashey kompanii v ekonomike nematerialnyih aktivov [Weightless Wealth: find your real value in a future of intangible asset]. Moskva: Olimp-Biznes [in Russian].
12. Artemov, A. A. (2015). Model otsenki urovnya ugroz informatsionnykh vyzovov informatsionnogo prostranstva sotsialno-telekommunikatsionnoy sistemy [Technique of the assessing level of information threats of challenges to the content plane of infospace of socio-telecommunication system]. *Informatsionnyye voyny*, 3 (35), 83–97 [in Russian].
13. Bruking, A. (2001). *Intellektualnaya sobstvennost* [Intellectual Property]. Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
14. Valdaytsev, S. V. (2010). *Otsenka intellektualnoy sobstvennosti* [Assessment of intellectual property]. Moskva: Ekonomika [in Russian].
15. Vaneev, V. A. (2013). *Otsenka urovnya ispolzovaniya intellektualnogo kapitala innovatsionno aktivnyim predpriyatiem* [Assessment of level of use of the intellectual capital by innovatively active enterprise] (Avtoreferat dissertatsii kandidata ekonomicheskikh nauk). Institut ekonomiki Uralskogo otdeleniya Rossiyskoy akademii nauk, Ekaterinburg [in Russian].
16. Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (2007). *Strategicheskie kartyi. Transformatsiya nematerialnyih aktivov v materialnyie rezultaty* [Strategy maps. Converting intangible assets into tangible outcomes]. Moskva: Olimp-Biznes [in Russian].
17. Kelchevskaya, N. R. & Chernenko, I. M. (2014). *Upravlenie intellektualnyim kapitalom promyshlennogo predpriyatiya* [Management of the intellectual capital of the industrial enterprise]. Ekaterinburg: Izdatelstvo Uralskogo universiteta [in Russian].
18. Lekarkina, N. K. (2017). *Intellektualnyi kapital v otsenke intellektualnoy sobstvennosti* [Intellectual capital in the valuation of intellectual property]. *Otsenka investitsiy*, 1(5), 64–75 [in Russian].
19. Nestik, T. A. (2014). *Sotsialnaya psihologiya vremeni* [Social psychology of the time]. Moskva: Institut psihologii RAN [in Russian].
20. Roos, G., Pike, S. & Fernstrum L. (2010). *Intellektualnyi kapital: praktika upravleniya* [Managing Intellectual Capital in Practice]. Sankt-Peterburg: Vysshaya shkola menedzhmenta [in Russian].
21. Sobko, O. M. (2014). *Intelektualnyi kapital pidpriemstva: kontseptualizatsiia-funktsionuvannia-rozvytok* [Intellectual capital at enterprise: concept-functioning-development]. Ternopil: Krok [in Ukrainian].
22. Stewart, T. A. (1999). *Intellektualnyi kapital. Novyyi istochnik bogatstva organizatsii* [Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations]. In Inozemtsev V. L. (Ed.) *Novaya postindustrialnaya volna na Zapade. Antologiya* (pp. 372–400). Moskva: Academia [in Russian].

**INTELLECTUAL CAPITAL: PROBLEM
OF THE STRUCTURE****O. Yavorska**

e-mail: yavorska-oksana@ukr.net

Kyiv National Linguistic University

vul. Vel. Vasylykivska, 73, Kyiv, 03150, Ukraine.

This paper discusses «intellectual capital» as a modern concept that influences business processes and growth of the enterprises. Intellectual capital, as an integral part of the general capital of business entities, should be accumulated and constantly be reproduced. The substantial part of intellectual capital is human capital (know-how, knowledge, practical skills, abilities and experience of organization employees, their education and creativity). The analysis of scientific sources shows that an exhaustive understanding of the nature of intellectual assets is not yet formed. Nevertheless, tendencies to create postindustrial space dictate the need to find ways to develop and improve the intellectual component of the enterprises. The considering the term "intellectual potential" for the purpose of creation of evolution of an essence of the studied concept and development of vectors of the theory of the intellectual capital are offered. The research into measuring the intellectual capital and the external resources of companies has produced a plethora of proposed methods and theories over the last years. It aims at exploring and assessing the extent of awareness of such concept. The paper dwells on conceptual approaches to the theory of intellectual capital. The research rests on objective principles of the systems approach, economic analysis, logical and comprehensive approach to assessment of economic phenomena and processes. We have used a set of general and special methods in this article (they are historical method, logical method, method of analysis and method of synthesis; abstract and logical methods (for theoretical generalizations and drawing conclusions). Findings are used to support existing managerial practices and policies for better retention practices and management of human resources.

Keywords: information-oriented economy, intellectual capital, human capital. structure.

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ:
ПРОБЛЕМЫ СТРУКТУРЫ****О. Г. Яворская**

e-mail: yavorska-oksana@ukr.net

Киевский национальный

лингвистический университет

ул. Большая Васильковская, 73,

г. Киев, 03150, Украина

В статье делается акцент на «интеллектуальный капитал» как современное понятие, которое влияет на бизнес-процессы и экономический рост предприятий. Интеллектуальный капитал как неотъемлемая часть общего капитала предприятия, требует организации системы мероприятий по накоплению и качественного воспроизводства данного вида капитала. Существенная часть интеллектуального капитала – человеческий капитал (ноу-хау, знание, практические навыки, способности и опыт организационных сотрудников, их образования и креативности). Анализ научных источников показывает, что исчерпывающее понимание природы интеллектуальных активов еще не сформировано. Тем не менее, тенденции формирования постиндустриального пространства диктуют необходимость в поиске способов развития и улучшения интеллектуальных активов предприятий. Рассмотрение термина «интеллектуальный потенциал» актуально в эволюционном аспекте познания сущности изучаемого понятия и развития векторов теории интеллектуального капитала. Исследование по оценке интеллектуального актива и внешних нематериальных ресурсов субъектов хозяйственной деятельности охватило широкий спектр предложенных методов и теорий за последний период. Это активизирует степень исследования по изучению и разработке данного понятия. Данное исследование останавливается на концептуальных подходах в теории интеллектуального капитала. Исследование опирается на объективные принципы подхода систем, экономического анализа, логического и комплексного подхода к оценке экономических явлений и процессов. Мы использовали ряд общих и специальных методов в этой статье (исторический и логический методы, метод анализа и синтеза; абстрактный и логический методы (для теоретических обобщений и формирования выводов). Результаты могут быть использованы при разработке организаторских методов и политики улучшения интеллектуальных и человеческих активов.

Ключевые слова: информационно-ориентированная экономика, интеллектуальный капитал, человеческий капитал предприятия, структура.

УДК 336.645.1 : 339.977

**ОЦІНЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ****А. М. Михайлов, Г. І. Угнівенко, Є. С. Аніпрєєв, С. В. Качур**
e-mail: amykaylov79@gmail.comСумський національний аграрний університет
вул. Г. Кондратьєва 160, м. Суми, 40021, Україна

Здійснено оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств Сумської області в контексті пошуку шляхів нарощування експортного потенціалу регіону. Метою дослідження є оцінка стану зовнішньоекономічної діяльності Сумської області та визначення перспективних напрямків розвитку експортного потенціалу регіону. Методологічною основою проведеного дослідження стали положення економічної теорії, інституціональної теорії і теорії міжнародної торгівлі. Оцінювання зовнішньоекономічної діяльності здійснювалося на основі системного аналізу. Емпіричні дослідження тенденцій ЗЕД суб'єктами господарювання в Сумській області проводилися з використанням порівняльного аналізу і зіставлення рядів динаміки.

Виявлено, що у 2015–2017 рр. зовнішньоторговельний оборот виріс на 15,5%; сальдо зовнішньої торгівлі має позитивне значення, однак простежується тенденція до його зниження. За досліджуваний період коефіцієнт покриття експортом імпорту також має тенденцію до зниження: з 1,37 в 2015 р до 1,17 – в 2017 р. Обсяги іноземних інвестицій за період дослідження скоротилися. Найбільші інвестиційні проекти реалізовані на ТОВ "Гуала Кложерс УКРАЇНА", ТОВ "Керамейя" і ПрАТ "Монделіс Україна". Серед лідерів країнами-імпортерами продукції із Сумського регіону залишається РФ (27,7%), Туреччина (5,6%), Німеччина (4,6%). Відмічено зростання експорту в країни ЄС. Основними товарними групами залишаються готові харчові продукти, недорогоцінні метали та вироби з них, машини, обладнання та механізми, полімерні матеріали.

Викладено комплекс зовнішніх і внутрішніх факторів, що формують експортний потенціал регіону. До них віднесено: впровадження сучасних технологій, розширення і вдосконалення інфраструктури, нових методів управління, розвиток ринкової системи господарювання. Обґрунтовано необхідність залучення іноземного капіталу в економічні процеси області, нарощування обсягів зовнішньоторговельного обороту, організація спільних виробництв і кооперація, які дозволять ефективно реалізовувати експортний потенціал Сумської області.

Ключові слова: експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, іноземні інвестиції, експортний потенціал, зовнішньоекономічні зв'язки.

Постановка проблеми

Сучасні процеси глобалізації світового економічного розвитку не оминають і Україну, яка поступово інтегрується до міжнародної економіки. Зовнішньоекономічна діяльність є важливою і невід'ємною сферою господарської діяльності, яка за ефективного використання всього комплексу сучасних форм і методів міжнародного бізнесу здатна позитивно впливати на ефективність виробництва, його технічний рівень, якість продукції, що виробляється. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності – це суттєвий фактор підвищення ефективності господарської діяльності як на рівні мікроекономіки, так і в масштабах усього народного господарства.

У свою чергу, акценти зовнішньоекономічної діяльності України все активніше зміщуються до регіонів, де накопичено значний виробничий та експортний потенціал. У зв'язку з

цим одним із стратегічних напрямків розвитку Сумської області є входження її економіки до системи міжнародних і світових господарських стосунків та нарощування експортного потенціалу щодо виробництва конкурентоспроможних товарів на світових ринках [1].

Виходячи із цього, оцінювання стану зовнішньоекономічної діяльності та обґрунтування перспектив розвитку експортного потенціалу завжди були і залишаються важливою складовою суспільного розвитку України, незважаючи на зміни в політичній ситуації, економічній кон'юктурі та правовому середовищі країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у дослідження проблем управління, регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності України внесли

вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти. У першу чергу, слід назвати наукові праці з цієї проблематики В. Власова, С. Кваші, Н. Кривенко [2, 3], І. Волкова, О. Варченко, В. Данкевич, Т. Зінчук [4], Л. Лісової, Л. Михайлової [5], та інших. Цими та іншими вченими зроблений вагомий внесок щодо удосконалення механізму формування конкурентного середовища в зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Проте дане питання все ще залишається відкритим та малодослідженим, адже щодня ми спостерігаємо зміни як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що змушують абсолютно по-іншому розглядати дану проблему.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою написання статті є оцінювання стану зовнішньоекономічної діяльності підприємствами Сумської області та визначити перспективні напрямки розвитку експортного потенціалу регіону. Завдання статті полягає у оцінці зовнішньоекономічної діяльності та обґрунтуванні перспектив реалізації експортного потенціалу Сумської області. Методологічною основою проведеного дослідження стали положення економічної теорії, інституціональної теорії та теорії міжнародної торгівлі. Оцінювання зовнішньоекономічної діяльності здійснювалося на засадах системного аналізу. Емпіричні дослідження тенденцій ЗЕД суб'єктами господарювання в Сумській області проводилися з використанням порівняльного аналізу та співставлення рядів динаміки.

Результати досліджень

Сумщина – перспективний і потужний промислово-аграрний регіон з розвинутою інфраструктурою. Завдяки вдалому її географічному розташуванню, сусідству з розвиненими промислово-аграрними центрами Сумська область завжди приваблювала і приваблює ділових людей.

І наразі область є індустріально-аграрним регіоном України. Виробнича спеціалізація області пов'язана з видобутком енергетичних ресурсів, розвитком машинобудування, харчової та хімічної промисловості. Внесок промислового комплексу у загальному обсягу випуску товарів та послуг області перевищує 35%. Галузь створює близько 25% загального обсягу валової доданої вартості області [6].

У галузевому розрізі основу промисловості області становить добувна, харчова, хімічна промисловість та машинобудування. На ці види діяльності припадає близько 60% реалізованої промислової продукції області. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами та послугами Сумської області має тенденцію до зростання за 2015–2017 рр. Протягом досліджуваного періоду було експортовано товарів та послуг на 1901,1 млн дол. США. Зовнішньоторговельний оборот у 2017 році склав 173,3 млн дол. США, що на 15,6% більше, ніж у 2015 році [6].

Вважаємо доцільним розглянути зведений баланс зовнішньоторговельного обороту Сумської області за 2015–2017 роки (табл. 1).

Таблиця 1. Баланс зовнішньоторговельного обороту Сумської області за 2015–2017 рр.

Структура ЗТО	Зовнішньоторговельний оборот (ЗТО), млн дол. США		Експорт, млн дол. США		Імпорт, млн дол. США		Сальдо, млн дол. США	
	2015	2017	2015	2017	2015	2017	2015	2017
Товари, в т.ч.	1010,1	1223,9	606,6	672,7	403,5	551,2	203,1	121,5
Країни СНД	374,8	413,3	260,9	262,4	113,9	150,9	147,0	111,5
Країни ЄС	413,4	448,1	224,2	206,6	189,2	241,5	35,0	-34,9
Інші країни світу	221,9	362,5	121,5	203,7	100,4	158,8	21,1	44,9
Послуги, в т.ч.	103,5	63	37,2	28,0	66,3	34,9	-29,1	-7
Країни СНД	35,8	16,9	18,9	11,0	16,9	5,9	2,0	5,1
Країни ЄС	26,6	16,2	8,4	7,8	18,2	8,4	-9,8	-0,6
Інші країни світу	41,1	29,8	9,9	9,2	31,2	20,6	-21,3	-11,4
Усього	1113,6	1286,9	643,8	700,7	469,8	462,5	174,0	114,5

Джерело: розроблено авторами на основі [6].

Обсяг експорту товарів і послуг у 2017 р. становив 700,7 млн дол. США, тобто на 56,9 млн дол. США більше ніж у 2015 р. Обсяг імпорту товарами і послугами зріс на 116,4 млн дол. США порівняно з 2015 р. і становив 586,2 млн дол. США. Сальдо зовнішньої торгівлі має позитивне значення – це говорить про те, що Сумська область більше експортує товарів і послуг, ніж імпортує. У 2015 р. сальдо становило – 174,0 млн дол. США, а у 2017 році – 114,5 млн дол. США. Тобто, цей показник у 2017 р. зменшився 59,5 млн дол. США, або 34,2%. Темпи росту імпорту перевищують темпи росту експорту, внаслідок чого відбувається зменшення сальдо зовнішньої торгівлі. Коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2017 р. складає 1,19, а у 2015 р. – 1,37. Даний коефіцієнт зменшується з кожним роком це вказує на негативну тенденцію.

За даними табл. 1 можна побачити, що найбільше в імпорті товарів у 2015 р. займають країни ЄС та експорті – країни СНД, а у 2017 р. в експорті найбільше – країни СНД, а в імпорті країни ЄС. Зовнішньоторговельний оборот у 2017 р. з країнами ЄС склав 448,1 млн дол. США, але сальдо є від'ємним, і становить 34,9 млн дол. США, тому що більше товарів імпортували до країн ЄС, ніж експортували. Сальдо країн ЄС та інших країн є позитивним.

Найбільшу питому вагу в експорті товарів протягом досліджуваного періоду займають країни СНД. У 2017 р. частка цих країн в експорті Сумської області становить 37,0%, що є більше на 6,3%, ніж у 2015 р. Тобто до країн ЄС стали більше експортувати товарів. Також протягом 2015–2017 рр. спостерігається тенденція до зменшення питомої ваги інших країн в експорті товарів Сумської області.

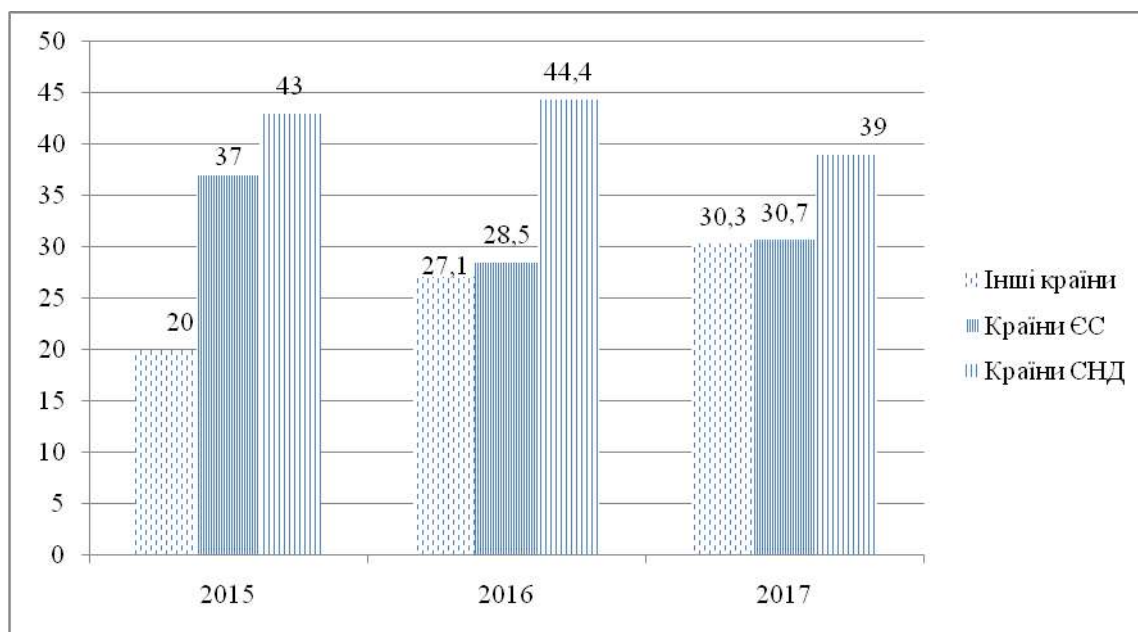

Рис. 1. Динаміка питомої ваги країн СНД, країн ЄС та інших країн в експорті товарів Сумської області

Джерело: розроблено авторами на основі [6].

Експорт товарів за 2015–2017 рр. зріс на 66,1 млн дол. США, або на 10,9%. У 2015 р. експорт становив 606,6 млн дол. США, а у 2017 р. 672,7 млн дол. США. Імпорт товарів за досліджуваний період також зріс на 36,6%, тобто на 147,7 млн дол. США.

Нині зовнішня торгівля – важливий чинник, який значною мірою впливає на соціально-економічний розвиток країни. У наступній

частині розглянемо товарну структуру експорту за досліджуваний період.

Слід зазначити, що основу товарної продукції експорту у 2017 р. у загальному обсязі становили продукти рослинного походження – 185,4 млн дол. США (27,6%); машини, обладнання, механізми – 108,8 млн дол. США (16,1%); готові харчові продукти – 112,7 млн дол. США (16,7%); недорогоцінні метали та вироби з них – 74,1 млн дол. США (11,0%).

Загалом за досліджуваний період зріс експорт товарів на 66,1 млн дол. США і у 2017 р. він становить 672,7 млн дол. США. Зростання експорту відбулося по таких товарних групах як продукти рослинного походження – на 64,8%, готові харчові продукти – на 4,5%, полімерні матеріали на 66,3%, деревина та вироби з неї – на 12,1%, взуття – на 9,8%, недорогоцінні матеріали та вироби з них – на 35,2%. Також у цей самий період спостерігається тенденція до зменшення експорту таких товарних груп як мінеральні продукти – на 13,7%, продукція хімічної промисловості – на 19,8%, а також машини, обладнання та механізми – на 35,2%.

У процесі дослідження важливою залишається географічна структура ЗЕД. Розглянемо географію експортних відвантажень за досліджуваний період. У звітному році найбільші обсяги експортних поставок здійснювались до Російської Федерації – 27,4% від загального обсягу експорту, Туреччини – 5,6%, Німеччини – 4,7%, Білорусії – 4,4%, Румунія – 3,3%, Італії – 3,2%, Єгипту – 3,1%, Іспанії – 3% та Польщі – 1,7%. В цілому за досліджуваний період можна зробити висновок, що Російська Федерація залишається основним споживачем продукції області. Втім можна спостерігати, що до Російської Федерації відбулося зменшення експорту товарів на 10,1 млн дол. США. Експорт товарів до країн СНД зріс: до Білорусії – на 4,5 млн дол. США, до країн ЄС: Румунії – на 3 млн дол. США, Іспанії – на 2,1 млн дол. США, Німеччини – на 8,8 млн дол. США, Польщі – на 2,9 млн дол. США, до Італії зменшився – на 0,9 млн дол. США; країн Азії: Туреччини – на 9 млн дол. США; країн Африки: Єгипту – на 4,3 млн дол. США.

За досліджуваний період можна спостерігати зменшення імпорту таких товарних груп: продукти рослинного походження – на 32,6%, готові харчові продукти – на 8,4%, мінеральні продукти – на 42%, деревина і вироби з неї – на 33,5% взуття – на 11,3%. А зростання імпорту відстежується за такими товарними групами: продукція хімічної промисловості – на 159%, полімерні матеріали – на 48,9%, недорогоцінні

метали та вироби з них – на 22,2%, машини, обладнання та механізми – на 112,1%. За результатами дослідження простежується тенденція до зростання імпорту товарів. Але загалом поки що експорт перевищує імпорт, що є позитивним.

Щодо товарної структури імпорту товарів то за досліджуваний період спостерігається збільшення імпорту загальним обсягом на 147,7 млн дол. США. Найбільшу питому вагу у 2017 р. становлять такі товарні групи: готові харчові продукти – 17,9%, недорогоцінні метали та вироби з них – 11,9%, машини, обладнання та механізми – 17%, полімерні матеріали – 7,9%. Найбільше зростання імпорту за досліджуваний період спостерігалось по таким країнам: серед країн СНД: з Російської Федерації – на 36,3 млн дол. США, а з Білорусії – на 2,4 млн дол. США; серед країн ЄС: з Німеччини – на 41,2 млн дол. США, Італії – на 17,6 млн дол. США, Польщі – на 14,9 млн дол. США; країн Азії: з Китаю – на 0,5 млн дол. США, Туреччини – на 4,8 млн дол. США; з США – на 25,2 млн дол. США.

Однією із форм зовнішньоекономічної діяльності є іноземне інвестування. Головною ціллю розвитку сфери іноземного інвестування було визначено створення належних умов для зростання інвестиційної активності суб'єктів господарювання, підвищення ефективності інвестування. Отже, розглянемо динаміку збільшення капіталу нерезидентів за досліджуваний період (табл. 2).

Отже, надходження іноземного капіталу в економіку області у 2017 р. склало 192,3 млн дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 70,9 млн дол. США менше, ніж у 2015 р. Упродовж 2015–2017 рр. спостерігається зниження інвестиційної активності. У 2016 р. надходження прямих інвестицій здійснили інвестори шести країн світу. До основних країн-інвесторів, на які припадає майже весь загальний обсяг надходжень інвестицій, належать Велика Британія, Російська Федерація та Кіпр.

Таблиця 2. Динаміка нарощування капіталу нерезидентів та обсягу прямих іноземних інвестицій

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2015 р.	
	млн дол. США	млн дол. США	млн дол. США	млн дол. США	%
Капітал нерезидентів	263,2	201,6	192,3	-70,9	73,1
Обсяг прямих іноземних інвестицій	293,4	229,2	186,8	-106,6	63,7

Джерело: складено авторами на основі [7].

Із країн ЄС в економіку області інвестовано 6111,8 тис. дол. США, або 85,9% загального обсягу вкладень. Найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 6723,5 тис. дол. США. У цілому обсяг іноземного капіталу в економіку області у 2017 р. становив 186,8 млн дол. США (у 2015 р. – 293,4 млн дол. США). Наразі інвестиційний клімат на Сумщині залишається сприятливим для іноземних інвесторів. За підтримки Сумської

обласної державної адміністрації інвесторами прийнято рішення щодо реалізації проектів з розширення виробництва на ТОВ "ГУАЛА КЛОЖЕРС УКРАЇНА", ТОВ "Керамейя" та ПрАТ "Монделіс Україна".

У січні-грудні 2017 р. підприємствами та організаціями Сумської області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 6183,7 млн грн капітальних інвестицій, що на 19,5% більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період попереднього року.

Індекс капітальних інвестицій

(у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

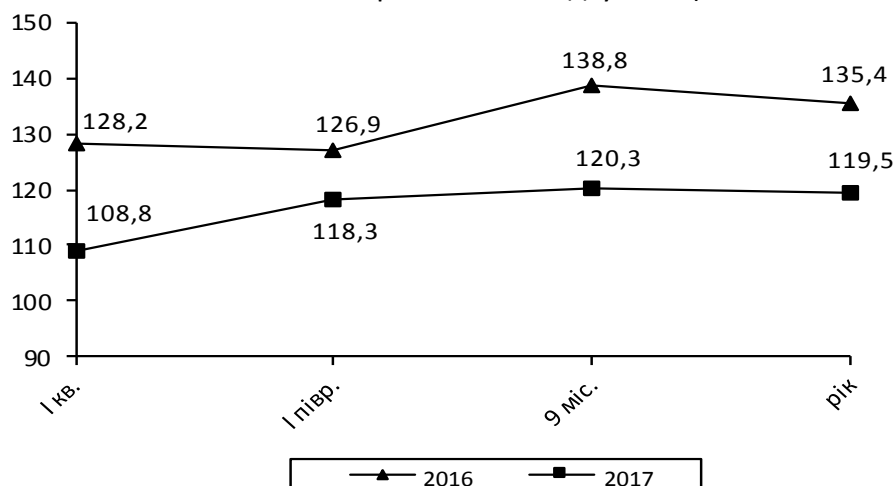

Рис. 2. Індекс капітальних інвестицій

Джерело: складено авторами на основі [7].

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 70,9% загального обсягу. Вагомі частки капітальних інвестицій освоєно в машини, обладнання та інвентар і транспортні засоби – 67,0% усіх інвестицій, у будівлі та споруди – 28,4%.

На капітальний ремонт активів спрямовано 450,9 млн грн капітальних інвестицій (7,3% від загального обсягу).

Серед внутрішніх чинників, що відіграють визначальну роль у формуванні експортного потенціалу області, суттєвий вплив на експортні можливості галузі мають технологічні чинники (інфраструктура країни, науковий потенціал, рівень освіти населення) та виробничі чинники

(економічний і технічний стан виробництва, структура і рівень витрат виробництва, продуктивність праці, асортимент і якість товарів, інвестиційні та інноваційні можливості галузі).

Серед зовнішніх чинників, що надають експортному потенціалу кількісного і якісного прояву, є умови конкуренції, а саме: кількість конкурентів, що діють на галузевому ринку; їх ринкові частки; висота бар'єру входження до галузевого ринку або його сегменту, тобто цінові обмеження; ефект масштабу виробництва; рівень прибутку та можлива поява товарозамінників. Для визначення експортних можливостей галузі слід враховувати також загальний стан ринку – його ємність, обсяг та структуру попиту, наявність зовнішньої системи збуту,

міжнародних інститутів співробітництва, а також торгово-політичний стан зовнішнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Зовнішньоекономічна діяльність є одним із найважливіших напрямків розвитку підприємництва. Особливого значення вона отримує в умовах набуття Україною асоційованого членства в ЄС. Завдяки експортно-імпорتنій діяльності забезпечується покриття потреб країн світового співтовариства у сировині, паливі, енергоносіях, машинах, обладнанні та устаткуванні, товарах широкого вжитку, послугах.

Послідовне вирішення окремих проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності, безумовно, буде сприяти розширенню міжнародного бізнесу як на національному, так і на інтернаціональному рівнях. Саме в даному напрямку зараз має активно розвиватись вітчизняне підприємництво. До цього нашу країну спонукає можливість використання переваг міжнародного поділу праці, інвестиційного потенціалу країн, світової спільноти, запозичення досвіду ринкових перетворень та господарської діяльності економічно розвинутих держав, співпраці з міжнародними економічними та валютними фінансовими організаціями.

Для ефективної зовнішньоекономічної діяльності Сумської області потрібні заходи для запровадження сучасних технологій, розширення і вдосконалення інфраструктури, нових методів управління, застосування досвіду ринкової системи господарювання. Важливим елементом є забезпечення подальшої участі іноземного капіталу в економічних процесах області, збільшення обсягів зовнішньоторговельного обігу та зростання експортного потенціалу, організація спільних виробництв та кооперація.

References

1. Mykhailov, A. M. (2015). Transformacija form zovnishnjoeekonomichnogho spivrobitnyctva v integracijnykh umovakh [Transformation of forms of foreign economic cooperation in the integration conditions]. *Visnyk Sumsjkogho NAU. Serija «Ekonomika i menedzhment»*, 8 (65), 115-118 [in Ukrainian].

2. Kvasha, S.M. (2013). Naukove zabezpechennja rozvytku zovnishnjoeekonomichnoji dijalnosti Ukrajiny pry formuvanni novykh vektoriv mizhnarodnoji integraciji [Scientific support for the development of Ukraines foreign economic activity in the formation of new vectors of international integration] (*Report at the General Meeting of the Agrarian Economy and Food Division of the National Academy of Sciences of Ukraine*). Kyiv: NNTs «Instytut ahrarnoi ekonomiky» NAAN Ukrainy [in Ukrainian].

3. Kvasha, S. M., Vlasov, V. I. & Krivenko, N. V. (2013). Eksport ta import produkciji aghrarnogho sektoru Ukrajiny: stan ta tendenciji [Export and import of products of the agrarian sector of Ukraine: state and trends]. Kyiv: NNTs «Instytut ahrarnoi ekonomiky» NAAN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Volkova, I. M., Varchenko, O. M. & Dankevich, V. E. (2013). Konjunktura ta perspektyvy svitovykh aghrarnykh rynkiv [The state of affairs and prospects of the world agrarian markets]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

5. Lisova, L. & Mykhaylova, L.. (2006). Foreign economic activity of the agrarian sector of Sumy region: its state end prospects of the development. *Journal of modern science*, 282-290.

6. The Main Department of Statistics in Sumy Oblast. 2018. Retrieved from <http://sumy.ukrstat.gov.ua/>

7. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Retrieved from <http://www.me.gov.ua>

ESTIMATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF EXPORT POTENTIAL OF THE SUMY REGION

A. Mykhailov, A. Ugnivenko, E. Anipreyev, S. Kachur

e-mail: amykaylov79@gmail.com

Sumy National Agrarian University

160 Herasym Kondratiev, Sumy, 40021, Ukraine

The evaluation of foreign economic activity of enterprises of the Sumy region in the context of finding ways to increase the export potential of the region. The aim of the study is to assess the state of foreign economic activity of the Sumy region and to identify promising directions for the development of the region's export potential. The methodological basis of the study was the provisions of economic

theory, institutional theory and the theory of international trade. Evaluation of foreign economic activity was carried out on the basis of system analysis. Empirical studies of trends in foreign economic activity by business entities in the Sumy region were carried out using a comparative analysis and comparison of the time series.

It is revealed that in 2015-2017 foreign trade turnover grew by 15.5%; The balance of foreign trade is positive, but there is a tendency to reduce it. Over the study period, the ratio of coverage of exports of imports also tends to decrease: from 1.37 in 2015 to 1.17 in 2017. Foreign investment volumes decreased during the study period. The largest investment projects were implemented by Guala Klogers UKRAINE LLC, Kerameya LLC and Mondelis Ukraine PJSC. Among the leaders of the countries-importers of products from the Sumy region remains the Russian Federation (27.7%), Turkey (5.6%), Germany (4.6%). Marked growth in exports to the EU. The main commodity groups are finished food products, base metals and products from them, machinery, equipment and mechanisms, polymeric materials. The article presents a set of external and internal factors that form the region's export potential. These include: the introduction of modern technologies, the expansion and improvement of infrastructure, new management methods, the development of a market economic system. The necessity of attracting foreign capital in the economic processes of the region, increasing the volume of foreign trade turnover, the organization of joint ventures and cooperation, which will effectively realize the export potential of the Sumy region, is substantiated.

Keywords: export, import, foreign trade turnover, foreign investments, export potential, foreign economic relations.

ОЦЕНКА ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

А. М. Михайлов, А. И. Угнивенко,

Е. С. Анипреев, С. В. Качур

e-mail: amukaylov79@gmail.com

Сумской национальный аграрный университет
ул. Г. Кондратьева 160, г. Сумы, 40021, Украина

Осуществлено оценивание внешнеэкономической деятельности предприятий Сумской области в контексте поиска путей

наращивания экспортного потенциала региона. Целью исследования является оценка состояния внешнеэкономической деятельности Сумской области и определение перспективных направлений развития экспортного потенциала региона. Методологической основой проведенного исследования стали положения экономической теории, институциональной теории и теории международной торговли. Оценивание внешнеэкономической деятельности осуществлялось на основе системного анализа. Эмпирические исследования тенденций ВЭД субъектами хозяйствования в Сумской области проводились с использованием сравнительного анализа и сопоставления рядов динамики.

Выявлено, что в 2015–2017 гг. внешнеторговый оборот вырос на 15,5%; сальдо внешней торговли имеет положительное значение, однако прослеживается тенденция к его снижению. За исследуемый период коэффициент покрытия экспортом импорта также имеет тенденцию к снижению: с 1,37 в 2015 г. до 1,17 – в 2017 г. Объемы иностранных инвестиций за период исследования сократились. Крупнейшие инвестиционные проекты реализованы на ООО "Гуала Клогерс УКРАИНА", ООО "Керамейя" и ЧАО "Монделис Украина". Среди лидеров странами-импортерами продукции из Сумского региона остается РФ (27,7%), Турция (5,6%), Германия (4,6%). Отмечен рост экспорта в страны ЕС. Основными товарными группами остаются готовые пищевые продукты, недрагоценные металлы и изделия из них, машины, оборудование и механизмы, полимерные материалы. Изложен комплекс внешних и внутренних факторов, формирующих экспортный потенциал региона. К ним отнесены: внедрение современных технологий, расширение и совершенствование инфраструктуры, новых методов управления, развитие рыночной системы хозяйствования. Обоснована необходимость привлечения иностранного капитала в экономические процессы области, наращивание объемов внешнеторгового оборота, организация совместных производств и кооперация, которые позволят эффективно реализовывать экспортный потенциал Сумской области.

Ключевые слова: экспорт, импорт, внешнеторговый оборот, иностранные инвестиции, экспортный потенциал, внешнеэкономические связи.

УДК 336.76

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТЕХНІЧНИЙ АНАЛІЗ» ТА ЙОГО МЕТОДИ**А. С. Кравченко**Національний університет біоресурсів і природокористування України
вулиця Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна

Представлено сучасні підходи до розкриття сутності технічного аналізу у якості методу, який дозволяє ефективно використовувати фінансові ресурси та фокусується на зміні динаміки цін з метою визначення трендів і прогнозування ситуації на ринку. Відзначено, що передумовою забезпечення прибуткової біржової діяльності є здійснення аналізу і прогнозування ситуації на біржовому товарному та фінансовому ринках. Обґрунтовано важливість застосування методів технічного аналізу у здійсненні прогнозування ситуації на біржовому товарному та фінансовому ринках.

Запропоновано уточнене поняття технічного аналізу як економічної, графічно-математичної системи дослідження ціни, об'єму, відкритого інтересу учасників ринку для прогнозування тенденцій ринку та формування оптимальної торгової стратегії. Висвітлено класифікацію основних методів технічного аналізу та розкрито їх особливості, а саме: основні – до яких відносять, чарти динаміки ціни активів, об'єму торгів, відкритих інтересів; допоміжні – динаміку цін, об'єм торгів, відкритих інтересів, можна представити найбільш прийнятним для сприйняття видом діаграми лінійю, японськими свічками, барами, хрестиками-нуликами; закономірності – паттерни, фігури, які є індикаторами зміни тенденцій ринку; алгоритмічні – ковзні середні, смуги Боллінжера, момент, стохастичний осцилятор, індекс відносної сили, рівні Фібоначчі, хвилі Еліота, лінії Гана тощо. Встановлено, що основною метою торгівлі на біржовому фінансовому ринку є отримання максимальних прибутків, проте така діяльність пов'язана з постійним фінансовим ризиком, якого неможливо уникнути, а лише мінімізувати та спрогнозувати на майбутнє.

Ключові слова: технічний аналіз, чарти, паттерни, алгоритми, технічний аналіз біржового фінансового ринку, прогнозування біржового фінансового ринку.

Постановка проблеми

Біржовий ринок є економічною системою взаємовідносин між покупцями і продавцями щодо трансферу активів й фінансових ресурсів та хеджування ризиків. Передумовою забезпечення прибуткової біржової діяльності є аналіз і прогнозування ситуації на біржовому товарному та фінансовому ринках. Таким вимогам відповідають математичні та графічні методи технічного аналізу, фінансово – грамотно використовуючи, які можна правильно проаналізувати й спрогнозувати стан ринку, що дозволить сформулювати ефективну, прибуткову торгову стратегію.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Дослідженню окремих питань методів технічного аналізу присвячені праці переважно іноземних науковців: Е. Наймана, О. Елдера, Д. Мерфі, Д. Швагера, Г. Морріса та інших. Проте, на практиці зазначене питання потребує подальшого дослідження.

Мета, завдання та методи дослідження

Мета дослідження полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні поняття технічного

аналізу та його методів. Завдання дослідження – уточнити сутність дефініції «технічний аналіз», запропонувати класифікацію методів технічного аналізу та розкрити їх особливості. Методологічною основою дослідження є наукові положення як фундаментальних, так і прикладних досліджень у галузі біржової діяльності. В роботі застосовано методи: групування, аналізу, синтезу, гіпотетичний тощо.

Результати дослідження

Ефективне функціонування учасників біржового фінансового ринку: фінансових інституцій, які зацікавлені в отриманні фінансових активів за належною ціною та спекулянтів, для яких необхідно отримати максимальний прибуток при мінімальних ризиках, неможливе без детального аналізу ринку. Використання методів технічного аналізу допомагає активним учасникам біржового фінансового ринку сформувати прибуткову торгову стратегію та мінімізувати настання несприятливих фінансових подій.

Виникає необхідність у дослідженні сутності поняття «технічний аналіз» та його методів. Глумачний словник української мови трактує поняття «сутність», як основне, найголовніше, в

кому-, в чому-, суть [1]. Необхідно дослідити найголовніше, основне, в дефініції «технічний аналіз». У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності поняття «технічний аналіз».

Етимологія словосполучення «технічний аналіз» походить від англійської мови «technical analysis», яке має тотожне значення. В свою чергу, в українському тлумачному словнику поняття: «технічний» (походить від слова «техніка») має значення сукупності прийомів та методів, що використовуються для дослідження [1]. Е. Найман в книзі «мала енциклопедія трейдера», розкриває поняття «технічний аналіз», як аналіз графіку динаміки цін та графіку об'єму торгів з минулого періоду до поточного, без врахування інших факторів впливу [2, с 134]. О. Елдер в книзі «Основи біржової торгівлі» розкриває поняття «технічний аналіз», як класичний аналіз графіків та прикладну психологію, яка дозволяє розпізнати тенденцію ринку та зміни поведінки учасників ринку («натовпу»), що дозволяє приймати правильні рішення у біржовій торгівлі [3, с 29, 31].

Іноземний словник поняття «технічний аналіз» розкриває як метод інвестування, який дозволяє ефективно вкладати фінансові ресурси та фокусується на зміні динаміки цін, для визначення трендів та прогнозування ситуації на ринку в перспективі [4]. Д. Мерфі надає визначення поняття: «технічний аналіз» як вивчення динаміки ринку шляхом використання графіків, з метою прогнозування зміни динаміки цін у майбутньому [5 с. 2]. Д. Швагер вважає, що «технічний аналіз» направлений на дослідження графіків, і це є тільки набором різних інструментів, правил та вмінь, на кшталт

середньовікової алхімії [5 с. 2]. Також виділяє в методах технічного аналізу дослідження ціноутворення на ринку щодо індивідуальних контрактів розгляд графіків за тижні та місяці за багато років [5 с. 251].

У. Баффет зазначив, що технічний аналіз – це фігури з алхімії та наголосив, що він має похибки прогнозування особливо в довгій перспективі [6]. Г. Морріс розкриває поняття «технічного аналізу» як сукупність різних інструментів, що надають важливу економічну інформацію, котра виступає індикатором ситуації на ринку, зокрема поведінки «натовпу» і використовується для аналізу ринку інвесторами [7].

Враховуючі вищезазначені тлумачення терміну «технічний аналіз», варто зауважити, що більшість науковців розкриває в цій економічній категорії як основне – аналіз графіків цін, деякі зауважують про відображення психології натовпу, інші виділяють важливість методичних підходів. Проте, інвестори, біржові спекулянти, котрі інвестують, як на довгий період, так і проводять фінансові високоризикові спекулятивні операції, використовують переважно фундаментальний аналіз для прийняття торгових рішень і вважають технічний аналіз складним для прогнозування та з ймовірнісними похибками.

Таким чином, виникає необхідність в уточненні поняття «технічний аналіз». «Технічний аналіз» – це економічна, графічно-математична система дослідження ціни, об'єму, відкритого інтересу учасників ринку для прогнозування тенденцій ринку та формування оптимальної торгової стратегії.

Надалі варто розглянути методи технічного аналізу, які можна класифікувати наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1. Основні методи технічного аналізу

Методи технічного аналізу									
Основні	Чарти	Чарти динаміки цін активів	Допоміжні	Лінійні чарти	Закономірності	Патерни	«Голова-плечі»	Алгоритмічні	Ковзні середні
		Чарти об'єму торгів		Чарти - японські свічки			«Сідло»		Смуги Боллінжера
		Чарти торгових позицій		Чарти - бари			«Прапор»		Момент
				Екзотичні чарти			«Вимпел»		Стохастичний осцилятор
							«Діамант»		Індекси відносної сили
									Рівні Фібоначчі
									Хвилі Еліота
									Лінії Гана

Методи технічного аналізу можна поділити на такі: основні – до яких відносять чарти динаміки ціни активів, об'єму торгів, відкритих інтересів; допоміжні – динаміку цін, об'єм торгів, відкритих інтересів можна представити найбільш прийнятним для сприйняття видом діаграми лінією, японськими свічками, барами, хрестиками-нуліками; закономірності – паттерни, фігури, які є індикаторами зміни тенденцій ринку; алгоритмічні – ковзні середні, смуги Боллінжера, момент, стохастичний осцилятор, індекс відносної сили, рівні Фібоначчі, хвилі Еліота, лінії Гана, зазначені методи аналізують зміни рівнів ціни в часі та допомагають прогнозувати тренди в майбутньому.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Основною метою торгівлі на біржовому фінансовому ринку є отримання значних прибутків, проте така діяльність пов'язана з постійним фінансовим ризиком, який неможливо уникнути, проте можливо мінімізувати та спрогнозувати. Технічний аналіз показує закономірності руху цін та пропонує прогнозування майбутньої ситуації на біржовому фінансовому ринку з використанням індикаторів змін тенденцій. Тобто, проведення екстраполяції особливостей економічної ситуації в минулому на майбутнє.

Перспективним напрямом подальших досліджень є прогнозування тенденцій розвитку біржового фінансового ринку на основі застосування методу технічного аналізу.

References

1. Yaremenko, V. & Slipushko, O. (2008). *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: Akonit [in Ukrainian].
2. Nayman, E. L. (2009). *Malaya entsiklopediya treydera* [Trader's Small Encyclopedia]. Moskva: Alpina Biznes Buks [in Russian].
3. Elder, A. (2006). *Osnovy birzhevoy trgovli* [Basics of stock trading]. Moskva: Alpina Pabliher [in Russian].
4. Morgenson, G. & Harvey, C. (2002). *New York Times Dictionary of Money and Investing: The Essential A-to-Z Guide to the Language of the New Market*. NJ:Times Books.
5. Shvager, D. (2001). *Tekhnicheskiy analiz. Polnyy kurs* [Technical analysis. Full course]. Moskva: Alpina Pabliher [in Russian].
6. Orliuk O. P. (Ed.) (2008). *Finansova entsyklopediia* [Financial Encyclopedia]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
7. Morris, G. (2010). *Yaponskiye svechi. Metod analiza aktsiy i fyuchersov proverennyi vremenem* [Japanese candles. Time-tested stock and futures analysis method]. Moskva: Alpina Pabliher [in Russian].

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF «TECHNICAL ANALYSIS» AND METHODS

A. Kravchenko

The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
 Heroev Oborony str., 15, Kyiv, 03041, Ukraine

It is substantiated the modern approaches to the disclosure of the essence of technical analysis as a method that allows the effective use of financial resources and focuses on changes in price dynamics in order to identify trends and predict the situation on the market are highlighted. It is noted that the prerequisite for the provision of profitable exchange activities is the analysis and forecasting of the situation on the stock market and financial markets. The importance of using technical analysis methods in forecasting the situation on the stock market and financial markets.

It is proposed the concept of technical analysis as an economic, graphic-mathematical system of price and volume research, the open interest of market participants for prediction of market trends and the formation of an optimal trading strategy. The classification of the basic methods of technical analysis is presented and their features are revealed, namely: the main ones - which include the charts of dynamics of the price of assets, volume of trading, open interests; auxiliary - the dynamics of prices, the volume of trading, open interests, can be represented as the most acceptable for perception of the view of the diagram with a line, Japanese candles, bars, crosses-nulls; regularities - patterns, figures, which are indicators of changing market trends; algorithmic - moving average, Bollinger bands, moment, stochastic oscillator, relative strength index, Fibonacci levels, Elliot waves, Ghana lines, etc. It is established that the main purpose of trading in the stock market is to maximize profits, but this activity is associated with a constant

financial risk that cannot be avoided, but only minimized and predicted in future.

Keywords: technical analysis, charts, patterns, algorithms, technical analysis of the exchange financial market, forecasting of the exchange financial market.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ТЕХНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ» И ЕГО МЕТОДЫ

А. С. Кравченко

Национальный университет биоресурсов
и природопользования Украины
ул. Героев Оборона, 15, г. Киев, 03041, Украина

Представлены современные подходы к раскрытию сути технического анализа в качестве метода, который позволяет эффективно использовать финансовые ресурсы и фокусируется на изменении динамики цен с целью определения трендов и прогнозирования ситуации на рынке. Отмечено, что предпосылкой обеспечения прибыльной биржевой деятельности является осуществление анализа и прогнозирования ситуации на биржевом товарном и финансовом рынках. Обоснована важность применения методов технического анализа в осуществлении прогнозирования ситуации на биржевом товарном и финансовом рынках.

Предложено уточненное понятие технического анализа как экономической, графически-математической системы исследования цены, объема, открытого интереса участников рынка для прогнозирования

тенденций рынка и формирование оптимальной торговой стратегии.

Высветлена классификация основных методов технического анализа и раскрыта их особенность, а именно: основные – к которым относят, чарты динамики цены активов, объема торгов, открытых интересов; вспомогательные – динамику цен, объем торгов, открытых интересов, можно представить наиболее приемлемым для восприятия видом диаграммы линией, японскими свечами, барами, крестик-нолики; закономерности – паттерны, фигуры, которые являются индикаторами изменения тенденций рынка; алгоритмические – скользящие средние, полосы Боллинджера, момент, стохастический осциллятор, индекс относительной силы, уровни Фибоначчи, волны Эллиота, линии Гана и др. Установлено, что основной целью торговли на биржевом финансовом рынке является получение максимальных прибылей, однако такая деятельность связана с постоянным финансовым риском, который невозможно избежать, а только минимизировать и спрогнозировать на будущее.

Ключевые слова: технический анализ, чарты, паттерны, алгоритмы, технический анализ биржевого финансового рынка, прогнозирование биржевого финансового рынка.

УДК 336.02:364

**ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ
У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ****Д. І. Дема, Л. М. Дорохова, Н. О. Куровська***e-mail: dorohova861@gmail.com, kurovska@gmail.com*

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Відзначено, що на сучасному етапі розвитку економіки важливим напрямом реалізації регіональної фінансової політики держави є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, в тому числі шляхом надання державної фінансової підтримки на розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Обґрунтовано, що формування та розподіл фінансових ресурсів для забезпечення соціальної сфери у процесі реалізації регіональної фінансової політики має ґрунтуватися на основі соціальної відповідальності держави.

Проведено аналіз видатків на соціальну сферу зведеного бюджету України та місцевого бюджету Житомирської області за 2015–2017 рр. Встановлено, що на регіональному рівні саме місцеві бюджети відіграють визначальну роль у фінансуванні соціальних витрат, на частку яких у 2017 р. припадало більше 87 % загального обсягу бюджетних видатків. Акцентовано увагу на тому, що на рівні держави у загальній структурі видатків зведеного бюджету цей показник становив лише 58 %. На основі аналізу окремих елементів бюджетного забезпечення соціальної сфери всіх рівнів встановлено, що найвагомішу частку у структурі витрат становили видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення – 27,04 % та 34,61 % на державному та місцевому рівнях, відповідно.

Встановлено, що фінансова регіональна політика повинна реалізовуватися через прийняття ефективних управлінських рішень, що задовольняють соціально-економічні потреби суспільства на основі відповідального ставлення до процесу розподілу та використання фінансових ресурсів. Наголошено на необхідності досягнення ефективної взаємодії всіх суб'єктів економіки на засадах соціальної відповідальності, що сприяє посиленню взаємозв'язку між різними верствами суспільства у процесі забезпечення економічного зростання та інтеграції України до європейського співтовариства.

Ключові слова: фінансова політика, соціально-економічний розвиток, соціальна відповідальність, державна фінансова підтримка, фінансові ресурси.

Постановка проблеми

Реалізація державної регіональної фінансової політики передбачає раціональний розподіл та використання фінансових ресурсів з відповідним урахуванням регіональних і галузевих особливостей соціально-економічного та екологічного стану територіальних громад у процесі вирішення поставлених завдань. Важливим напрямом фінансової політики є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, соціальний захист та соціальне забезпечення, духовний та фізичний розвиток населення тощо. Особливого значення в даному контексті набувають питання соціальної відповідальності держави як необхідного чинника в узгодженні соціальних інтересів усіх суб'єктів економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Пошуку шляхів розв'язання проблем забезпечення ефективності фінансової політики, у тому числі на регіональному рівні, присвячено праці таких вчених: В. Базилевич, І. Бланк, Є. Брігхем, Г. Кірейцев, А. Поддєрьогін, С. Юрій

та інші. Концептуальні засади та принципи соціальної відповідальності розкрито у працях О. Амоши, Л. Грициної, Е. Карнегі, А. Колота, Ф. Котлера, А. Кравченко, О. Новікової, М. Портера, Н. Ушенко, М. Фрідмена та інших. Проте, багатогранність досліджуваної проблеми потребує подальшого поглибленого дослідження питань соціальної відповідальності держави як необхідної складової процесу реалізації регіональних фінансово-економічних реформ.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є теоретико-методичні аспекти обґрунтування ролі соціальної відповідальності держави у процесі реалізації регіональної фінансової політики. Для досягнення поставленої мети окреслено такі завдання дослідження: проаналізувати місце видатків на соціальну сферу у структурі зведеного державного та місцевого бюджетів, обсяг державної бюджетної підтримки і розподіл субвенцій місцевим органам влади на соціально-економічний розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури.

Об'єктом дослідження є соціальна відповідальність держави у процесі реалізації регіональної фінансової політики. Під час проведення дослідження використано загальні та спеціальні методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки. Зокрема, при проведенні аналізу видатків державного бюджету та бюджету Житомирської області застосовано економіко-статистичний метод, зокрема такі прийоми: порівняння, табличний, графічний, за допомогою абстрактно-логічного методу сформульовано висновки дослідження.

Результати дослідження

Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку передбачає створення такого механізму управління, який сприятиме комплексному розв'язанню соціально-економічних проблем регіонів, що вимагає, насамперед, децентралізації державних повноважень шляхом їх передачі на місцевий рівень з одночасною передачею відповідних фінансових ресурсів, удосконалення процесів стратегічного планування та запровадження дієвого механізму координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реалізації галузевих пріоритетів і завдань на різних територіальних рівнях [1].

Посилення впливу глобалізації на процес відтворення людського капіталу в Україні загострює потребу у створенні механізму державного регулювання цього процесу, у тому числі за рахунок створення умов щодо суттєвого поліпшення якості життя, забезпечення продуктивної зайнятості населення, сприяння доступу молоді до якісної освіти, розвитку

загальної та професійної культури, медичного обслуговування, за яких з'являється відчуття кожною людиною своєї затребуваності на ринку праці своєї країни та дієвої платформи соціального захисту [6, с. 931-932]. Нинішній устрій взаємодії всіх рівнів на засадах соціальної відповідальності спрямовується на посилення взаємозв'язку між різними верствами суспільства для забезпечення сталого економічного зростання та інтеграції України до європейського співтовариства. Такий підхід сприятиме кращому усвідомленню соціальних норм, підвищенню відповідального ставлення всіх учасників з метою гармонізації взаємовідносин та якості життя в цілому.

Основними перевагами впровадження заходів соціальної відповідальності для місцевих громад є можливість забезпечувати підтримку освіти, науки, культури та національних традицій; турботу про довкілля; піклування про соціально незахищені верстви населення; збереження соціальної стабільності суспільства; забезпечення якісною продукцією та послугами тощо [2, с. 72]. Посилення соціальної відповідальності держави сприятиме формуванню ефективного механізму фінансового забезпечення соціальної сфери регіонів, що безпосередньо залежить від раціонального розподілу і використання фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів.

Аналіз видатків на соціально зведеного бюджету України за період 2015–2017 рр. показує, що протягом досліджуваного періоду видатки зведеного бюджету України щороку зростали, і у 2017 р. становили більше 377 млрд грн, що майже у 1,6 раза більше, ніж у 2015 р. (табл. 1).

Таблиця 1. Видатки зведеного бюджету України на соціальну сферу за 2015–2017 рр.

Показники	2015 р.		2016 р.		2017 р.		Відхилення 2017 р. до 2015 р.	
	млн грн	у структурі, %	млн грн	у структурі, %	млн грн	у структурі, %	млн грн	%
Видатки, всього	679871,4	100	835832,1	100	1056973,1	100	377101,7	155,47
у тому числі охорона здоров'я	71001,1	10,44	75503,4	9,03	102392,4	9,69	31391,3	144,21
духовний та фізичний розвиток	16228,3	2,39	16897,8	2,02	24342,3	2,30	8114	150,00
освіта	114193,5	16,80	129437,7	15,49	177915,8	16,83	63722,3	155,80
житлово-комунальне господарство	15700,4	2,31	17547,5	2,10	27187,5	2,57	11487,1	173,16
соціальний захист та соціальне забезпечення	176339,8	25,94	258326,1	30,91	285761,7	27,04	109421,9	162,05
Разом на соціальну сферу	393463,10	57,87	497712,50	59,55	617599,70	58,43	224136,60	156,97

Джерело: розраховано за даними [5].

Так, видатки на соціальну сферу зросли на 224,1 млрд грн., або в 1,57 раза у порівнянні з 2015 р., у тому числі, видатки на житлово-комунальне господарство збільшилися майже у 1,73 раза та на соціальний захист і соціальне забезпечення – у 1,62 раза. Зокрема, у загальній структурі видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу в 2017 р. припадало 58,43 %, з яких 27,04 % склали витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення, 16,83 % – на освіту, 9,69 % – на охорону здоров'я. Зауважимо, що у 2017 р. найменше фінансових ресурсів спрямовувалося на житлово-комунальне господарство, а також на духовний та фізичний

розвиток населення, що, відповідно, склало 2,57 і 2,3 % у загальній структурі видатків зведеного державного бюджету.

У процесі реалізації фінансової регіональної політики особливого значення набувають питання розподілу фінансових ресурсів на соціальну сферу на регіональному рівні. Ключову роль у фінансуванні соціальних проектів на регіональному рівні відіграють саме місцеві бюджети. Використовуючи монографічний метод економічних досліджень проведемо аналіз видатків місцевого бюджету на соціальну сферу на прикладі бюджету Житомирської області за 2015–2017 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Видатки місцевого бюджету Житомирської області на соціальну сферу за 2015–2017 рр.

Показники	2015 р.		2016 р.		2017 р.		Відхилення 2017 р. до 2015 р.	
	тис. грн	у структурі, %	тис. грн	у структурі, %	тис. грн	у структурі, %	тис. грн	%
Видатки, всього	8784446,1	100	11126166,5	100	15283241,2	100	6498795,1	173,98
у тому числі охорона здоров'я	1726354,1	19,65	1884072,1	16,93	2501863,7	16,37	775509,6	144,92
духовний та фізичний розвиток	352688,9	4,01	417656,1	3,75	594396,0	3,89	241707,1	168,53
освіта	2805835,3	31,94	3098109,2	27,85	4505792,1	29,48	1699956,8	160,59
житлово-комунальне господарство	229521,7	2,61	337324,3	3,03	437699,5	2,86	208177,8	190,70
соціальний захист та соціальне забезпечення	2690921,6	30,63	4055799,5	36,45	5289190,3	34,61	2598268,7	196,56
Разом на соціальну сферу	7805322,0	88,85	9792961,2	88,02	13328941,6	87,21	5523620,0	170,77

Джерело: розраховано за даними [4].

За результатами аналізу даних, наведених у табл. 2, встановлено, що витрати місцевого бюджету Житомирської області зросли майже на 6498,8 млн грн, або на 74 %, у порівнянні з 2015 р., у тому числі на соціальну сферу – майже на 5523,6 млн грн, або майже на 71 %. Видатки на соціальну сферу у структурі витрат бюджету Житомирської області у 2017 р. склали 87,21 %, що на 28,78 % більше, ніж відповідний показник у державному бюджеті. Аналіз окремих елементів бюджетного забезпечення соціальної сфери показує, що найвагомішу часту у структурі витрат соціального призначення

становили на наступне: видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення (34,61 %); охорону здоров'я (16,37 %), освіту (29,48), соціальний захист та соціальне забезпечення (34,61 %). Найменше витрат спрямовувалося на духовний і фізичний розвиток населення та на житлово-комунальне господарство, що, відповідно, склало 3,89 % і 2,86 %.

Особливого значення у розв'язанні проблем соціально-економічного розвитку регіонів набуває щорічне зростання державної підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури (рис. 1).

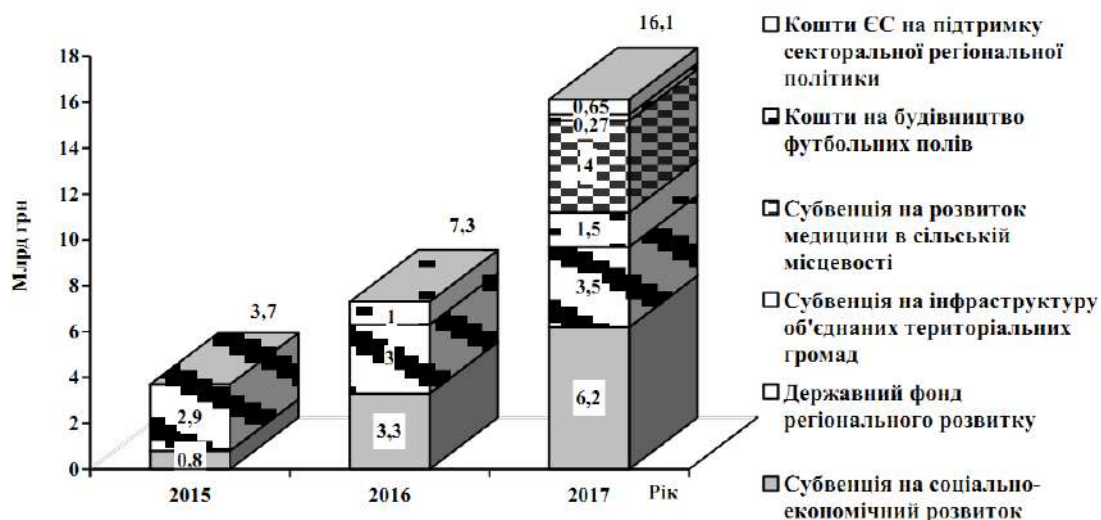

Рис. 1. Державна фінансова підтримка на розвиток громад та розбудову інфраструктури

Джерело: побудовано за даними [3].

Аналіз рис. 1 показує, що у 2015 р. на підтримку соціально-економічного розвитку було виділено лише 3,7 млрд грн, а вже у 2016 р. обсяг коштів на реалізацію проектів збільшився майже у 2 рази та склав 7,3 млрд грн. У 2017 р. обсяг державної фінансової підтримки склав 16,1 млрд грн, що на 8,8 млрд грн більше, ніж у 2016 р. та на 12,4 млрд грн або майже у 4,5 рази більше показника 2015 р.

У державному бюджеті в 2017 році була передбачена субвенція на соціально-економічний розвиток окремих територій у розмірі 6,2 млрд грн, яка на підставі розпоряджень Кабінету Міністрів України розподілена між місцевими бюджетами та спрямована на реалізацію 10569 проектів розвитку [3]. На рис. 2 зображено розподіл субвенції на соціально-економічний розвиток за регіонами України у 2017 р.

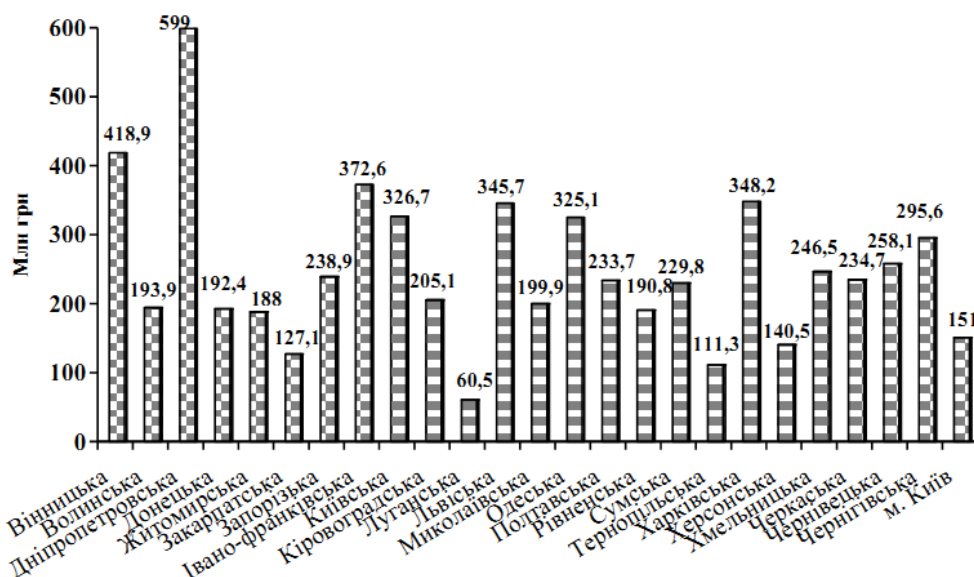

Рис. 2. Розподіл субвенції на соціально-економічний розвиток за регіонами України, 2017 р.

Джерело: побудовано за даними [3].

Варто зазначити, що показники виконання бюджетів відображають загальний соціально-економічний стан відповідної території та її потенціал до подальшого розвитку. Наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та більш різноманітні послуги своїм членам, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва та залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращання умов проживання мешканців громади. Нині є всі підстави стверджувати про те, що реформа децентралізації виконує поставлені завдання щодо створення належної якості та безпеки життєвого середовища для територіальних громад [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Результати проведеного аналізу засвідчують, що останнім часом значно зросли видатки держави на соціально-економічний розвиток, а також на фінансову підтримку територіальних громад. Це підтверджує посилення соціальної відповідальності держави як одного із чинників забезпечення якості та ефективності державного управління у сфері регіонального розвитку. Зважаючи на пріоритетність участі держави у вирішенні питань, пов'язаних з соціально-економічним розвитком в країні, виникає необхідність у розробці стратегічних напрямів удосконалення механізму соціальної функції держави на основі соціальної відповідальності.

У цьому контексті особливого значення набуває фінансування соціальних проектів, яке ґрунтується на збалансованому розвитку регіонів, соціальному захисті та соціальному забезпеченні, духовному та фізичному розвитку населення, що сприятиме усвідомленню громадянами своєї значущості у вирішенні нагальних проблем, пов'язаних із сучасними перетвореннями. Це зумовить поєднання інтересів, волевиявлення та взаємодії кожного індивіда, держави та бізнесу з метою забезпечення гармонійного співіснування, досягнення збалансованого розвитку людства та підвищення рівня життя в цілому.

Перспективним напрямом подальших

досліджень є обґрунтування напрямів удосконалення механізму формування та реалізації екологічної складової фінансової регіональної політики.

References

1. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi strategiyi regionalnogo rozvitku na period do 2020 roku [On Approval of the State Strategy for Regional Development for the period till 2020] № 385 (2014). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP140385.html [in Ukrainian].
2. Kurovska, N. O. & Olifir, I. A. (2017). Sotsialna vidpovidalnist biznesu v umovah detsentralizatsiyi [Social responsibility of business in conditions of decentralization]. *Visnik ZhNAEU*, 1 (59). 68–75 [in Ukrainian].
3. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy (2018). Mistsevi byudzheti: eksperti pidbili pershi pidsumki 2017 [Statistical Yearbook of Zhytomyr Oblast for 2017]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/8053> [in Ukrainian].
4. Pashinska, G. A. (Ed.) (2018). Statistichniy schorichnik Zhitomirskoyi oblasti za 2017 rik: dovidnik. Zhitomir : GUSUZhO [in Ukrainian].
5. Verner, I. Ye. (Ed.) (2018). Ukraina u tsyfrakh u 2017 rotsi : statystychnyi zbirnyk [Ukraine in figures in 2017: statistical collection]. Kyiv: Konsultant [in Ukrainian].
6. Ushenko, N. V. (2017). Sotsialna vidpovidalnist derzhavi [Social responsibility of the state]. *Globalni ta natsionalni problemi ekonomiki*, 17. 931-936 [in Ukrainian].

STRENGTHENING THE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE STATE IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING THE REGIONAL FINANCIAL POLICY

D. Dema, L. Dorohova, N. Kurovska
e-mail: dorohova861@gmail.com,
kurovska@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University
Staryi Boulevard, 7, Zhitomir, 10008, Ukraine

It is noted that at the present stage of the economic development an important direction of implementing the regional financial policy of the state is to ensure balanced socio-economic development of regions, including through the

provision of state financial support for infrastructure development of the united territorial communities. It is substantiated that the formation and distribution of financial resources to ensure the social sphere in the process of implementing the regional financial policy should be based on the social responsibility of state.

The analysis of expenditures on the social sphere of the consolidated budget of Ukraine and the local budget in Zhytomyr region for 2015–2017 is carried out. At the regional level, it is local budgets that play a decisive role in financing social expenditures, which share in 2017 accounted for more than 87 % of the total budget expenditures. The attention is focused on the fact that at the state level in the overall structure of consolidated budget expenditures, this figure was only 58 %. Based on the analysis of individual elements of the budget provision of the social sphere at all levels, it is found that the most significant share in the structure of expenditures was expenditures on social protection and social provision – 27.04 % 34.61 % at the state and local levels, respectively.

It is established that the financial regional policy should be realized through the adoption of effective management decisions that satisfy social and economic needs of society on the basis of a responsible attitude to the process of allocation and use of financial resources. It is emphasized on the necessity to achieve effective interaction of all economic entities on the basis of social responsibility, which contributes to strengthening the relationship between different levels of society in the process of providing economic growth and integration of Ukraine into the European community.

Keywords: financial policy, social and economic development, social responsibility, state financial support, financial resources.

УСИЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ РЕАЛИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ

Д. И. Дема, Л. М. Дорохова, Н. А. Куровская
e-mail: dorohova861@gmail.com,
kurovska@gmail.com

Житомирский национальный
агроэкологический университет
бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Україна

Отмечено, что на современном этапе развития экономики важным направлением

реализации региональной финансовой политики государства является обеспечение сбалансированного социально-экономического развития регионов, в том числе путем предоставления государственной финансовой поддержки на развитие инфраструктуры объединенных территориальных общин. Обосновано, что формирование и распределение финансовых ресурсов для обеспечения социальной сферы в процессе реализации региональной финансовой политики должно базироваться на основе социальной ответственности.

Проведен анализ расходов на социальную сферу сводного бюджета Украины и местного бюджета Житомирской области за 2015–2017 гг. Установлено, что на региональном уровне именно местные бюджеты играют определяющую роль в финансировании социальных расходов, на долю которых в 2017 приходилось более 87% общего объема бюджетных расходов. Акцентировано внимание на том, что на уровне государства в общей структуре расходов сводного бюджета этот показатель составлял лишь 58%. На основе анализа отдельных элементов бюджетного обеспечения социальной сферы всех уровней установлено, что весомую долю в структуре расходов составили расходы на социальную защиту и социальное обеспечение – 27,04% и 34,61% на государственном и местном уровнях, соответственно.

Установлено, что финансовая региональная политика должна реализовываться через принятие эффективных управленческих решений, удовлетворяющих социально-экономические потребности общества на основе ответственного отношения к процессу распределения и использования финансовых ресурсов. Отмечена необходимость достижения эффективного взаимодействия всех субъектов экономики на принципах социальной ответственности, что способствует усилению взаимосвязи между различными слоями общества в процессе обеспечения экономического роста и интеграции Украины в европейское сообщество.

Ключевые слова: финансовая политика, социально-экономическое развитие, социальная ответственность, государственная финансовая поддержка, финансовые ресурсы.

УДК 331.215.22/53(477)

**ПІДВИЩЕННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ:
ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ****І. А. Оліфір**Житомирський агротехнічний коледж
вул. Покровська, 96, Житомир, 10031, Україна

Обґрунтовано теоретико-методичні підходи до формування мінімальної заробітної плати в країні. Визначено позитивні та негативні фактори впливу на формування рівня мінімальної заробітної плати в Україні. Акцентовано увагу на необхідності мінімізації впливу негативних чинників та максимізації ролі позитивних факторів для збільшення не лише номінальної, а й реальної заробітної плати працівників. Відзначено, що зростання доходів громадян позитивно впливає на підвищення платоспроможного попиту населення зокрема та соціально-економічний розвиток країни в цілому. Встановлено, що одним із основних дестабілізуючих факторів впливу на величину реальної заробітної плати є постійне знецінювання національної валюти по відношенню до іноземних валют.

Зазначено, що поширення тіньової економіки є негативним стримуючим фактором розвитку фінансово-економічної системи країни. Встановлено, що зниження рівня тіньової економіки сприятиме збільшенню робочих місць та підвищенню заробітних плат населення, а також дозволить суттєво збільшити надходження до бюджетів різних рівнів і зменшити дефіцит Пенсійного фонду країни. Обґрунтовано, що зростання заробітної плати має бути тісно пов'язане з реальним станом економіки, оскільки її необґрунтоване підвищення може спровокувати інфляційні процеси та негативно вплинути на фінансово-економічне становище в державі. З'ясовано, що поєднання макро- та мікрочинників впливу на формування мінімальної заробітної плати створює необхідний фундамент для зростання її рівня, що має позитивно віддзеркалюватися на соціально-економічному добробуті громадян та розвитку національної економіки країни.

Ключові слова: мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, соціально-економічний розвиток, фінансово-економічна система, добробут, платоспроможність, тіньова економіка.

Постановка проблеми

Нині існує тенденція прямої залежності добробуту людини від рівня її заробітної плати. Як свідчить світовий досвід, мінімальний розмір заробітної плати є важливим показником соціальних гарантій, які держава надає громадянам. Це обґрунтовано тим, що зростання доходів громадян позитивно впливає на соціально-економічний розвиток країни загалом, що ґрунтується на підвищенні платоспроможного попиту, і, як наслідок, – збільшуються доходи суб'єктів господарювання. Проте, зростання заробітної плати має бути тісно пов'язане з реальним станом економіки, оскільки її необґрунтоване підвищення може спровокувати інфляційні процеси, що негативно може вплинути на фінансово-економічне становище в державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Системні дослідження з питань оплати праці відображено у наукових працях таких вітчизняних вчених: О. Грішнова, Л. Дерманська, О. Жук, Г. Завіновська, М. Крупка, Т. Костишина, О. Кузьмін, Г. Куліков,

В. Лагутін, Г. Лопушняк, С. Покропивний, В. Русін, А. Череп та інші. Проте питання підвищення мінімальної заробітної плати в Україні є актуальним і потребує подальших досліджень, а саме, що стосується можливих наслідків для суспільства.

Мета, завдання та методи дослідження

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні переваг та недоліків підвищення мінімальної заробітної плати в Україні. Для досягнення поставленої мети поставлено та вирішено такі завдання: обґрунтувати теоретичні підходи до забезпечення мінімальної заробітної плати; визначити ключові фактори впливу на формування мінімальної заробітної плати; проаналізувати динаміку зміни мінімальної заробітної плати в Україні; сформулювати пропозиції щодо підвищення рівня заробітної плати в Україні.

Об'єктом дослідження є процес формування мінімальної заробітної плати. У процесі написання наукової роботи використовувалися такі методи дослідження: для уточнення понять мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму застосовувався абстрактно-логічний

метод, зокрема прийоми аналогії, співставлення, аналізу, синтезу, індукції та дедукції. Під час аналізу та оцінювання розміру мінімальної заробітної плати – статистико-економічний метод, зокрема такі прийоми: вибіркового спостереження, порівняння, табличний, графічний тощо.

Результати дослідження

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 1774-19 від 15.12.2017 визначено, що мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму

праці. Мінімальна заробітна плата встановлюється одночасно в місячному та погодинному розмірах [6]. Мінімальну заробітну плату варто розглядати як державну соціальну гарантію, обов'язкову на території України для всіх суб'єктів господарювання.

Для обґрунтування розмірів мінімальної заробітної плати важливо виявити основні фактори, які впливають на її обсяг. У цьому контексті всі фактори доцільно розмежувати на позитивні та негативні, що зумовлено соціально-економічними та фінансовими процесами, які постійно тривають у нашому суспільстві (рис. 1).

Рис. 1. Позитивні та негативні чинники впливу на рівень мінімальної заробітної плати

Джерело: адаптовано [3, с. 842].

До позитивних факторів варто віднести: зростання валового внутрішнього продукту; збільшення величини національного доходу; розширення обсягів виробництва й реалізації продукції та надання послуг в різних галузях та сферах національної економіки; збільшення платоспроможного попиту юридичних та фізичних осіб на продукцію вітчизняного виробництва; підвищення продуктивності праці та кваліфікації працівників; зростання вартості робочої сили.

До негативних факторів впливу на розмір мінімальної заробітної плати слід віднести: наявність інфляційних процесів, які знецінюють вартість грошової одиниці; зростання цін на продовольчі та непродовольчі товари; низький рівень продуктивності праці; низький рівень робочої сили; негативні демографічні процеси. Зважаючи на позитивні та негативні чинники формування мінімальної заробітної плати необхідно відзначити, що постає необхідність в мінімізації впливу негативних чинників та максимізації ролі позитивних факторів, що сприяють збільшенню не лише номінальної, а й реальної заробітної плати в державі.

Дослідження суті мінімальної заробітної плати потребує розмежування її на номінальну та реальну. Номінальна заробітна плата збільшується у разі зростання грошової маси в обігу, що не відображається позитивно на реальних доходах громадян. Зростання реальної заробітної плати сприяє підвищенню платоспроможності громадян, що є важливим соціально-економічним індикатором доходів

громадян за певний проміжок часу. Отже, можна зробити висновок про те, що необхідно дбати про зростання саме реальної заробітної прати громадян, що матиме позитивний вплив на розвиток національної економіки.

За статистичними даними динаміка приросту середньомісячної мінімальної та реальної заробітної плати в Україні суттєво відрізняються. Проте, мінімальна збільшується значно швидшими темпами, ніж реальна заробітна плата. Виявлена тенденція має своє економічне обґрунтування, суть якого ґрунтується на тому, що збільшення мінімальної заробітної плати як правило, не забезпечує достатньою купівельної спроможності, у той час як реальна – є вагомим стимулом до покращення соціально-економічних умов для громадян.

Аналіз тенденцій мінімальної заробітної плати в Україні за 2010–2017 рр. засвідчує позитивну динаміку змін. Так, за даний проміжок часу зростання досліджуваного показника становило 2278 грн (рис. 2). Це свідчить про збільшення, в першу чергу, номінальної заробітної плати, а не реальної. Підтвердженням цьому є наявність суттєвої розбіжності між темпами зростання в національній валюті у 3,47 та в євро лише у 1,31 раза. Одним з основних дестабілізуючих факторів на величину реальної заробітної плати є постійне знецінювання національної валюти по відношенню до іноземних валют. Наявність такої негативної тенденції суттєво уповільнює можливості забезпечення достойного рівня оплати праці в Україні.

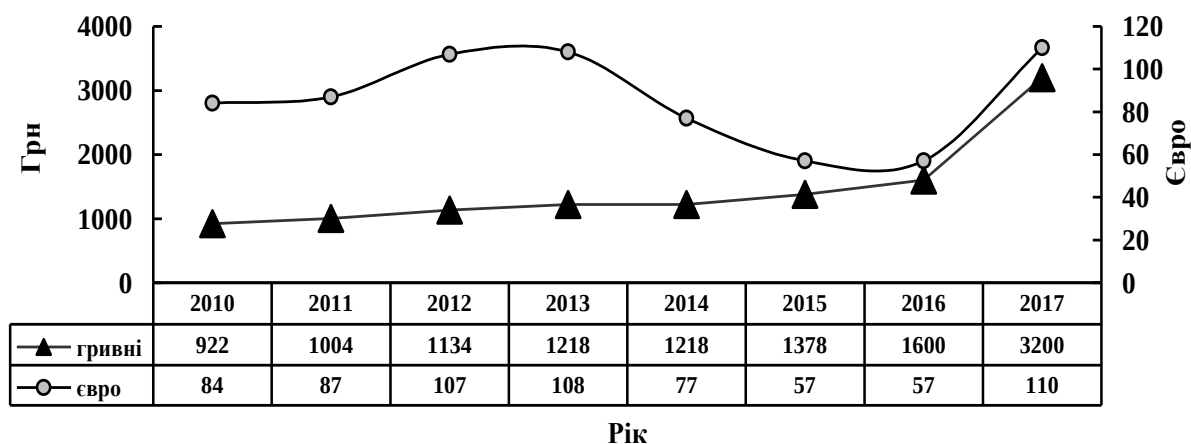

Рис. 2.1. Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні, 2010–2017 рр.
Джерело: побудовано за даними [2].

Зважаючи на різке підвищення з 2017 р., рівень мінімальної заробітної плати в Україні не повністю враховує навіть потреби самого працівника, не говорячи вже про його сім'ю, оскільки він є нижчим за фактичний прожитковий мінімум для працездатного населення, розрахований на одну особу за визначеною методикою. Крім того, оновлені у 2016 р. норми основних видів продуктів

харчування, які враховуються у ході розрахунку прожиткового мінімуму, практично не змінилися з 2000 р., і не відповідають мінімальним потребам людини та реаліям життя [4, с. 21–33].

Важливо зазначити на існуванні певної невідповідності розміру мінімальної заробітної плати фактичному прожитковому мінімуму для працездатної особи (рис. 3).

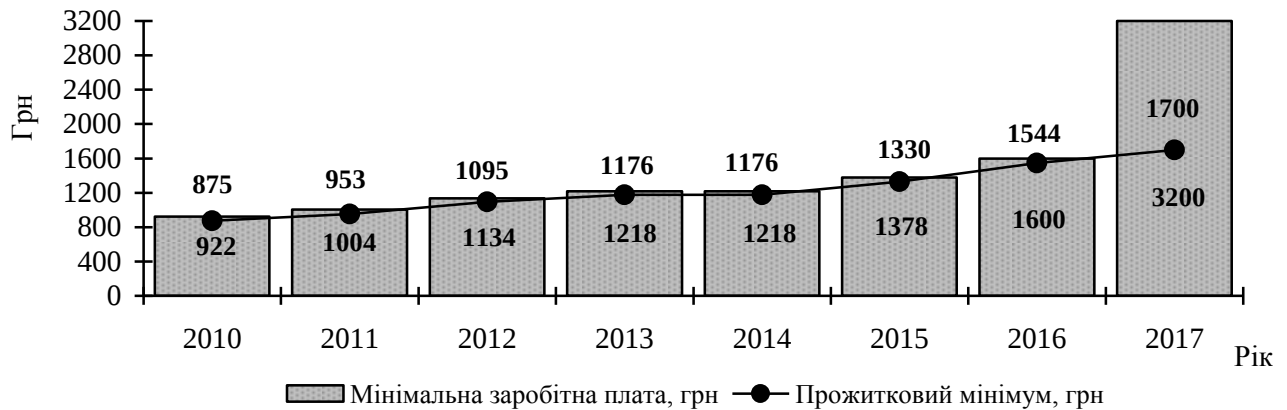

Рис. 3. Динаміка мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2010–2017 рр., грн

Джерело: побудовано автором на основі [2].

Аналіз рисунка засвідчує, що зростання мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму відбулося у 2016 р. до 1600 грн та 1544 грн, відповідно. У 2017 р. мінімальна зарплата зросла на 1600 грн., а прожитковий мінімум тільки на 156 грн. Тому виникає необхідність у приведенні прожиткового мінімуму до фактичного його розміру з використанням досвіду країн ЄС, установити законодавчу норму обов'язкового коригування основних державних соціальних стандартів і гарантій у сфері доходів відповідно до індексу інфляції у разі зростання споживчих цін.

Оскільки в законодавстві визначено прив'язку розміру виплат з мінімальної заробітної плати на прожитковий мінімум, тобто, у 2016 р. мінімальна заробітна плата складала 1600 грн, а з 2017 р. прожитковий мінімум – 1700 грн, держава додаткових витрат, відповідно, здійснювати не буде. Тут, як відомо, основну частину щомісячного доходу багатьох працівників підприємств, що фінансуються з бюджету, якраз складають не посадовий оклад, а доплати, надбавки та премії, що виплачуються понад оклад. У такому випадку для

бюджетників, по суті, нічого не змінюється: тепер їх оклад не прив'язаний до розміру мінімальної заробітної плати, а лише до прожиткового мінімуму, розмір якого буде майже таким, як і зараз мінімальна зарплата, а в мінімальну заробітну плату входить надбавка [1, с. 23].

Запропонований механізм підвищення мінімального рівня заробітної плати в Україні з 1 січня 2017 р. у результаті для громадян може бути досить непередбачуваним, однак більш імовірно матиме більш негативні, ніж позитивні наслідки. Частина більш кваліфікованих робітників отримуватимуть заробітну плату на рівні менш кваліфікованих. Оскільки суттєвого зростання виробництва в країні не спостерігається, то не варто очікувати зростання заробітної плати без інфляційних процесів. Категорії найбільш незахищених верств населення ще більше збідніють внаслідок суттєвого збільшення різниці між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом. Проблему бідності громадян в Україні даний захід не вирішить, оскільки значна частина

населення отримуватиме заробітну плату на рівні мінімальної [7, с. 118].

Важливим є питання оформлення субсидій, яке напряму залежить від доходу населення. Тому, починаючи з 1 січня 2017 року, після підвищення розміру мінімальної заробітної плати, одержувачів субсидій стало менше. Зокрема, якщо під час опалювального періоду 2016 року кількість одержувачів субсидій сягала біля 7 млн домогосподарств, то у 2017 році цей показник за прогнозами уряду мав тенденцію до зменшення майже на 10 %. Дана обставина повинна позитивно вплинути на витрати держави, пов'язані з виплатами субсидій, проте негативно відзначиться на фінансовому стані працюючого населення.

Стрімке підвищення мінімальної зарплати урядовці пояснюють намірами покращити добробут працівників і знизити рівень тіньових зарплат. Проте практика ведення бізнесу в Україні свідчить, що під час чергових нововведень підприємці не поспішають виводити зарплати з тіні. Тіньова економіка є негативним стримуючим фактором на всю фінансово-економічну систему країни, оскільки значна частка заробітних плат не оподатковується, а, отже, бюджети всіх рівнів недоотримують значних коштів. За підрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у 2017 році рівень тіньової економіки склав 32 % від офіційного ВВП, що на 3 відсоткових пункти менше, аніж у 2016 р. (рис. 4).

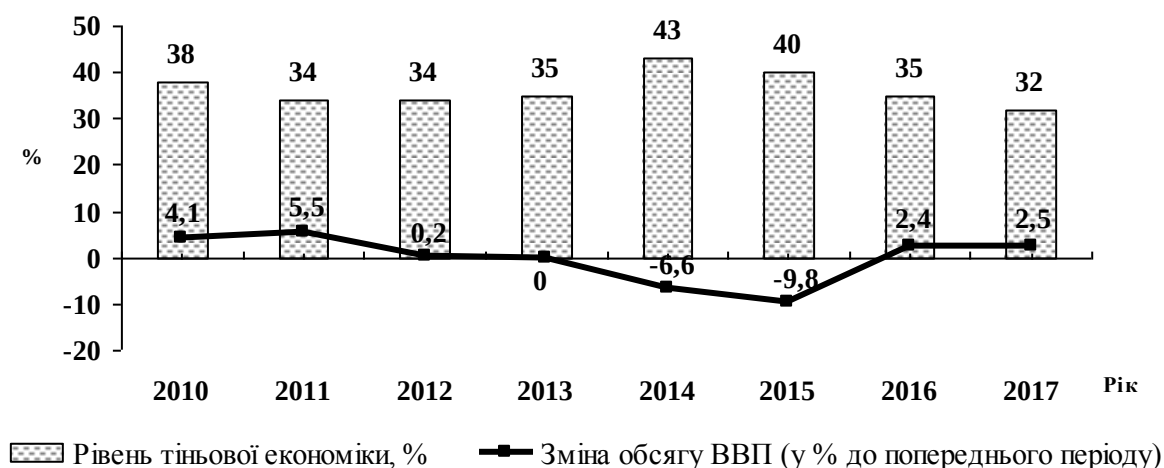

Рис. 4. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за 2010–2017 рр., грн

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Подолання тіньової економіки можливо з використанням сучасних інструментів дерегуляції, які сприятимуть виводу з тіні заробітних плат. Роботодавці повинні бути зацікавлені у легалізації заробітних плат та сплаті податків. Зниження рівня тіньової економіки в країні – це вагомий аргумент щодо розвитку малого та середнього бізнесу, що, в свою чергу, сприятиме збільшенню робочих місць та підвищенню заробітних плат, а також дозволить суттєво збільшити надходження до бюджетів різних рівнів за рахунок податку з доходів фізичних осіб і зменшити дефіцит Пенсійного фонду України.

На рис. 5 зображено вплив підвищення мінімальної заробітної плати на дефіцит Пенсійного фонду України.

Результати написання наукової роботи дають підстави виокремити основні фактори, що сприяють поступовому збільшенню мінімальної заробітної плати. Безумовно, заробітна плата є важливим індикатором соціально-економічного розвитку країни. Тому до найважливіших факторів, які спроможні позитивно вплинути на зростання мінімальної та середньої заробітної плати необхідно віднести: збільшення податкових надходжень; зростання ВВП; зростання обсягу прямих інвестицій у сферу виробництва та надання послуг; створення додаткових робочих місць; зниження частки тіньової економіки та інтеграцію національної економіки у загальноєвропейський простір.

На рис. 6 зображено фактори впливу на формування розміру мінімальної заробітної плати.

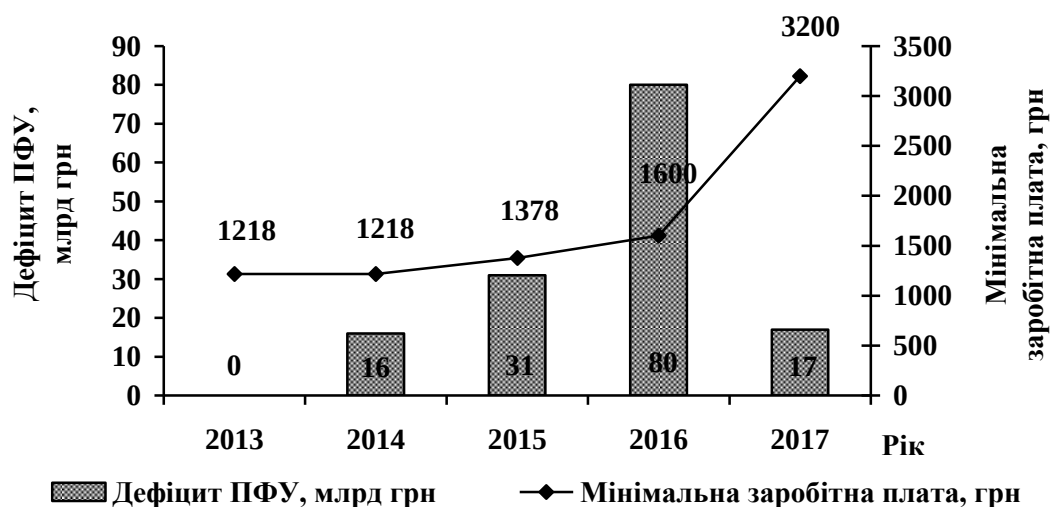

Рис. 5. Вплив підвищення мінімальної заробітної плати на дефіцит Пенсійного фонду України

Джерело: побудовано за даними МЗП [2].

Аналіз рисунка показує, що дефіцит Пенсійного фонду у 2016 році становив 80 млрд грн за рахунок зниження ЄСВ до 22 %. У 2017 році дефіцит покрито за рахунок підвищення мінімальної зарплати та сплати ЄСВ на 63 млрд грн, у зв'язку з чим дефіцит Пенсійного фонду скоротився до 17 млрд грн.

Система взаємоузгодження заробітної плати вимагає концептуального підходу, який

базується на реалізації послідовних, взаємозалежних складових, заходах щодо реформування податкової, фінансово-кредитної та бюджетної політики, тим самим регулюючи відносини між роботодавцями та найманими працівниками, забезпечуючи збалансовані і стабільні відносини між ними.

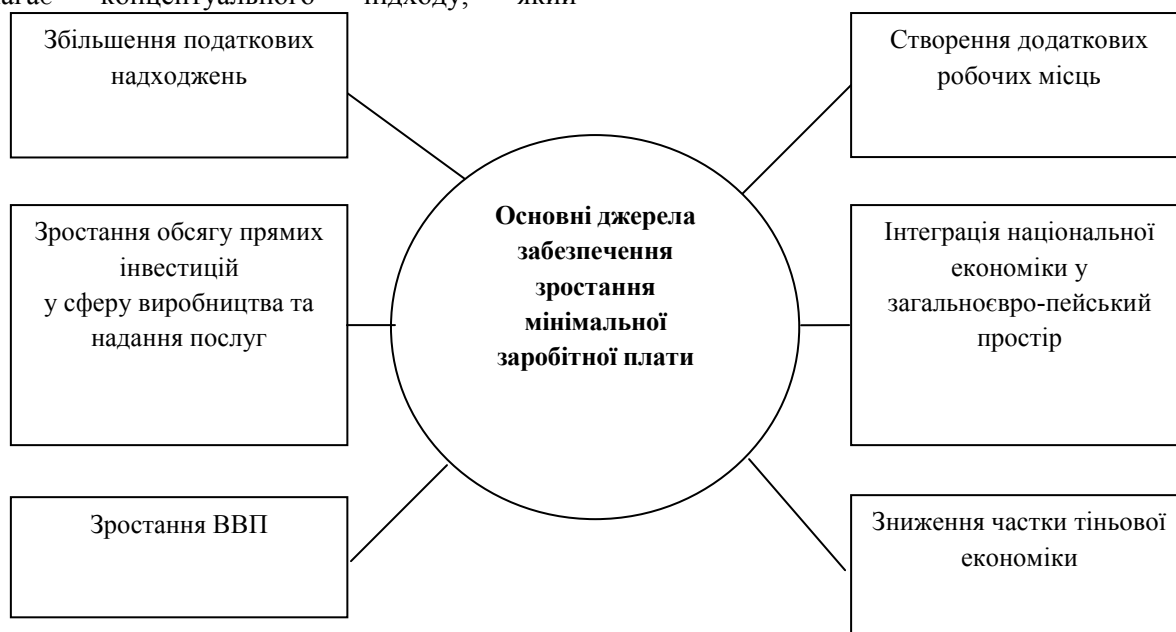

Рис. 6. Фактори впливу на формування розміру мінімальної заробітної плати

Джерело: власне дослідження.

Таким чином, вважаємо, що для подальшого реального зростання заробітної плати в Україні необхідне забезпечення макроекономічної стабілізації на рівні держави та підвищення спроможності суб'єктів господарювання здійснювати активну економічну діяльність. Поєднання макро- та мікрочинників створює необхідний фундамент для зростання рівня заробітних плат, що позитивно відображається на соціально-економічному добробуті громадян та розвитку національної економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень

За результатами дослідження встановлено, що підвищення мінімальної заробітної плати має як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства. В цьому контексті виникає необхідність мінімізації впливу негативних чинників та максимізації ролі позитивних факторів для збільшення реальної заробітної плати. Зокрема, зростання доходів населення позитивно впливає на підвищення платоспроможного попиту населення та соціально-економічний розвиток країни в цілому. Одним із негативних факторів розвитку фінансово-економічної системи країни є поширення тіньової економіки. Тому важливим є вжиття заходів щодо зниження рівня тіньової економіки, що сприятиме збільшенню робочих місць та підвищенню заробітної плати населення, а також дозволить суттєво збільшити надходження до бюджетів різних рівнів і зменшити дефіцит Пенсійного фонду країни. Проте зростання заробітної плати має бути пов'язане з реальним станом економіки, адже необґрунтоване підвищення якої може спровокувати виникнення інфляційних процесів та негативно вплинути на фінансово-економічне становище в країні.

Перспективним напрямом подальших досліджень є адаптація світового досвіду формування рівня мінімальної заробітної плати для вітчизняної економіки.

References

1. Dermanska, L. V. (2017) *Naslidki pidvischennya minimalnoyi zarobitnoyi plati v Ukraini* [Consequences of raising the minimum wage in Ukraine]. *Naukoviy visnik Hersonskogo derzhavnogo unIversitetu. Seriya «Ekonomichni nauki»*. Herson: HDU, 23 (3), 22-24 [in Ukrainian].

2. *Ekonomika Ukraini. Indeksi*. Minfin (2018) Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/m> [in Ukrainian].

3. LesIk, I. M., Doskalov, I. S. (2016) *Dinamika nominalnoyi i realnoyi zarobitnoyi plati v ukrayini* [Dynamics of nominal and real wages in Ukraine]. *Molodiy vcheniy*, 12 (1), 841-844 [in Ukrainian].

4. Lopushnyak, G., Koreleska, E. (2016) *Sotsialni aspekti rozvitku Ukraini* [Social aspects of Ukraines development]. *Finansyi, uchyt, banki: zbirn. nauk. pr. DonNU im. V. Stusa*. Vinnitsya, 21-33 [in Ukrainian].

5. *Ministerstvo ekonomichnogo rozvitku i torgivli Ukraini. Tendentsiyi tinovoyi ekonomiki* (2018) Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki?bzrihfbcvxlndgw?vocezfbzsrsgtmyd?dgwqqezfbzrsihvo?rsixlwjsbcoakld> [in Ukrainian].

6. *Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukraini: zakon ukrayini* [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine] № 1774-19 (2017) Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> [in Ukrainian].

7. Rusin, V. M. (2016) *Pidvischennya minimalnoyi zarobitnoyi plati u 2017 rotsi: naslidki dlya gromadyan* [Increasing the minimum wage in 2017: Implications for citizens]. *Drugi naukovі chitannya pamyati S. I. Yuriya: zbirnik nauk. prats. Ternopil: TNEU*, 114-118 [in Ukrainian].

RAISING THE MINIMUM WAGES IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

I. Olifir

Zhytomyr Agrotechnical College,
Pokrovskaya str, 96, Zhytomyr, 10031, Ukraine

The theoretical and methodical approaches to the formation of minimum wages in the country are substantiated. The positive and negative influence factors on the formation of the minimum wages level in Ukraine are determined. Attention is focused on the need to minimize the influence of negative factors and maximize the role of positive factors to increase not only nominal but also real wages of employees. It is noted that the increase of incomes of citizens positively influences on the increase of solvent demand of population in particular and

socio-economic development of country as a whole. It is established that one of the main destabilizing factors of influence on the size of real wages is the constant depreciation of the national currency in relation to foreign currencies.

It is noted that the spread of the shadow economy is a negative deterrent to the development of financial-economic system of the country. It is established that reducing the level of the shadow economy will increase jobs and increase wages of the population, as well as significantly increase revenues to budgets of different levels and reduce the deficit of the Pension Fund of the country. It is proved that wage growth should be closely linked to the real state of the economy, as its unreasonable increase may provoke inflationary processes and negatively affect the financial and economic situation in the state. It is found that the combination of macro and micro influence factors on the formation of the minimum wage creates the necessary foundation for the growth of its level, which should positively reflect on the socio-economic well-being of citizens and the development of the national economy of the country.

Keywords: minimum wages, minimum level of subsistence, socio-economic development, financial and economic system, welfare, affordability, shadow economy.

ПОВЫШЕНИЕ МИНИМАЛЬНОЙ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В УКРАИНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

И. А. Олифир

Житомирский агротехнический колледж,
ул. Покровская, 96, Житомир, 10031, Украина

Обоснованы теоретико-методические подходы к формированию минимальной заработной платы в стране. Определены положительные и отрицательные факторы влияния на формирование уровня минимальной заработной платы в Украине. Акцентируется внимание на необходимости минимизации влияния негативных факторов и максимизации роли положительных факторов для увеличения не только номинальной, но и реальной заработной платы работников. Отмечено, что рост доходов граждан положительно влияет на повышение платежеспособного спроса населения в частности и социально-экономическое развитие страны в целом. Установлено, что одним из основных

дестабилизирующих факторов влияния на величину реальной заработной платы является постоянное обесценивание национальной валюты по отношению к иностранным валютам.

Отмечено, что распространение теневой экономики является негативным сдерживающим фактором развития финансово-экономической системы страны. Установлено, что снижение уровня теневой экономики будет способствовать увеличению рабочих мест и повышению заработных плат населения, а также позволит существенно увеличить поступления в бюджеты различных уровней и уменьшить дефицит Пенсионного фонда страны. Обосновано, что рост заработной платы должен быть тесно связан с реальным состоянием экономики, поскольку ее необоснованное повышение может спровоцировать инфляционные процессы и негативно повлиять на финансово-экономическое положение в государстве. Установлено, что сочетание макро- и микрофакторы влияния на формирование минимальной заработной платы создает необходимый фундамент для роста ее уровня, что должно положительно отражаться на социально-экономическом благосостоянии граждан и развитии национальной экономики страны.

Ключевые слова: минимальная заработная плата, прожиточный минимум, социально-экономическое развитие, финансово-экономическая система, благосостояние, платежеспособность, теневая экономика.

УДК 631.162:347.728.1

**ВИКОРИСТАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ
У СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВ****Т. С. Гайдучок, О. М. Дмитренко***e-mail: gaytata@ukr.net, olga.n.dmitrenko@gmail.com*

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Стаття присвячена розгляду теоретико-методичних аспектів формування та використання збалансованої системи показників як ключової структури стратегічного управлінського обліку підприємств. Розкрито сутність збалансованої системи показників та обґрунтовано важливість її використання для ефективного функціонування вітчизняних підприємств в сучасних умовах. Визначено, що основним призначенням збалансованої системи показників є забезпечення функцій збору, систематизації й аналізу інформації, що є необхідною для ухвалення стратегічних управлінських рішень та перетворення стратегії в систематизовану, зрозумілу кожному працівнику послідовність дій для забезпечення її успішної реалізації. Авторами узагальнено основні переваги та недоліки збалансованої системи показників у стратегічному управлінському обліку, які потрібно враховувати при її формуванні та імплементації на підприємстві.

Окреслено важливу роль системи інформаційного забезпечення менеджменту у формуванні та функціонуванні збалансованої системи показників. Визначено, що основним інформаційним підґрунтям останньої є інформація фінансового та управлінського обліку, а також позаоблікові дані.

Узагальнено методичний підхід до розробки збалансованої системи показників. Обґрунтовано, що збалансована система показників повинна містити обмежену кількість показників за такими основними напрямками оцінки: фінанси, внутрішні бізнес-процеси, клієнти та ринок, персонал та розвиток підприємства. Описані основні вимоги до показників збалансованої системи. Окреслено важливість періодичного звітування системи менеджменту за збалансованою системою показників та визначено методи такого звітування.

Ключові слова: *стратегічний управлінський облік, збалансована система показників (ЗСП), стратегічна карта, переваги та недоліки, інформаційне забезпечення ЗСП, методика формування ЗСП, звітування за ЗСП.*

Постановка проблеми

Успішне функціонування підприємств у сучасних економічних умовах потребує нових методів управління. Протягом останніх десятиліть можна спостерігати зміни в методах управління підприємством, тоді як методичні підходи до оцінки діяльності залишаються тими ж. На вітчизняному просторі класично складається так, що оцінка результатів діяльності підприємства орієнтується тільки на фінансові показники діяльності, що, на думку більшості науковців, є істотним її недоліком. Наразі підприємствам необхідна така система оцінки та обліку, яка здатна комплексно та адекватно відображати траєкторію руху в досягненні цілей стратегії розвитку підприємства, достовірно діагностувати структурні зрушення та зміни, що відбуваються на підприємстві. Система оцінки має також містити важелі управління діяльністю підприємств.

Сучасні світові тенденції в економіці і бізнесі показують, що провідні підприємства все більше стають орієнтованими на досягнення стратегічних цілей; переходять від контролю

тільки фінансових показників до комплексної системи показників, що включає як фінансові, так і нефінансові елементи, а також враховує зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі та потенціалі підприємства [12, с. 71]. В таких умовах зростає роль стратегічного управлінського обліку, який є широкомасштабним підходом, орієнтованим на майбутнє і спрямованим у зовнішнє середовище. Стратегічний управлінський облік органічно доповнює систему бухгалтерського та управлінського обліку, ліквідує прогалини у формуванні стратегічної інформації. Для забезпечення системності та регулярності формування цієї інформації на підприємстві має бути створена і впроваджена відповідна ключова структура. Саме такою ключовою структурою, на основі якої можна побудувати систему стратегічного управлінського обліку, є збалансована система показників (BSC) [11, с. 174]. Система є досить ефективним інструментом, що дозволяє керівництву підприємства зрозуміти, куди рухається підприємство, як воно розвивається і наскільки

діяльність підприємства відповідає його запланованій стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Збалансованій системі показників (далі – ЗСП) присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів. Вперше ЗСП як новий підхід до структуризації та систематизації показників діяльності підприємства запропонували використовувати американські дослідники Д. Нортон та Р. Каплан [6]. Серед зарубіжних науковців слід виділити й наукові розробки А. Томпсона, Дж. Стрікланда, М. Портера та інших. Проте, вітчизняні науковці не стояли осторонь нової для країни проблеми, вивчали доцільність використання ЗСП на українських підприємствах. Зокрема, Мельник Ю. М. та Савченко О. С. [9], обґрунтовують теоретико-методичні основи застосування ЗСП на підприємстві, актуалізують методичні підходи до вибору стратегій та формують основні принципи розроблення ключових показників ефективності для побудови ЗСП. Колектив науковців [7] з позиції системного підходу обґрунтовує принципи побудови й методологію впровадження ЗСП, визначає можливості її застосування для різних підприємств та інтеграції її з наявною системою менеджменту та бізнес-процесами.

Проблемам впровадження ЗСП у господарську практику присвятили свої праці такі науковці: Чижишин О. І. [14], Владичин М. Б., Струк Н. С. [2], Н. Д. Бабяк, А. Г. Паскалова [1], О. В. Федірець та ін. [13]. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень науковців у цій сфері, питання впровадження та використання збалансованої системи показників на вітчизняних підприємствах ще потребують подальшого вдосконалення та розвитку.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою дослідження є обґрунтування важливості використання збалансованої системи показників в стратегічному управлінському обліку вітчизняних підприємств, визначення її інформаційного підґрунтя та методики формування.

У процесі дослідження вирішувалися такі завдання: обґрунтувати сутність збалансованої системи показників та важливість її використання для ефективного функціонування вітчизняних підприємств; розкрити основні

вимоги до показників збалансованої системи; визначити методи періодичного звітування системи менеджменту за збалансованою системою показників.

Для виконання поставленої мети в ході проведення дослідження авторами використано загальнонаукові методи та прийоми пізнання, а саме: аналіз і синтез, узагальнення та деталізація, дослідження причинно-наслідкових зв'язків розвитку явищ і процесів.

Результати досліджень

Збалансована система показників (Balanced Scorecard (BSC)) – це система менеджменту, розроблена на початку 1990-х років американськими вченими Робертом Капланом і Девідом Нортоном. Вони довели, що традиційні фінансові облікові показники давали незавершену і застарілу картину результатів діяльності бізнесу. Виявивши слабкі місця і недоліки у існуючих підходах менеджменту, автори запропонували новий підхід з чітким описом того, що потрібно вимірювати, аби збалансувати діяльність компанії [4, с. 41].

Збалансована система показників (далі – ЗСП) – це інструмент стратегічного управління підприємством на основі вимірювання та оцінки його ефективності за допомогою інтегрованого набору фінансових і нефінансових показників, підібраних таким чином, аби врахувати всі існуючі (з точки зору стратегії) аспекти його діяльності (фінансові, виробничі, маркетингові тощо). Система BSC транслює місію та загальну стратегію підприємства в систему взаємопов'язаних показників. Основне її призначення – забезпечити чітке формулювання стратегічних планів та їхню реалізацію.

ЗСП є тією системою, яка вимірює те, що не вимірює бухгалтерський облік [11, с. 176]. Balanced Scorecard робить, насамперед, акцент на нефінансових показниках ефективності, даючи можливість оцінити такі, здавалося б, важкі для виміру аспекти діяльності, як ступінь лояльності клієнтів, або інноваційний потенціал підприємства. Основний принцип Balanced Scorecard, який багато в чому став причиною високої ефективності цієї технології управління – «управляти можна тільки тим, що можна виміряти».

ЗСП уже довгий час успішно застосовується на закордонних підприємствах і довела свою ефективність, оскільки ґрунтується не тільки на

фінансових показниках діяльності підприємств, але й передбачає альтернативні можливості вирішення проблем основних бізнес-процесів підприємства. Основним призначенням ЗСП є забезпечення функцій збору, систематизації й аналізу інформації, що є необхідною для ухвалення стратегічних управлінських рішень та посилення стратегії бізнесу, її формалізації, проведення й доведення до кожного працівника підприємства, забезпечення моніторингу й

зворотного зв'язку з метою відстеження й генерації організаційних ініціатив всередині центрів відповідальності.

При складанні збалансованої системи показників стратегія розкладається по чотирьох перспективах (класичний підхід): фінансове становище підприємства; клієнти підприємства та ринок збуту; внутрішні бізнес-процеси; розвиток підприємства та його персонал (рис. 1).

Рис. 1. Декомпозиція стратегії підприємства з позиції системи збалансованих показників

Джерело: адаптовано на основі [6].

Кожен з аспектів ЗСП мусить містити інформацію таку інформацію:

- 1) цілі, які прагне досягти підприємство;
- 2) показники, за допомогою яких можна виміряти успішність досягнення цілей;
- 3) цільові значення показників, які свідчать про рівень досягнення поставленої цілі;
- 4) стратегічні ініціативи, тобто комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію так званого розриву між фактичними значеннями показників та їхніми цільовими значеннями. Кожна стратегічна ініціатива має бути забезпечена достатньою кількістю ресурсів: людських, фінансових, технічних. Стратегічні ініціативи мають бути визначені для кожного показника та сприяти досягненню цільового показника. Саме реалізація стратегії здійснюється шляхом реалізації ініціатив [5, с. 41].

Кожен напрямок зазначеної системи оформляється у вигляді стратегічних карт, що містять інформацію про завдання, які має намір вирішити підприємство; показники, що допомагають виміряти успішність вирішення завдань; цільові значення показників; способи їх досягнення. Стратегічна карта – це діаграма або рисунок, що описує стратегію у вигляді набору стратегічних цілей і причинно-наслідкових зв'язків між ними. Для побудови системи стратегічного управління необхідно декомпонувати (розбити, структурувати) стратегію підприємства на конкретні стратегічні цілі, що детально відображають різні стратегічні аспекти.

Модель стратегічних карт дозволяє одночасно контролювати реалізацію цілей за чотирма складовим ЗСП та послідовність причинно-наслідкових зв'язків між показниками

оцінки підприємства. Показники, що включені до стратегічної карти, повинні повною мірою характеризувати досягнуті результати й основні чинники, що їх обумовили.

Збалансована система показників суттєво відрізняється від традиційної системи ведення обліку на підприємстві. Традиційний підхід оцінки діяльності підприємства ґрунтується на розгляданні досягнутих результатів діяльності підприємства, оцінці відхилень та зрештою на вдосконаленні вже існуючих параметрів

діяльності [3, с. 10]. Система збалансованих показників пропонує новий підхід – оцінку всіх напрямів діяльності підприємства шляхом індивідуального підбору показників для окремого підприємства (галузі) з метою не тільки оцінити досягнутий рівень розвитку підприємства, а й проаналізувати подальший розвиток підприємства за всіма напрямками діяльності [10, с. 20].

Рис. 2. Переваги та недоліки застосування ЗСП у стратегічному обліку підприємств

Джерело: адаптовано на основі [2].

Використання даної системи оцінки має як переваги, так і недоліки (рис. 2), що потрібно враховувати при її формуванні та імплементації на підприємстві. Не вдаючись до деталізації за

перспективами, окрім зазначених на рисунку недоліків, варто також віднести те, що: збалансована система показників не може бути побудована шляхом запозичення досвіду інших

компаній (оскільки тут обмежуючими факторами є сфера та масштаби діяльності, особливості внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства); досить часто відсутні можливості для отримання достатньої інформації з низки оціночних показників.

Варто зауважити, що показники в даній системі є досить узагальненими та не вказують працівникам на необхідну для досягнення успіху поведінку. Тобто тут важлива роль відводиться вищій ланці менеджменту, яка повинна на основі стратегічного аналізу вміти скоординувати діяльність нижчих ланок управління.

У моделі ЗСП показники незалежно від їх природи поєднуються логічними причинно-наслідковими зв'язками, що є перевагою ЗСП перед більшістю інших аналогічних концепцій [11, с. 176]. ЗСП дозволяє сконцентрувати зусилля компанії: якщо цілі і показники обрані правильно, успіх забезпечений; якщо ні, то всі інвестиції та ініціативи марні.

Також суттєвою перевагою ЗСП перед іншими методами і моделями стратегічного управління є поєднання стратегії, планів та бюджетів, з однієї сторони, та оперативного управління, з іншої. Це дозволяє «прив'язати» теоретичну складову даної моделі до конкретних процедур управління і виконавців, зосередившись одночасно і на вимірюванні отриманих результатів, і на процесах, що

забезпечують досягнення таких результатів [11, с. 176].

Система інформаційного забезпечення менеджменту відіграє важливу роль у формуванні та функціонуванні ЗСП, забезпечуючи взаємодію структурних підрозділів підприємства та реагуючи на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища. Система інформаційного забезпечення має генерувати релевантні дані, корисні для стратегічного управління підприємства.

Схема інформаційного забезпечення збалансованої системи показників наведена на рис. 3. Як видно з рисунку, інформаційним підґрунтям для формування збалансованої системи показників є інформація фінансового та управлінського обліку. Поряд з обліково-аналітичним забезпеченням, інформаційним базисом ЗСП також виступають дані планового характеру та позаоблікові дані (технічна документація, результати досліджень, нормативно-правові документи тощо). Збалансована система показників приносить найбільшу користь, коли підприємство проходить через етап трансформації від однієї бізнес-моделі до іншої, коли міняє фокус із продукту на споживача. Проблема на такому перехідному етапі полягає в тому, щоб змусити працівників, що звикли до певного (сталого) стилю й принципу ведення справ, пристосуватися до нового підходу у створенні доданої вартості.

Рис. 3. Інформаційне забезпечення збалансованої системи показників

Джерело: адаптовано на основі [15].

Керівникам потрібно не тільки самим вчасно усвідомити необхідність змін і зрозуміти, які саме зміни необхідно внести в систему показників, але й зуміти донести це до своїх підлеглих (працівників підприємств), щоб люди могли швидше адаптуватися до конкурентної ситуації, що змінилася.

Для вдалого впровадження ЗСП на підприємстві слід ретельно розробити кожен з етапів методики її формування. Кількість етапів може варіювати, оскільки залежить від галузі, виду діяльності, специфіки організації власне підприємства. На наш погляд, узагальнено процес розроблення збалансованої системи показників можна подати у вигляді схеми (рис. 4.).

Збалансована система показників повинна містити показники, що характеризують чотири основні напрямки оцінки ефективності

управління, а саме: фінанси, внутрішні бізнес-процеси, клієнти та ринок, персонал підприємства та його розвиток. Оскільки ці напрямки можна охарактеризувати за допомогою великої кількості показників, їх кількість доцільно обмежити до п'яти по кожному з напрямків. Звичайно, збалансована система показників може бути доповнена іншими перспективами та показниками, але потрібно враховувати, що збільшення кількості показників знижує корисність всієї системи, тому краще обмежитись оптимальною кількістю показників. Варто зосередити увагу на невеликій кількості речей, де можна створити структуру, щоб впливати на поведінку та результати. Саме тому ЗСП робить акцент на сфокусованість та чіткість, а отже, доцільно обмежитись традиційною схемою.

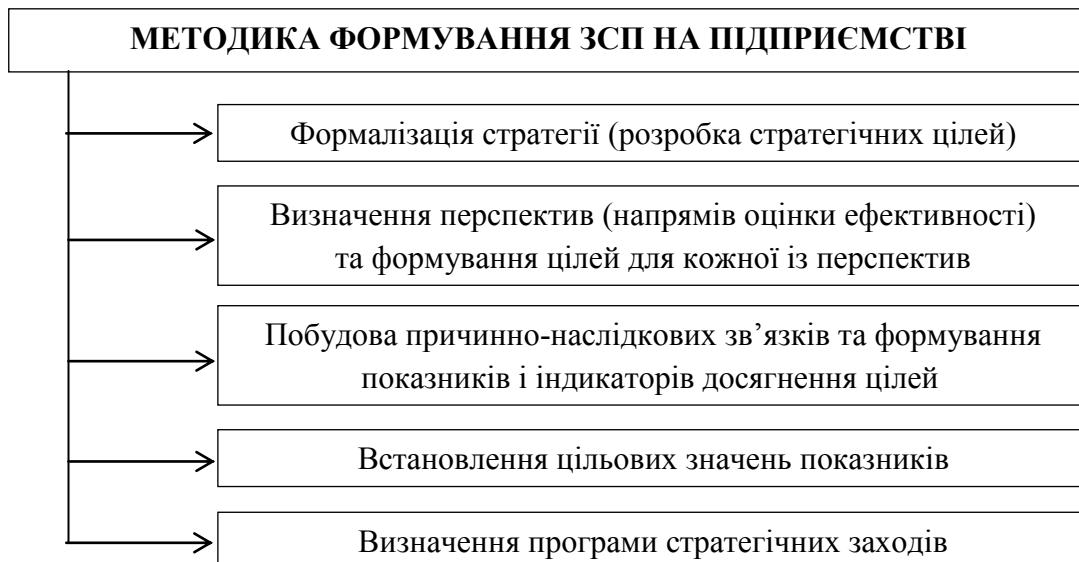

Рис. 4. Послідовність формування моделі збалансованої системи показників

Джерело: власні дослідження.

Для того щоб показник був включений до системи збалансованих показників, він повинен відповідати таким вимогам: забезпечення зв'язку із стратегією діяльності підприємства; можливість кількісного визначення; доступність; зрозумілість; збалансованість (взаємозв'язок з іншими показниками системи); релевантність (можливість визначення необхідних коректив в разі відхилення від запланованої траєкторії). Також при відборі показників доцільно виключати функціонально пов'язані показники, тобто ті, які дублюють один одного. Відібрані показники мають бути перевірені на предмет

статистичної взаємоузгодженості та взаємозв'язку.

Так, наприклад, до показників, що характеризують фінансовий аспект, доцільно включити: показники комерційної рентабельності, рентабельності капіталу, коефіцієнти загальної ліквідності і автономії, а також коефіцієнт оборотності обігових активів.

Показники бізнес-процесів визначаються залежно від стратегії і цілей підприємства. Підприємству потрібно виявити ключові фактори успіху й процеси, які їх забезпечують. Наприклад, для підприємства, яке має

інноваційну діяльність, важливий фактор успіху – розробка та випуск нової продукції. Отже, контроль за асортиментами нових видів продукції буде переважаючим процесом. Якщо ключові фактори – оптимізація запасів ТМЦ та інструментів, то важливими будуть такі процеси, як контроль своєчасності доставки ТМЦ та інструментів, точне планування виробництва згідно з контрактами на постачання продукції [12]. Також до показників, що характеризують внутрішні бізнес-процеси, можна віднести: показники ділової активності; рентабельності основних засобів, фондівіддачі, ресурсівіддачі, коефіцієнти витратівіддачі тощо.

Показниками, що характеризують перспективу клієнтів такі: приріст обсягів товарообороту, приріст частки ринку; ступінь задоволення клієнтів, що може деталізуватись показниками якості і швидкості обслуговування, своєчасного виконання контрактів; асортимент продукції, розробка та випуск нової продукції.

За перспективою персонал та розвиток підприємства, основними показниками можуть бути: співвідношення темпів зростання продуктивності праці і грошової виручки, частки премій у фонді оплати праці; рівень задоволення працівників.

Оцінювання діяльності підприємств лише фінансовими показниками є найпростішим з позиції доступу до інформації (як правило, оцінюється фінансова звітність підприємств: Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Звіт про рух грошових коштів, Звіт про власний капітал) та простотою методики розрахунків показників. Поряд із цим, за переконанням Мельник О. Г. [8], фінансові показники не можуть надати повної інформації про усі сфери діяльності організації, вони, як правило, не відображають інформацію про проблемні чи позитивні чинники формування на підприємстві визначених рівнів рентабельності, ліквідності, ділової активності тощо. Для цього обов'язково необхідно володіти нефінансовою інформацією про смаки та уподобання споживачів, кваліфікаційний склад працівників, впровадження інновацій, дії конкурентів, імідж та репутацію підприємства тощо.

Слід відзначити, що система збалансованих показників дає змогу визначити, на скільки слід змінити значення одного показника, щоб отримати бажані значення іншого і надати

можливість вираження досягнення не лише кількісних, але й якісних цілей діяльності підприємства за допомогою монетарних величин. Для суб'єктів оцінювання необхідна пріоритетна інформація про перспективи розвитку організації, що закладається у конкретних фінансових та нефінансових індикаторах, які формують орієнтири для управління, інвестування, кредитування та реалізації інших цільових заходів тощо. Якщо фінансові показники мають кількісне вираження, то більшість показників інших перспектив є нефінансовими, кількісно виразити які є досить складно. З цією метою, доцільним є використання методів експертних оцінок та опитування працівників підприємства.

Збалансована система показників працює, інформуючи та покращуючи процес прийняття рішень. Для того щоб отримати найкращі результати, підприємство потребує періодичного звітування системи менеджменту за збалансованою системою показників. Періодичність звітування може бути різною, але, як правило, це є доцільним раз у квартал, рідше – раз на місяць. За спільно проведеним у 2016 році дослідженням консалтингової компанії 2GC та торговельного посередника і консультанта з програмного забезпечення у сфері корпоративного менеджменту Intrafocus, метою якого була оцінка використання збалансованої системи показників 138 респондентами з 30 країн, визначено, що основними методами звітування є такі:

– використання системи звітування «світлофор» (70% респондентів), суть якої зводиться до того, що статус проекту (системи, показника) визначається одним із трьох кольорів: зеленим – означає, що проект знаходиться під контролем та відстеженням за планом, тобто за розкладом, у межах бюджету та на даному етапі не потребує значного аналізу та уваги вищого керівництва; жовтим – означає, що існують проблеми або ризики, які можуть мати вплив на проект з точки зору графіку, бюджету або обсягу, але їх можна контролювати, якщо вжити певні заходи; червоний – показує, що існують серйозні проблеми, які безпосередньо впливають на графік, бюджет або обсяг та які складно відновити. Дана система є корисною з позиції отримання швидкого статусу проектів та визначення, який з них потребує більшої уваги керівництва, а який працює добре;

– використання офісних програмних засобів, таких як MS Excel, що є найпоширенішим способом створення таких звітів (33% респондентів);

– використання спеціалізованого програмного забезпечення для створення звітів, зокрема Quickscore (17% респондентів).

Дане дослідження також показало, що збалансована система показників пріоритетно використовується системою стратегічного менеджменту, але, разом з тим, все частіше підприємства починають використовувати цей інструмент і для операційних цілей. 76% респондентів вказали, що ЗСП була надзвичайно чи дуже корисною для їх підприємств/організацій [16].

Висновки та перспективи подальших досліджень

В результаті проведеного дослідження встановлено, що ЗСП можна розглядати як організаційну структуру, яка дає змогу розширити можливості вимірювання, оцінювання та контролю на рівні стратегічного та операційного управління підприємством. Дана структура не є стабільною, вона легко модифікується відповідно до зміни цільових орієнтирів та потреб, разом з тим, вона не містить кінцевого орієнтиру – єдиного базового показника чи критерію ефективності реалізації обраної стратегії.

За допомогою даної системи будь-яке підприємство може отримати інтегральне бачення, що характеризує ефективність діяльності підприємства та передбачає визначення ступеня досягнення кожним показником свого нормативного значення з врахуванням ваги кожного показника. Таким чином, концепція збалансованої системи показників дозволяє забезпечити реактивний підхід, спрямований на врахування потреб вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів, роботи з персоналом та з клієнтами і забезпечення необхідного рівня фінансових показників, що визначають ефективність управління підприємством. За допомогою впровадження ЗСП на підприємстві існує можливість усунути розрив між розробкою стратегії та її впровадженням; оперативно та точно реагувати на зміни оточуючого середовища; оцінити успішність проекту на

стадії його виникнення; оцінити і обрати подальшу стратегію.

Подальші дослідження варто зосередити на розвитку методичних засад формування збалансованої системи показників оцінки ефективності управління за видами (окремими сферами діяльності) підприємств та вивченні альтернативних моделей оцінки їх ефективності.

References

1. Babiak, N. D. & Paskalova, A. H. (2015). Zbalansovana systema pokaznykiv v otsyntsi efektyvnosti upravlinnia vytratamy molokopererobnoho pidpriemstva [Balanced system of indicators in assessing the efficiency of managing the costs of dairy processing enterprises]. *Innovatsiina ekonomika*, 4 (59). 87–92 [in Ukrainian].
2. Vladychyn, M. B. & Struk, N. S. (2015). Osoblyvosti zastosuvannia zbalansovanoi systemy pokaznykiv u stratehichnomu upravlinskomu obliku zovnishnoekonomichnoi diialnosti torhovelnykh pidpriemstv Ukrainy [Features of the application of a balanced system of indicators in the strategic management accounting of foreign trade activities of Ukrainian trade enterprises]. *Problemy ekonomiky*, 4. 202–208 [in Ukrainian].
3. Derevianko, T. (2015). Heneza ta evoliutsiia modelei rozrakhunku y otsinky rezultativ diialnosti pidpriemstva [Genesis and evolution of models of calculation and evaluation of enterprise performance]. *Ekonomika*, 4 (95), 9–15 [in Ukrainian].
4. Kadykova, I. M., Alforova, A. L. & Chelpanova, I. V. (2010). Zastosuvannia zbalansovanoi systemy pokaznykiv dlia upravlinnia fakultetom VNZ [Application of a balanced system of indicators for the management of the faculty of higher educational institutions]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, 3 (11), 40–53 [in Ukrainian].
5. Kalinesku, T. V. (2008). Formuvannia zbalansovanoi systemy pokaznykiv stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [Formation of balanced system of indicators of strategic enterprise management]. *Visnyk Shkhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. Volodymyra Dalia*, 10 (128), 40–44 [in Ukrainian].
6. Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (2003). Sbalansirovannaya sistema pokazately. Ot strategii k deystviyu [Balanced scorecard. From strategy to

action] (Trans. from the English). Moskva: Olimp-Biznes [in Russian].

7. Kyzym, M. O., Pylypenko, A. A. & Zinchenko, V. A. (2007). Zbalansovana systema pokaznykiv [Balanced Scorecard]. Kharkiv : Inzhnek [in Ukrainian].

8. Melnyk, O. H. (2007). Systemy pokaznykiv otsiniuvannia diialnosti pidpriemstva: sutnist, analiz ta umovy zastosuvannia [Systems of indicators of enterprise activity evaluation: essence, analysis and conditions of application]. Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Ser. Lohistyka, 580, 274–282 [in Ukrainian].

9. Melnyk, Yu. M. & Savchenko, O. S. (2011). Problemy zastosuvannia zbalansovanoi systemy pokaznykiv na vitchyznianskykh pidpriemstvakh [Problems of using a balanced system of indicators at domestic enterprises]. Marketynh i menedzhment innovatsii, 1, 301–309 [in Ukrainian].

10. Nedosekin, A. (2016). Balanced Scorecard: plyusyi, minusyi, problemyi vnedreniya [Balanced Scorecard: pros, cons, problems of implementation]. Antikrizysnyi menedzhment, 12, 19–25 [in Ukrainian].

11. Pidlypna, R. P. (2014). Stratehichniy upravlinskyi oblik u systemi upravlinnia pidpriemstvom [Strategic management accounting in the enterprise management system]. Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii, 46, 174–176 [in Ukrainian].

12. Rybina, A. M. (2010). Zbalansovana systema pokaznykiv u systemi stratehichnoho upravlinskoho obliku [Balanced system of indicators in the system of strategic management accounting]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, 6 (3), 70–75 [in Ukrainian].

13. Fedirets, O. V., Prytula, A. V. & Pavlyk, R. S. (2018). Zbalansovana systema pokaznykiv yak element formuvannia ta realizatsii stratehii pidpriemstva [Balanced system of indicators as an element of the formation and implementation of enterprise strategy]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, 18, 425–429 [in Ukrainian].

14. Chyzhyshyn, O. I. (2018). Systemy zbalansovanykh pokaznykiv kontrolinhu dlia efektyvnoho upravlinnia pidpriemstvom [Balanced Controlling Indicators for Effective Enterprise Management]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, 3 (14), 238–241 [in Ukrainian].

15. Budko, O. V. (2014). Systema zbalansovanykh pokaznykiv ta yii informatsiine zabezpechennia v upravlinni stratehiieiu

pidpriemstva [The system of balanced indicators and its information support in the management of the enterprise strategy]. Investytsii: praktyka ta dosvid, 18, 51–55 [in Ukrainian].

16. Balanced scorecard usage survey 2017. Summary of findings. 2017. Retrieved from <http://www.mxv.in/publications/2017%20Survey%20Document%20final%20180123.pdf>

USE OF A BALANCED SCORECARD IN STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING OF ENTERPRISES

T. Haiduchok, O. Dmytrenko

e-mail: gaytata@ukr.net,

olga.n.dmitrenko@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University
Staryi Boulevard, 7, Zhitomir, 10008, Ukraine

This article is devoted to the consideration of theoretical and methodical aspects of the formation and use of a balanced scorecard as a key structure for strategic management accounting of enterprises. The essence of the balanced scorecard is revealed and the importance of its use for the effective functioning of domestic enterprises in the modern conditions is substantiated. It is determined that the main purpose of a balanced scorecard is to provide the functions of collecting, systematizing and analyzing information that is necessary for the adoption of strategic management decisions and transforming the strategy into a systematic, understandable sequence of actions for each employee to ensure its successful implementation. The authors summarize the main advantages and disadvantages of a balanced scorecard in strategic management accounting, which should be taken into account when it is formed and implemented at the enterprise.

The important role of the information management system in the formation and functioning of a balanced scorecard is outlined. It is determined that the main information basis of the latter is the information of financial and managerial accounting, as well as off-balance data. A methodological approach to the development of a balanced scorecard is generalized. It is substantiated that a balanced scorecard should contain a limited number of indicators in such key areas of evaluation as: finance, internal business processes, customers and market, personnel and enterprise development. The basic requirements for indicators of a balanced scorecard are described. The importance of periodic reporting of the

management system on a balanced scorecard is outlined and methods of such reporting are defined.

Keywords: strategic management accounting, balanced scorecard (BSC), strategic map, advantages and disadvantages, information provision of BSC, formation of BSC methodology, BSC reporting.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СБАЛАНСИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ В СТРАТЕГИЧЕСКОМ УПРАВЛЕНЧЕСКОМ УЧЕТЕ ПРЕДПРИЯТИЙ

Т. С. Гайдучок, А. М. Дмитренко

e-mail: gaytata@ukr.net,

olga.n.dmitrenko@gmail.com

Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Статья посвящена рассмотрению теоретико-методических аспектов формирования и использования сбалансированной системы показателей как ключевой структуры стратегического управленческого учета предприятий. Раскрыта сущность сбалансированной системы показателей и обоснована важность ее использования для эффективного функционирования отечественных предприятий в современных условиях. Определено, что основным назначением сбалансированной системы показателей является обеспечение функций сбора, систематизации и анализа информации, необходимой для принятия управленческих решений и преобразования стратегии в систематизированную, понятную

каждому работнику последовательность действий для обеспечения ее успешной реализации. Авторами обобщены основные преимущества и недостатки сбалансированной системы показателей в стратегическом управленческом учете, которые нужно учитывать при формировании и имплементации на предприятии.

Показана важная роль системы информационного обеспечения менеджмента в формировании и функционировании сбалансированной системы показателей. Определено, что основной информационной основой последней является информация финансового и управленческого учета, а также внеучётные данные. Обобщен методический подход к разработке сбалансированной системы показателей. Обосновано, что сбалансированная система показателей должна содержать ограниченное количество показателей по следующим основным направлениям оценки: финансы, внутренние бизнес-процессы, клиенты и рынок, персонал и развитие предприятия. Описаны основные требования к показателям сбалансированной системы. Определена важность периодической отчетности системы менеджмента по сбалансированной системе показателей и определены методы такой отчетности.

Ключевые слова: стратегический управленческий учет, сбалансированная система показателей (ССП), стратегическая карта, преимущества и недостатки, информационное обеспечение ССП, методика формирования ССП, отчетность по ССП.

УДК 331.101.262

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

О. Ф. Присяжнюк, М. Ф. Плотнікова

e-mail: oksana_himich@ukr.net, mfplotnikova@gmail.com

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Україна як європейськоорієнтована країна має три рівні управління та врядування: держава, регіон, громада, кожен з яких має своїх представників (посадовців) з визначеними колом прав та обов'язків. Двоїстий характер зв'язків між ними (органи державної влади та самоврядування) визначає подальші перспективи формування системи управління територіями та сприяє пошуку дієвих механізмів управління їх розвитком. Визначення повноважень кожного рівня управління та надання всіх вихідних можливостей для їх реалізації дозволить посилити соціально-економічну спроможність розвитку країни через підвищення стійкості окремих громад. Дослідження теоретично доповнює сутність публічного управління, який розглядаємо як цільовий механізм, що включає систему елементів спрямованих на досягнення добробуту, інклюзивність розвитку партисипативної територіальної громади та примноження природно-ресурсного потенціалу території через узгодженість дій між її мешканцями, суб'єктами державного управління, громадськими організаціями та іншими учасниками у соціально-еколого-економічних сферах суспільного буття. Визначено механізми публічного управління об'єднаними територіальними громадами та сфери їх застосування: залучення інвесторів, активація місцевої підприємницької активності, розвиток стратегічних сфер та підвищення конкурентоспроможності територій. Окреслено складові механізмів розвитку громади як стратегічні орієнтири та індикатори суспільно-економічного зростання та інституційного забезпечення громади, підвищення їх людського, виробничого та державотворчого потенціалу. Створення відповідного мотиваційного механізму публічного управління покликане підвищити конкурентоспроможність громад, поліпшити якість наданих публічних послуг та сприяти підтримці місцевих ініціатив за умови забезпечення суспільної відповідальності громади за розвиток території. Основним засобом забезпечення ефективності та дієвості механізмів є максимізація врахування інтересів жителів громади, створення умов для їх результативної співпраці з керівництвом на засадах демократизму, прозорості та відповідальності за прийняті управлінські рішення. Активізація сучасних механізмів управління розвитком об'єднаних територіальних громад дозволить забезпечити загальнодержавний ефект в економічній, екологічній та соціальній сферах.

Ключові слова: розвиток, публічне управління, об'єднані територіальні громади, механізми.

Постановка проблеми

Децентралізація внутрішніх процесів управління в Україні визначила структурні трансформації у адміністративній ієрархії влади (загально державний, регіональний рівні та самоврядування в громадах). Специфічний характер функцій, повноважень органів влади та управління визначають умови підготовки, прийняття та реалізації ними управлінських рішень. Сучасні механізми розвитку територій обумовлені посиленням ролі та діяльністю інших учасників суспільно-економічних процесів (міжнародних інституцій, агентів змін на території, окремих громадян та їх об'єднань тощо). Підтримка ініціатив на місцях, активізація співпраці органів управління, бізнесу, громадських організацій та громади дозволить стимулювати загальні соціально-економічні результати діяльності через інструменти, закріплені за ними нормативно, з використанням

практики процесного, креативного та проектного підходів. Потреба узгодження інтересів та діяльності всіх учасників визначила вибір тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі удосконалення механізмів управління розвитком територій присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, вітчизняні автори зосереджують увагу на значній ролі адміністративних чинників та людських ресурсів у забезпеченні досягнення поставлених цілей та активізації сучасних механізмів їх досягнення [9, 6]. Про рівень досягнення економічних, екологічних, соціальних цілей розвитку об'єднаних територіальних громад та дієвість механізмів їх досягнення можна судити, зважаючи на позитивні чи негативні тенденції, що проявляються в окремих сферах їх діяльності

[1, с. 245]. Досягнення цілей розвитку громад будь-яких масштабів та потенціалів можливе завдяки формуванню умов для плідної співпраці між всіма жителями [3, 4]. Врахування та створення сприятливих умов для реалізації дієвих механізмів публічного управління з урахуванням проведених досліджень вітчизняними та зарубіжними фахівцями дозволить сформувати передумови для стійкого розвитку об'єднаних територіальних громад.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад публічного управління розвитком об'єднаних територіальних громад та визначення сучасних механізмів забезпечення досягнення мети їх функціонування задля досягнення ефектів (економічних, екологічних, соціальних). Завдання дослідження полягають в узагальненні теоретичних засад, удосконаленні поняття публічного управління та ідентифікації сучасних дієвих механізмів, що сприятимуть досягненню цілей розвитку громад.

Методика дослідження базується на фундаментальних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених з питань управління та адміністрування розвитку територіальних громад. За допомогою соціологічного методу вивчено взаємозв'язок активності жителів громад та громадських організацій з удосконаленням процесу управління ними. Прийом теоретико-логічної інтерпретації використано для теоретичного визначення сутності публічного адміністрування. Абстрактно-логічний метод, зокрема прийом аналізу, застосовано при ідентифікації переліку механізмів, що можуть бути використані у кожній зі сфер розвитку громад. За допомогою прийомів індукції, дедукції, порівняння та логічного узагальнення досліджено тенденції та сформульовано пріоритетні механізми формування дієвої системи публічного управління як цілісної структури. В ході дослідження використано структурний та системний аналіз з метою структуризації підходів в управлінні та адмініструванні, функціональний та компаративний аналіз – для визначення та формулювання концепції публічного управління на сільських територіях.

Результати досліджень

Трансформації національної економіки доводять, що конкурентні переваги низки

структур, в тому числі об'єднаних територіальних громад (ОТГ), досягаються за рахунок впливу адміністративних чинників [9]. При цьому найвищих показників результативності управлінської діяльності досягають громади, де сформовано засади взаємодовіри, тісної співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та мешканців територій як форми інтегрованого динамічного об'єднання, яке забезпечує стійке зростання. Проте, не повною мірою визначеними залишаються критерії ефективності функціонування такого утворення, механізми його управління та сфери їх застосування.

Базові результати системи управління розвитком громади та досягнення економічного ефекту її діяльності, на нашу думку, включають зростаючу динаміку залучених на територію інвестицій. Важливим компонентом механізму управління громадою є знаходження способів зацікавлення інвесторів до співпраці в рамках проектів сприяння її розвитку, нарощування обсягів підприємницької активності, в тому числі зростання числа підприємців-початківців, розвиток стратегічних для громади сфер. Розроблена методика оцінки залучення інвестицій охоплює лише деякі економічні показники, тоді як практично поза увагою залишаються розвиток інфраструктури, людського капіталу, підприємництва, соціальної сфери, природно-екологічного потенціалу території та ефективність управління ним з боку органів влади всіх рівнів. Відсутність уніфікованої методики діяльності органів влади та управління змушує шукати оптимальні підходи до її розробки. Пропонуємо в неї включити, крім показників традиційної конкурентоспроможності: ступінь довіри населення відповідним органам влади; тісноту та ефективність взаємодії громадян з органами влади; обсяг та якість послуг, що надаються конкретним органом влади певній категорії споживачів; обсяг фінансування та інших ресурсів, що виділені для реалізації програмних заходів розвитку; інвестиційна привабливість території, привабливість умов та рівень організації процесу створення суб'єктів підприємницької діяльності, впровадження освітніх програм, консультаційних послуг тощо.

Формування і застосування на практиці ефективних механізмів управління об'єднаними територіальними громадами дає змогу

забезпечити кардинальні зміни рівня конкурентоспроможності територій. Значна увага при цьому повинна зосереджуватися на розвитку рівня освіти та механізмів передачі знань, формуванні засад ноосферного розвитку та необхідності інтеграції програм середніх шкіл, професійних та вищих навчальних закладів.

Водночас саме позитивна динаміка величини природно-ресурсного потенціалу на території та наявність творчого, професійного, високоосвіченого, фізично здорового репродуктивного людського ресурсу, що реалізує

свої можливості у соціально-економічній, політико-правовій, культурно-етичній та інших сферах суспільних відносин, характеризує набуття сутнісних довгострокових переваг [6]. Стратегічні сфери розвитку є специфічними для кожної громади, оскільки формуються в залежності від географічних умов, структури населення, ефективності створеної організаційно-управлінської структури громади. Зважаючи на це, доцільними до застосування є різноманітні механізми управління в рамках досягнення стратегічних орієнтирів (табл. 1).

Таблиця 1. Механізми управління громадою

Сфери за- тосування механізмів	Механізми розвитку громади
1	2
Залучення інвестицій	- розроблена стратегія розвитку громади з визначенням напрямів та механізмів інвестиційної діяльності; - створення муніципальних фінансових, страхових, інвестиційних структур
Підприємницька активність	- сприяння розвитку освіти «протягом життя», поліпшення кваліфікації людських ресурсів та їх адаптивності до мінливих умов, в тому числі бізнесової, маркетингової та управлінської діяльності; - сприяння розвитку сфери послуг, в тому числі для бізнесу; - підтримка діяльності місцевих громадських організацій, асоціацій та об'єднань; - підтримка міжмуніципального та міждержавного співробітництва; - створення експертних та консультаційних служб і центрів; - сприяння розробці, оформленню та поданню проектів суб'єктів малого підприємництва з метою фінансування національними та міжнародними фондами - розвиток місцевої інфраструктури; - удосконалення інформаційного забезпечення діяльності громади; - підтримка інновацій, знань і прикладних досліджень; - реалізація податкового стимулювання
Підвищення конкуренто- спроможності території	- сприяння зростанню конкурентоспроможності місцевої продукції та суб'єктів господарювання, зареєстрованих та розміщених на території; - розвиток локальної економіки; - сприяння зростанню життєвого рівня членів громади; - зростання соціально-еколого-економічного потенціалу території; - сприяння реалізації цілей муніципалітетів силами комерційних структур (наприклад у Великобританії, діють комунальні банки, кредитні спілки, будівельні компанії тощо, що обслуговують інтереси територіальних громад; діє широка європейська практика надання комунальних послуг приватними структурами, зокрема водопостачання, управління відходами, охороною здоров'я, освітою, громадським транспортом тощо); - розвиток рівня освіти та механізмів передачі знань, формування засад ноосферного розвитку та необхідності інтеграції програм середніх шкіл, професійних та вищих навчальних закладів

Закінчення таблиці 1

1	2
Розвиток стратегічних сфер	- підтримка місцевих ініціатив з соціального підприємництва та заходів з корпоративної соціальної відповідальності; - підтримка диверсифікації економічної діяльності та створення нових робочих місць; - сприяння розвитку кластерної організації; - створення спеціальних інститутів для досягнення спільних цілей розвитку (наприклад, у Румунії діє система міжмуніципального співробітництва для розвитку інфраструктури та реалізації діяльності аварійно-рятувальних служб); - випуск муніципальних цінних паперів з метою мобілізації коштів та реалізація місцевих інвестиційних програм; - створення умов розвитку соціальних та екологічних видів діяльності; - сприяння підвищенню рівня духовної культури, профілактиці здоров'я та самореалізації населення; - сприяння підвищенню рівня екологічної безпеки території; - механізми, спрямовані на взаємоузгодження, врахування інтересів органів державної влади, місцевого самоврядування та жителів об'єднаних територіальних громад; - забезпечення системи відповідальності перед громадою за прийняті рішення та вжиті заходи.

Джерело: сформовано на основі [2, 5, 7, 10, 11].

Зважаючи на результати проведених досліджень визначення сутності категорії публічного управління об'єднаними територіальною громадою пропонує розкрити наступним чином. Публічне управління – цільовий механізм, що включає систему елементів, спрямованих на досягнення добробуту, інклюзивність розвитку партисипативної територіальної громади та примноження природно-ресурсного потенціалу території через узгодженість дій між її мешканцями, суб'єктами державного управління, громадськими організаціями та іншими учасниками у соціально-еколого-економічних сферах суспільного буття. До ефективних механізмів управління громадою можна віднести ефективний місцевий розвиток, впровадження демократії та захист прав громадян, сприяння місцевим проектам розвитку. Останнє, головним чином, досягається за рахунок соціальної мобілізації всіх верств населення у громаді та залучених осіб, що спільними діями у формі партнерства уможливають досягнення цілей її розвитку [3, 4]. На особливу увагу в умовах децентралізації заслуговує механізм створення та практичного втілення системи відповідальності за прийняті управлінські рішення, який має базуватися на принципах демократизму, прозорості та доступності.

Це означає, що має бути створена можливість кожного жителя громади переглянути або почути (в рамках загальних зборів або зустрічей з представниками територій, що входять до її складу) після закінчення

звітнього періоду про рівень виконання або не виконання планових заходів з соціального, економічного, екологічного розвитку громади. Поширена в Сполучених штатах Америки практика публічного управління завойовує все більше прихильників в Україні. Співзвучна з розвитком європейської наукової думки вона охоплює соціум відповідно до вітчизняної Концепції реформування місцевого самоврядування, Закону України «Про державну службу», які передбачають надання якісних публічних послуг населенню та посилення демократизації суспільства [7, 8]. За своєю суттю вона є системою взаємодії громадян публічної та державної влади, включає суспільні інституції, домовленості та людський (інтелектуальний, соціальний, духовний та інший) капітал. Рушійною силою примноження природно-ресурсного потенціалу та добробуту громад є інтереси, мотивація її мешканців та механізм залучення їх до реалізації стратегічних планів розвитку територій. Враховуючи це перспективою розвитку суспільства вбачаємо інклюзивні підходи в управлінні та поширення практики партисипативності внаслідок самомотивації громадян.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Активізація сучасних механізмів управління розвитком об'єднаних територіальних громад дозволить забезпечити загальнодержавний ефект в економічній, екологічній та соціальній сферах. На першочергову увагу, при виборі ефективних

механізмів управління розвитком громади, заслуговують сфери залучення інвестицій, активізація активності підприємців, розвиток стратегічних сфер громад та підвищення їх конкурентоспроможності. Перспективи подальших досліджень у даному напрямі вбачаємо у формуванні моделі управління сучасним розвитком об'єднаних територіальних громад.

References

1. Prysiashniuk, O., Plotnikova, M. & Buluy, O. (2018) Cluster approach in administration of rural areas. *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*, 40 (2), 118–127.
2. Ganushhak, Yu. (2003) Reforma terytorialnoi orhanizatsii vlady [Reform of the territorial organization of power]. Kyiv: TOV «Sofiia-A» [in Ukrainian].
3. Hutorov, O. I. (2014). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Development of rural areas in conditions of decentralization]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 2, 820–823 [in Ukrainian].
4. Sakh, Dzh., Pavlychenko, P., Polonskyi, M. & Ursu O. (2007). Detsentralizatsiya ta efektyvne misceve samovriaduvannja [Decentralization and effective local self-government]. Kyiv: PROON/MPVSR [in Ukrainian].
5. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government]. (1985). Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 [in Ukrainian].
6. Zhalilo, Ya. (Ed.) (2005). Konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Competitiveness of Ukraine's economy in the conditions of globalization]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
7. Kabinet Ministriv Ukrainy (2014). Kontseptsiiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [The Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine]: rozporiadzhennia. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> [in Ukrainian].
8. Pro derzhavnu sluzhbu [About the civil service]. № 889-VIII. (2015) [in Ukrainian].
9. Skydan, O. (2008). Formirovanie konkurentosprobnosti APK v rynochnykh uslovijah

[Formation of competitiveness of agroindustrial complex in market conditions]. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 14 (3), 86–93 [in Russian].

10. Tkachuk, A. F. (2012). Mistsevyi ta rehionalnyi rozvytok. Uchast hromadian u mistsevomu rozvytku [Local & regional development. Participation of citizens in local development]. Kyiv: IKTs «Lehalnyi status» [in Ukrainian].

11. Tkachuk, A. F. (2016). Detsentralizatsiia dlia vsikh: vid zahalnoi informatsii do konkretnykh porad [Decentralization for all: from General information to specific advice]. Kyiv: IKTs «Lehalnyi status» [in Ukrainian].

MECHANISM OF MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

O. Prysiashniuk, M. Plotnikova

e-mail: oksana_himich@ukr.net,

mfplotnikova@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University,
Sary Boulevard, 7, Zhytomyr, 10002, Ukraine

Ukraine as a European-oriented country has three levels of management and governance: the state, a region, a community, each of which has its own representatives (officials) with a certain range of rights and responsibilities. The twofold nature of the links between them (public authorities and self-government) determines the future prospects for the formation of the territorial management system and promotes the search for effective mechanisms for managing their development. Determining the competencies of each level of government and providing all outgoing opportunities for their implementation will strengthen the socio-economic ability of the country's development through increasing the resilience of individual communities. The research theoretically complements the essence of public administration, which we consider as the target mechanism, which includes the system of elements aimed at achieving prosperity, the inclusiveness of the development of a participatory territorial community and the increase of the natural resource potential of the territory through the coherence of action between its inhabitants, subjects of state administration, public organizations and other participants in the socio-ecological and economic spheres of social life. The mechanisms of public administration of the united territorial communities and their areas of application are

defined: attraction of investors, activation of local entrepreneurial activity, development of strategic spheres and enhancement of the competitiveness of territories. The components of the community development mechanisms as strategic benchmarks and indicators of socio-economic growth and institutional provision of the community, increase of their human, production and state-building potential are outlined. Creating an appropriate motivation mechanism for public administration is intended to increase the competitiveness of communities, improve the quality of provided public services and promote the support of local initiatives, provided that the community's public responsibility for the development of the territory. The main means to ensure the effectiveness and efficiency of the mechanisms is to maximize the interests of the community, to create conditions for their effective cooperation with the leadership on the basis of democracy, transparency and responsibility for the management decisions made. The activation of modern management mechanisms for the development of united territorial communities will ensure the national effect in the economic, ecological and social spheres.

Keywords: development, public administration, united territorial communities, mechanisms.

МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

О. Ф. Присяжнюк, М. Ф. Плотникова

e-mail: oksana_himich@ukr.net,

mfplotnikova@gmail.com

Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Украина как европеизированная страна имеет три уровня управления: государство, регион, общество, каждый из которых имеет своих представителей (должностных лиц) с определенным кругом прав и обязанностей. Двойственный характер связей между ними (органы государственной власти и самоуправления) определяет дальнейшие перспективы формирования системы управления территориями и способствует поиску эффективных механизмов управления их развитием. Определение полномочий каждого уровня управления и предоставления всех исходных возможностей для их реализации позволит усилить социально-экономическую состоятельность развития страны через

повышение устойчивости отдельных общин. Исследование теоретически дополняет сущность публичного управления, которое рассматриваем как целевой механизм, включающий систему элементов направленных на достижение благосостояния, инклюзивность развития партисипативной территориальной общины и приумножения природно-ресурсного потенциала территории через согласованность действий между ее жителями, субъектами государственного управления, общественными организациями и другими участниками в социально-эколого-экономических сферах общественного бытия. Определены механизмы публичного управления объединенными территориальными общинами и сферы их применения: привлечение инвесторов, активация местной предпринимательской активности, развитие стратегических сфер и повышение конкурентоспособности территорий. Определены составляющие механизмов развития общества как стратегические ориентиры и индикаторы общественно-экономического роста и институционального обеспечения общины, повышения их человеческого, производственного и государственно-строительного потенциала. Создание соответствующего мотивационного механизма публичного управления призвано повысить конкурентоспособность общин, улучшить качество предоставляемых публичных услуг и способствовать поддержке местных инициатив при условии обеспечения общественной ответственности за развитие территории. Основным средством обеспечения эффективности и действенности механизмов является максимизация учета интересов жителей общины, создание условий для их результативного сотрудничества с руководством на принципах демократизма, прозрачности и ответственности за принятые управленческие решения. Активизация современных механизмов управления развитием объединенных территориальных общин позволит обеспечить общегосударственный эффект в экономической, экологической и социальной сферах.

Ключевые слова: развитие, общественное управление, объединенные территориальные общины, механизмы.

УДК 338.332.1

**ІНТЕГРАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМ ПОТЕНЦІАЛОМ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ****О. І. Ракович***e-mail: RakovichO@ukr.net***Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна**

Проаналізовано інтеграційні аспекти управління підприємницьким потенціалом сільських територій, виявлено передумови формування теоретичного базису інтегрованого управління цим потенціалом, виділено основні площини дослідження інтеграції управління та накреслено перспективи теоретико-методологічного обґрунтування й практичного використання інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій.

Систематизовано концептуальні підходи до інтерпретації підприємницького потенціалу сільських територій, що дозволяє визначати вектори суб'єктно-об'єктної взаємодії інтеграції управління цим потенціалом, а також ознаки класифікації функцій підприємницької активності, що мають прояв в межах локальних організацій, соціально-економічних та просторово-екологічних систем.

З'ясовано, що необхідність дослідження інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій України зумовлена динамічними змінами розвитку сільської економіки, диверсифікацією видів діяльності на селі, міграційними процесами, проблемами збуту сільськогосподарської продукції та інфраструктурного забезпечення агробізнесу, низьким (порівняно із містами) рівнем життя.

Обґрунтовано детермінанти інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій та запропоновано формування алгоритму операцій взаємодії об'єктів та суб'єктів інтеграції на локальному та регіональному рівнях управління.

Доведено, що вибір суб'єкта-інтегратора управління, здатного формувати управлінські механізми та обізнаного в особливостях розвитку підприємницького потенціалу конкретної території, накреслення завдань для цього суб'єкта є інноваційними складовими процесу формування механізму управління підприємницького потенціалу сільських територій.

Ключові слова: інтеграція управління, підприємницький потенціал сільських територій, суб'єкт-інтегратор управління, організація взаємодії учасників.

Постановка проблеми

Підприємницький потенціал сільських територій є основою їх економічного розвитку та передумовою формування й ефективного використання інших потенціалів (соціального, економічного, екологічного, просторового, інфраструктурного, інноваційного, брендового тощо). Необхідність інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій України зумовлена динамічними змінами розвитку сільської економіки, диверсифікацією видів діяльності на селі, міграційними процесами, проблемами збуту сільськогосподарської продукції та інфраструктурного забезпечення агробізнесу, низьким (порівняно із містами) рівнем життя. З огляду на множинність та унікальність складових підприємницького потенціалу сільських територій, кожна з яких є об'єктом відповідної координації, необхідними вбачається інтеграція суб'єктів цієї координації, що

сприятиме створенню інтегрованих систем управління, які забезпечать економічне зростання на сільських територіях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми управління соціально-економічним розвитком сільських територій, формування та використання аграрного, економічного, інтелектуального, екологічного, інноваційного, підприємницького та інших потенціалів цих територій знаходяться у площині наукових розвідок відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників О. Бородіної, Дж. Брайдена, А. Бутенка, Л. Газуди, Д. Кеїролі, І. Кравчук, М. Лесіва, М. Лобаса, В. Мельника, М. Маліка, Л. Молдаван, О. Павлова, Б. Пасхавера, О. Попової, І. Прокопи, В. Россохи, П. Саблука, Н. Стоянця, К. Хелмінга, О. Шубравської та багатьох інших. Подальших наукових розвідок потребує проблема інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою статті є обґрунтування аспектів інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій та пропозиція формування алгоритму операцій взаємодії об'єктів та суб'єктів інтеграції.

Завдання дослідження: 1) здійснити аналіз концептуальних підходів до підприємницького потенціалу сільських територій як об'єкту управління; 2) деталізувати інтеграційні аспекти та площини досліджень управління підприємницьким потенціалом сільських територій; 3) обґрунтувати концептуальні підходи до інтерпретації територіального потенціалу та векторів суб'єктно-об'єктної взаємодії інтегрованого управління; 4) обґрунтувати вибір суб'єкта-інтегратора та запропонувати алгоритм операцій із взаємодії об'єктів та суб'єктів інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій.

З використанням абстрактно-логічного методу здійснене узагальнення теоретичних засад інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій. Для вивчення і поширення досвіду інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій застосовано монографічний метод. Метод аналізу і синтезу використовувався для вияву основних видів і форм інтеграції об'єктів і суб'єктів управління підприємницьким потенціалом сільських територій.

Результати досліджень

Підприємницький потенціал сільських територій як об'єкт управління вбачається сукупністю соціальних, економічних, екологічних, територіальних чинників, які змінюються під впливом різних координацій збоку локальних, регіональних, національних, глобальних управлінських систем. Якісне і кількісне зростання складових цього потенціалу, а також інтелектуалізація його соціального чинника зумовлюють економічний розвиток села, сільських територій, сільського соціуму, а відтворення процесів зростання потребує використання інтегрованих механізмів управління.

Сучасні концептуальні підходи до змісту поняття «інтеграція управління» характеризуються багатоманітністю трактувань: об'єднання розрізнених, спеціалізованих дій в

єдиний загальний процес функціонування і розвитку управління; сполучення цілей, механізмів управління, координації та інформаційного забезпечення; побудова системи взаємодоповнюючої відповідальності; поєднання та суміщення розділених функцій управління. Аналогічно висвітлюються аспекти інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій, що розглядаються в контексті формування та ефективного використання інтегрованих механізмів координації сільського розвитку, сільської економіки, сільських соціо-економіко-еколого-просторових систем на інноваційних засадах із залученням до цих механізмів інтелектуальних ресурсів, одним з яких є підприємницька активність людей [1, с. 161-163; 2, с. 36; 3; 4; 5, с. 98].

Обґрунтування інтеграційних аспектів управління підприємницьким потенціалом сільських територій знаходимо у теоретико-методологічних узагальненнях підприємницької активності, яка стала одним з ключових елементів економічного розвитку територій. У процесі еволюції змістовного наповнення поняття «підприємницький потенціал сільських територій» підприємницька активність розглядається у площинах консолідуючого інструменту розвитку та управлінської функції, а саме: у теорії розміщення провінцій (Л. Гвіччардіні, друга половина XVI ст.) наголошується на необхідності наявності організаторських здібностей та активностей членів спільнот задля підтримки циклів відтворення господарської діяльності у провінціях; у теоріях населення, грошового обігу, соціально-економічної гармонії (Р. Кантільон, Ф. Бастіа, Г. Кері, середина XIX ст.) підприємницька активність вбачається продуцентом нових, нестандартних рішень та координацій, що забезпечують економічні передумови формування «якості існування» територіального соціуму; у теорії добробуту (К. Віксель, Г. Дейлі, А. Пігу, початок XX ст.) підприємницьку активність віднесено до механізму спонукання локальних (місцевих) ініціатив територіального розвитку [6, с. 38, 41-43; 7, с. 40].

У концепції підприємницького ресурсу (Ш. Флін), теорії агробізнесу (Дж. Девіс, Р. Голдберг), теорії економічної соціодинаміки (Ж. Тісс, В. Катькало), розвиток яких почався у кінці XX ст. й триває дотепер, наголос робиться на

функціональних чинниках інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій зокрема, на маркетинговому (формування територіальних каналів реалізації), ендogenous зростання та локального місцевого розвитку [6, с. 59-61].

На необхідності формування механізмів інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій наголошується у дослідженнях ендogenous потенціалу регіону та територіальних систем локального розвитку зокрема, пропонується поєднання чинників ресурсного забезпечення території (природних, економічних, соціальних, екологічних) із можливостями регіональної системи управління раціонально використовувати наявні ресурси за допомогою інноваційних ідей та управлінських рішень, використання інтегрованих механізмів управління економічним розвитком сільських територій (зумовить підвищення рівня конвергентності територіального менеджменту), подолання інституційних бар'єрів (зменшення переважання ролі неформальних інститутів над формальними, мінімізацію ризиків господарювання на сільських територіях, використання ресурсно-функціональних параметрів інституційної зміни на засадах дотримання вектора спрямованості дій «знизу вгору» з одночасним забезпеченням адекватної організаційно-економічної підтримки реалізації цієї зміни за вектором «зверху-вниз» [8; 9, с. 163; 10, с. 247].

На аспектах територіальної локалізації структурних і функціональних зрушень, що визначають пріоритети управлінських рішень щодо необхідності адміністративно-територіальних змін, стимулювання процесів формування нового бізнес-середовища, а у підсумку – перспектив розвитку сільських територій України наголошується у дослідженнях трансформації змін сільських поселень в Україні, одним з механізмів якої вбачається інтеграція управління локальним розвитком [11, с. 69].

У контексті об'єктів інтегрованого управління аграрним сектором та економічним потенціалом сільських територій у процесі розробки засад концепції Національного кодексу сталого агрогосподарювання розглядаються агропродовольче виробництво, інноваційно-технологічна модернізація переробно-харчових потужностей, формування інфраструктурного

простору агробізнесу на сільських територіях [12, с. 300]. До таких об'єктів відносять й локальну, регіональну, територіальну, інтелектуальну підсистему агросфери, на відтворення яких впливає ефективне використання підприємницьких ресурсів цих підсистем [13, с. 88].

В сучасних дослідженнях науковців обґрунтовується інтеграція управління розвитком економічного потенціалу сільських територій з використанням механізму інноваційного партнерства регіональної влади, підприємницьких та фінансових структур, наукових, навчальних установ, оптимальною моделлю якого вбачається кластерна взаємодія суб'єктів [14, с. 138; 15; 16, с. 302].

Важливим аспектом теоретико-методологічного обґрунтування інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій є врахування відомих концептуальних підходів до інтерпретації територіального потенціалу, який розглядається в якості об'єкта управління (рис. 1).

За концептуальним підходом узагальнюючої функції підприємницької активності об'єктами інтегрованого управління вбачаються підприємці, яким притаманні можливості досягнення підприємницьких цілей, компетенції, унікальні особистісні якості та інтегральні здібності, тобто учасники всіх видів територіального підприємництва. За концептуальним підходом глобального моніторингу підприємництва (*Global entrepreneurship monitor*), розробленим Міжнародним центром досліджень територіального менеджменту (США), об'єктами інтегрованого управління потенціалом територій є підприємці, які розділені за ознаками стадій життєвого циклу їх бізнес-діяльності (ранні підприємці, підприємці-початківці, власники нового бізнесу з нерегулярним доходом, власники бізнесу із стабільними темпами розвитку і регулярним доходом. До таких об'єктів на сільських територіях відносять особисті селянські фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства, а також підприємницькі структури різних видів господарської діяльності [3]. Наразі особливої уваги суб'єктів інтегрованого впливу (керівництва територіальних громад, кооперативних та корпоративних об'єднань, регіональних органів влади) потребують

підприємці-початківці, молоді фермери, яким, можливої участі у локальних проектах, насамперед, важливо мати інформацію щодо програмах державної підтримки тощо.

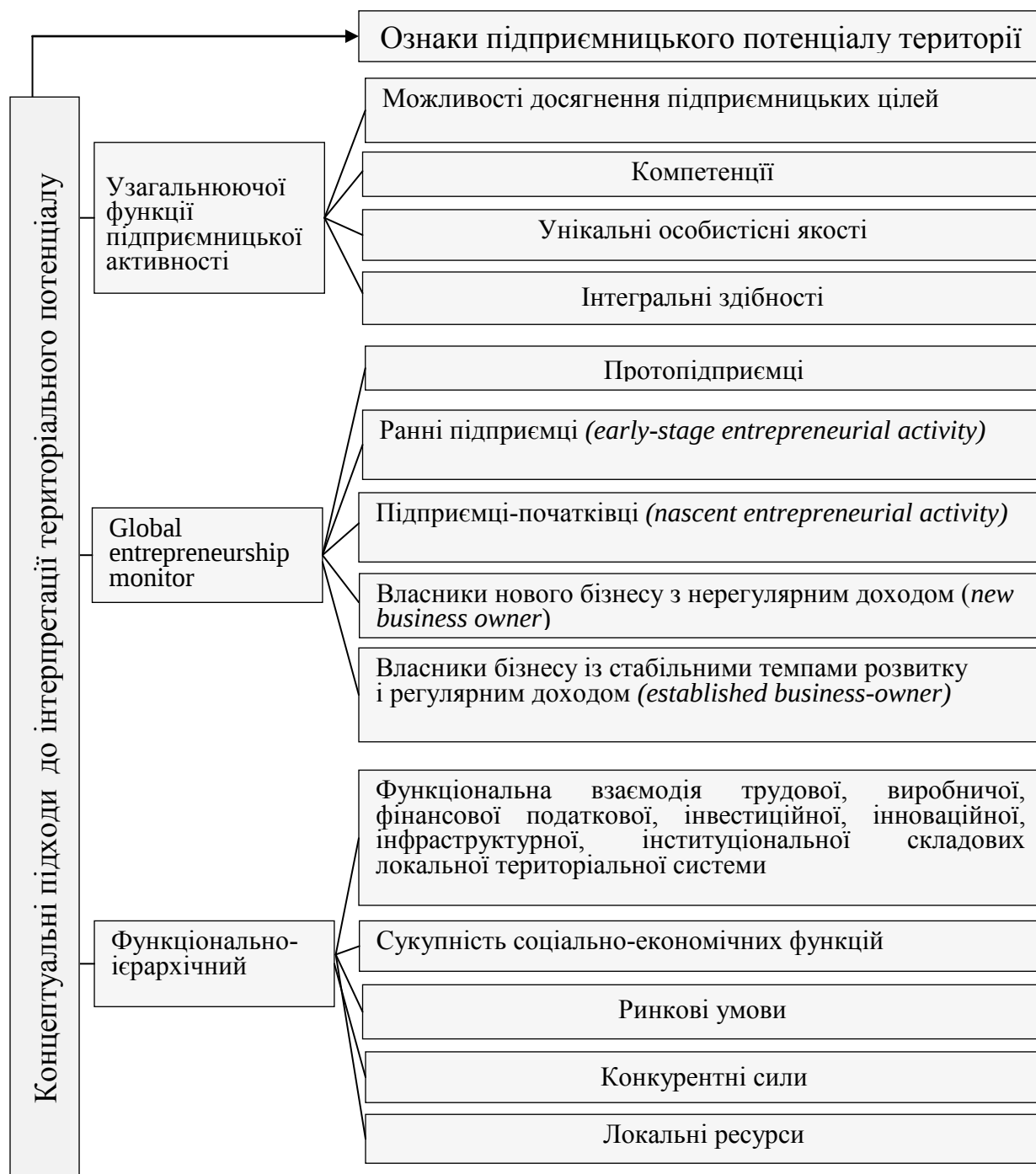

Рис. 1. Концептуальні підходи до інтерпретації підприємницького потенціалу території
Джерело: сформовано автором на основі [3].

За функціонально-ієрархічним концептуальним підходом до об'єктів інтегрованого управління потенціалом територій відноситься функціональна взаємодія складових локальної територіальної системи (трудова, виробнича,

фінансова, податкова, інвестиційна, інноваційна, інфраструктурна, інституціональна), сукупність соціально-економічних функцій, що підтримують цю взаємодію, а також ринкові умови, конкурентні сили, локальні

ресурси території. В контексті інтегрованого управління підприємницьким потенціалом сільських територій означена взаємодія приносить результат, якщо суб'єкти управління (голови особистих селянських господарств, фермери, керівники сільськогосподарських підприємств та інших підприємницьких структур) разом із досягненням цілей власного бізнес-розвитку будуть сприяти досягненню цілей соціально-економічного розвитку території й розробляти відповідні механізми їх досягнення.

Впровадження сучасних механізмів інтеграції управління розвитком підприємницького потенціалу сільських територій потребує чіткого визначення векторів суб'єктно-об'єктної взаємодії, що зумовлює необхідність деталізації та конкретизації учасників, інструментів та технологій цієї взаємодії. До основних учасників віднесемо сільське населення, що здійснює різну економічну діяльність та забезпечує якість свого життя на сільських територіях. Традиційними видами діяльності вбачається виробництво сільськогосподарської продукції, участь у веденні лісового господарства, переробній та заготівельній сферах, інфраструктурних видах діяльності. Частка зайнятих у сільському господарстві за період 2000–2016 рр. скоротилася майже на 6 відсоткових пункти й становила 17,6 % (станом на 1 січня 2017 р.). Індекси виробництва сільськогосподарської продукції у господарствах всіх категорій у період 2010–2017 рр. коливались у межах 3–5 відсоткових пунктів. Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства мала тенденції до зменшення й становила 43,6 % у 2017 р. порівняно з 51,7 % у 2010 р. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) лісового господарства (у фактичних цінах) у 2017 р. становив 13774,6 млн грн, що майже втричі більше обсягу у 2010 р. (4097,7 млн грн) [17, с. 316].

До учасників локальної суб'єктно-об'єктної взаємодії на сільських територіях віднесемо фермерські господарства, які нині вважаються ключовими драйверами розвитку сільської економіки, сільських територій. Суб'єкти – керівники фермерських господарств, які управляють процесами сільськогосподарського виробництва в межах свого господарства та є об'єктами управління муніципальних, регіональних, галузевих структур. Нині в Україні

налічується понад 38 тисяч фермерських господарств. Вони відіграють значну роль у забезпеченні потреб внутрішнього ринку та формуванні експорту частка виробництва фермерами зерна у валовому виробництві України становить 12 %, соняшнику – 19 %, ріпаку – 18%, сої – 16%, продукції тваринництва за видами – від 1 до 3 % [18].

Фермерство, в силу своєї специфіки та високого рівня застосування ручної праці, може стати основою соціального і економічного устрою сільських територій. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки спрямована на розвиток малого і середнього бізнесу в селах, збільшення робочих місць, створених фермерами (до 0,5 млн з нинішніх 0,1 млн) і зростання питомої ваги продукції, яку виробляють фермерські господарства, в ВВП аграрної галузі з поточних 6–8 % до 12 %. Наявність у кожному селі 3–5 фермерів, які створять робочі місця у перспективі забезпечить розвиток підприємницького потенціалу сільських територій [19].

У Законі України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств», № 2497-VIII від 10.07.2018 р., визначено можливість громадянам, які живуть і працюють на своїй землі, отримати офіційний статус фермерів, що дозволить легально продавати їх продукцію, отримати соціальний захист і право на пенсію. Згідно з цим Законом підприємці, які організували фермерські господарства, належать до платників єдиного податку четвертої групи фізичних осіб-підприємців. [20]. Передбачається, що реалізація закону дозволить створити умови для розвитку підприємницького фермерського потенціалу, що позитивно вплине на зростання надходжень до місцевих бюджетів від сплати податків і створення нових робочих місць на селі.

До учасників локальної суб'єктно-об'єктної взаємодії на сільських територіях віднесемо особисті селянські господарства, які в останні роки вважалися стабільним сектором економіки, здатним до швидкої віддачі. Така форма господарювання притаманна сільському населенню з огляду на специфіку сільського укладу життя (використання землі, живих

організмів, природних рекреаційних ресурсів у господарській діяльності).

На 1 березня 2017 року в Україні налічувалося 4075, 2 тис. особистих селянських господарств. Це на 33,2 тис., або 0, 8 % менше, ніж на аналогічну дату минулого року (4108,4 тис.). Загальна площа земельних ділянок, що перебуває в їхньому розпорядженні, становить 6, 268 млн га проти 6,307 млн га на 1 березня 2016 року. У тому числі площа землі для ведення особистого селянського господарства на початок року також зменшилася: з 2,603 млн га у 2016 році до 2,581 млн га 2017 р. Земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва поменшало до 2,819 млн га проти 2,837 млн га на 1 березня 2016 року. У 2017 р. наділи для ведення товарного сільгоспвиробництва частіше беруть в оренду: на 1 березня 2017 р. – 330,2 тис. га проти 315,9 тис. га на аналогічну дату 2016 р. [21].

Наголошуючи на перевагах особистих селянських господарств (нижча, порівняно з іншими формами господарювання, собівартість продукції, адаптивність до змінних умов ринку, здатність використовувати нішову продуктову спеціалізацію) та їх недоліках (неможливість запроваджувати результати науково-технічного прогресу і створення ринкової інфраструктури, низька конкурентоспроможність продукції та її невідповідність вимогам якості та безпеки країн-членів СОТ, нераціональне використання земель), вбачається доцільним використовувати механізми державної підтримки цих господарств й враховувати їх при формуванні механізмів інтегрованого управління підприємницьким потенціалом сільських територій. Учасниками суб'єктно-об'єктної взаємодії вбачатимуться голови особистих селянських господарств, які одночасно є суб'єктами господарювання та об'єктами взаємодії й управління муніципальних, регіональних, галузевих структур, різних локальних інтегрованих утворень.

За аналогією можна аналізувати суб'єктно-об'єктну взаємодію інших підприємницьких структур, які здійснюють свою діяльність на сільських територіях (торговельних, сфери послуг, інфраструктурних тощо), а також – агрохолдингів, які використовують землі

конкретної сільської території. Потреба здійснення такого аналізу зумовлена необхідністю вироблення спільної стратегії розвитку для різних підприємницьких структур сільських територій. Як свідчить передовий вітчизняний та зарубіжний досвід, актуальним видом інтегрованого управління соціально-економічними системами та їх потенціалами є проектний менеджмент, суть якого в контексті цього дослідження вбачається в акумулюванні різних видів ресурсів, потенціалів в «рамки» алгоритмів (спланованих на певний часовий період), координація яких забезпечить отримання очікуваного результату економічного зростання [22, с. 180; 23; 24, с. 181]. Розробка та реалізація локальних проектів у перспективі забезпечить формування інституціонального середовища розвитку підприємницького потенціалу сільських територій.

Важливим аспектом методологічного й прикладного обґрунтування та практичної реалізації інтегрованого управління підприємницьким потенціалом сільських територій є вибір суб'єкта-інтегратора (особи, організації, групи людей, групи організацій), здатного формувати управлінські механізми та обізнаного в особливостях розвитку підприємницького потенціалу конкретної території. Потенційно такими суб'єктами можуть бути лідери громад, керівники муніципальних органів управління, громадські активісти, керівники підприємницьких структур, що знаходяться на сільських територіях, голови фермерських та особистих селянських господарств. Основним завданням інтегратора вбачатиметься організація взаємодії учасників, акумулювання інноваційних інструментів координації розвитку, що приведе до ефективнішого використання всіх ресурсів підприємницького потенціалу (наприклад, у процесі реалізації різних проектів).

Інтеграцію управління підприємницьким потенціалом сільських територій за сутнісними ознаками можна вважати інноваційним механізмом економічного розвитку цих територій, що передбачає формування відповідного алгоритму операцій із взаємодії об'єктів та суб'єктів інтеграції (рис. 2).

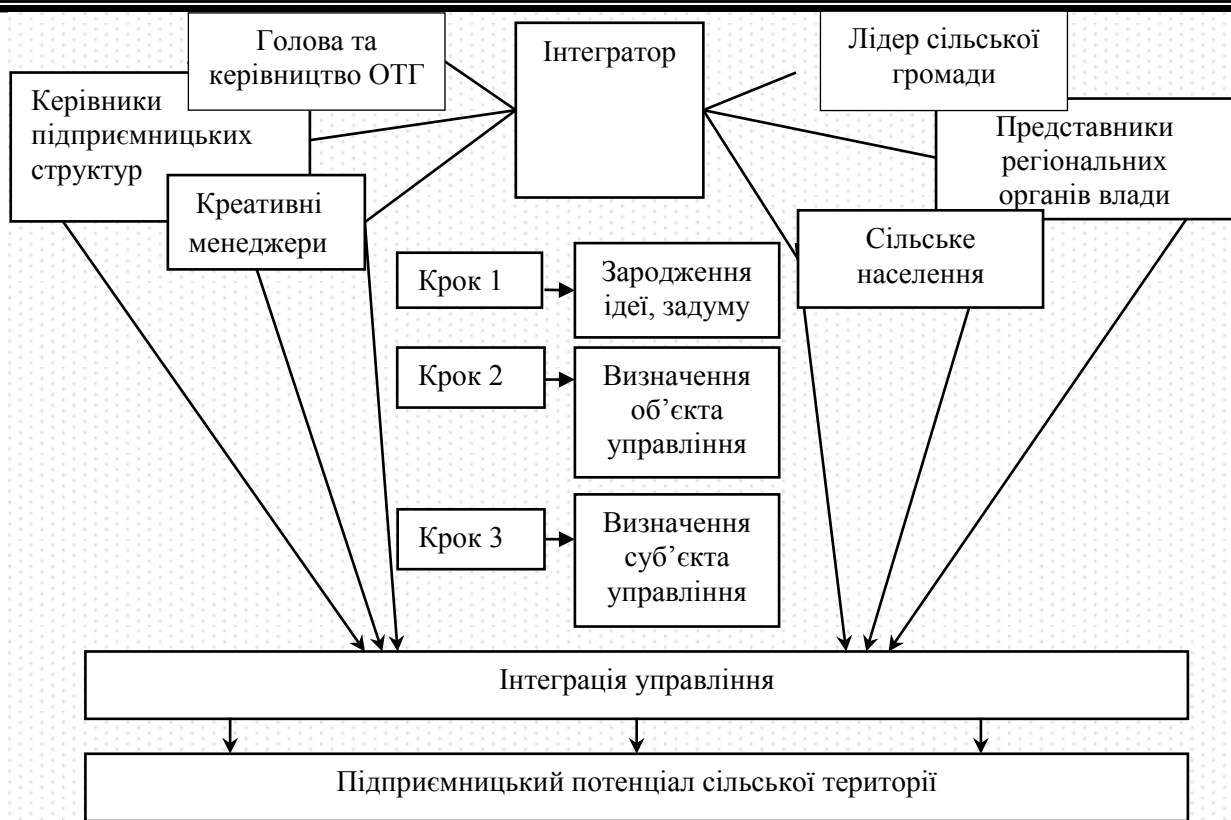

Рис. 2. Інтеграція управління підприємницьким потенціалом сільських територій

Джерело: власні дослідження.

Як видно зі схеми, зображеної на рис. 2, першим кроком алгоритму є ідея, задум (що зароджуються в думках інтегратора). Другий і третій кроки є традиційними для формування певної організаційної структури зокрема, другий крок – визначення об'єкта управління (технології, що буде виконуватися, впроваджуватися, організовуватися), третій крок – визначення суб'єктів управління (учасників координації, що сприяє змінам об'єкта, в результаті яких створюється продукція, надаються послуги, що мають ринковий попит). Як зазначалося у цьому дослідженні, структура об'єкта інтегрованого управління підприємницьким потенціалом сільських територій може «фіксуватися» межами технології або проекту наприклад, «створення зони зеленого відпочинку», «реалізація мікропроекту з вивозу сміття», «відкриття придорожного кафе» тощо.

У процесі децентралізації, яка нині відбувається в Україні, сільські територіальні громади показують приклади ефективної

інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій, що зумовлює зміни на селі задля економічного зростання. Рушійним силами таких змін є капіталізація людських ресурсів та саморозвиток сільських громад [25, с. 80, 85].

Отримання ефекту економічного зростання з використанням механізму інтегрованого управління підприємницьким потенціалом сільських територій залежить й від інтелектуального наповнення суб'єкта-інтегратора, основними компетенціями якого мають бути знання, досвід, професіоналізм, організаторські здібності. В цьому сенсі важливого значення набуває використання потенціалу освітнього середовища, що матиме прояв у залученні регіональних навчальних закладів до співпраці із лідерами громад, підприємцями, фермерами.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Підприємницький потенціал сільських територій як об'єкт управління є сукупністю

соціальних, економічних, екологічних, територіальних чинників, які змінюються під впливом різних координат з боку локальних, регіональних, національних, глобальних управлінських систем, що зумовлює формування та ефективне використання інтегрованих механізмів координації сільського розвитку, сільської економіки, сільських соціо-економіко-еколого-просторових систем на інноваційних засадах із залученням до цих механізмів інтелектуальних ресурсів, одним з яких є підприємницька активність людей.

2. Інтеграційні аспекти управління підприємницьким потенціалом сільських територій досліджувались у площинах використання підприємницької активності, організаторських здібностей, нестандартних рішень та координат членів територіальних спільнот як консолідуючих інструментів розвитку, що забезпечують економічні передумови формування «якості існування» територіального соціуму та основу формування механізму спонукання локальних (місцевих) ініціатив територіального розвитку.

3. Врахування відомих концептуальних підходів до інтерпретації територіального потенціалу (узагальнюючої функції підприємницької активності, глобального моніторингу підприємництва (*Global entrepreneurship monitor*), функціонально-ієрархічного) дозволяє визначати вектори суб'єктно-об'єктної взаємодії інтеграції управління та зумовлює можливість деталізації та конкретизації учасників, інструментів та технологій цієї взаємодії (сільське населення, фермерські та особисті селянські господарства, сільськогосподарські підприємства, інші підприємницькі структури, що здійснюють свою діяльність на сільських територіях).

4. Вибір суб'єкта-інтегратора управління (особи, організації, групи людей, групи організацій), здатного формувати управлінські механізми та обізнаного в особливостях розвитку підприємницького потенціалу конкретної території є вагомим аспектом методологічного й прикладного обґрунтування та практичної реалізації інтегрованого управління підприємницьким потенціалом сільських територій. До основних завдань інтегратора відносяться організація взаємодії учасників та акумулювання інноваційних інструментів координації, що зумовить ефективне

використання всіх ресурсів підприємницького потенціалу.

5. Використання алгоритму операцій із взаємодії об'єктів та суб'єктів інтеграції вбачається інноваційним механізмом економічного розвитку сільських територій, що формується у процесі інтеграції управління їх підприємницьким потенціалом.

Подальші наукові розвідки інтеграції управління підприємницьким потенціалом сільських територій потребують обґрунтування мультиінтегрованих управлінських систем, що формуватимуться на основі інформатизації та інтелектуалізації процесів інтеграції.

References

1. Khodakivskyi, Ye. I. (2016). Formuvannia systemy rozvytku silskykh terytorii na zasadakh pidpriemnytstva, samorehuliuвання ta derzhavnoho upravlinnia [Formation of a system of development of rural territories on the principles of entrepreneurship, self-regulation and public administration]. *Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*, 25, 158–170 [in Ukrainian].
2. Hadzalo, Ya. & Zhuk, V. (2015). Naukovi osnovy rozvytku ahrarnoho pidpriemnytstva ta silskykh terytorii za selozberihaiuchoiu modelliu [Scientific fundamentals of agrarian entrepreneurship development and rural areas for a rural-preservation model]. Kyiv: NNTs «IAE» [in Ukrainian].
3. Butenko, A. I., Lazariyeva, Ye. V. & Saraieva, I. M. (2012). Metodolohichni aspekty vyznachennia pidpriemnytskoho potentsialu rehionu [Methodological aspects of identifying the entrepreneurial potential of the region]. *Ekonomichni innovatsii*, 51, 45–54 [in Ukrainian].
4. Vazhynskyi, F. A. (2016). Priorytety rozvytku pidpriemnytskoho potentsialu silskykh terytorii [Priorities of development of entrepreneurial potential of rural territories]. *Naukovi visnyk NLTU Ukrainy*, 26.6, 73–78 [in Ukrainian].
5. Lesiv, M. M. (2015). Vplyv biznesu na ekonomichnyi rozvytok silskykh terytorii : pryklad «Nestle» [The Impact of Business on the Economic Development of Rural Areas: An Example of Nestle]. *Ukrainskyi sotsium*, 3 (54), 96–103 [in Ukrainian].
6. Kravchuk, I. I. (2014). Ekonomichni rozvytok silskoho sotsiumu: problemy upravlinnia

local-development-project-management-competence-baseline.

24. Rychkina, L. (2015). Tendentsii ta perspektyvy zastosuvannia proektnoho menedzhmentu dlia rozvytku terytorialnykh hromad [Trends and perspectives of project management for the development of territorial communities]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, 44, 178–184 [in Ukrainian].

25. Borodina, O. M. & Shubravska, O. V. (Eds.) (2018). *Ahrarnyi i silskyi rozvytok dlia zrostantnia ta onovlennia ukrainskoi ekonomiky* [Agrarian and rural development for the growth and renewal of the Ukrainian economy] Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy [in Ukrainian].

INTEGRATION OF MANAGEMENT BY ENTERPRISE POTENTIAL OF RURAL TERRITORIES

O. Rakovich

e-mail: RakovichO@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University
Saryi Boulevard, 7, Zhitomir, 10002, Ukraine

The article analyzes the integration aspects of management of the entrepreneurial potential of rural territories, identifies the preconditions for forming the theoretical basis of integrated management of this potential, identifies the main areas of the study of the integration of management, and outlines the prospects of theoretical and methodological substantiation and the practical application of the integration of management of entrepreneurial potential of rural territories.

The purpose of the research is to substantiate the aspects of integration of management of entrepreneurial potential of rural territories and the proposal of forming an algorithm for operations of interaction between objects and subjects of integration.

The methodological basis of the study is the abstract-logical method, methods of analysis and synthesis were used to reveal the main types and forms of integration of objects and subjects of management of entrepreneurial potential of rural territories.

The need for a study on the integration of management of entrepreneurial potential of rural areas of Ukraine is conditioned by dynamic changes in the development of the rural economy, diversification of activities in the countryside, migration processes, marketing problems of agricultural products and infrastructure provision of

agribusiness, and low living standards in comparison with cities.

Systematization of conceptual approaches to the interpretation of the entrepreneurial potential of rural territories allows us to determine the vectors of the subject-object interaction of management integration with this potential.

The originality of the research is determined by the justification of the need to select an entity of integration management, capable of forming management mechanisms and knowledge of the peculiarities of the development of the entrepreneurial potential of a particular territory, the drawing of tasks for this subject, and also - the proposal algorithm of operations on the interaction of objects and subjects integration

Keywords: integration of management, entrepreneurial potential of rural territories, subject-object of management, organization of interaction of participants.

ИНТЕГРАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

А. И. Ракович

e-mail: RakovichO@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет
бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Проанализированы интеграционные аспекты управления предпринимательским потенциалом сельских территорий, выявлены предпосылки формирования теоретического базиса интегрированного управления этим потенциалом, выделены основные плоскости исследования интеграции управления и намечены перспективы теоретико-методологического обоснования и практического использования интеграции управления предпринимательским потенциалом сельских территорий.

Систематизированы концептуальные подходы к интерпретации предпринимательского потенциала сельских территорий, что позволяет определять векторы субъектно-объектного взаимодействия интеграции управления этим потенциалом, а также – признаки классификации функций предпринимательской активности, что имеют проявление в пределах локальных организаций, социально-экономических и пространственно-экологических систем.

Выяснено, что необходимость исследования интеграции управления предпринимательским потенциалом сельских территорий Украины обусловлена динамичными изменениями развития сельской экономики, диверсификацией видов деятельности на селе, миграционными процессами, проблемами сбыта сельскохозяйственной продукции и инфраструктурного обеспечения агробизнеса, низким (по сравнению с городами) уровнем жизни.

Обоснованы детерминанты интеграции управления предпринимательским потенциалом сельских территорий и предложено формирование алгоритма операций взаимодействия объектов и субъектов

интеграции на локальном и региональном уровнях управления.

Доказано, что выбор субъекта-интегратора управления, способного формировать управленческие механизмы и осведомленного в особенностях развития предпринимательского потенциала конкретной территории, начертание задач для этого субъекта являются инновационными составляющими процесса формирования механизма управления предпринимательского потенциала сельских территорий.

Ключевые слова: интеграция управления, предпринимательский потенциал сельских территорий, субъект-интегратор управления, организация взаимодействия участников.

УДК 338.26:338.3

**ВПЛИВ СКЛАДОВИХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА УПРАВЛІННЯ
ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ****Л. І. Калачевська***e-mail: likalachevska@gmail.com*Сумський національний аграрний університет
вул. Г. Кондратьєва, 160, 40021 м. Суми, Україна

Наголошено про ключове значення сільських територій для економіки України та зроблено акцент на важливості розробки і впровадження інновацій на таких територіях. Доведено важливість конкурентного середовища для процесів управління розвитком сільських територій країни на основі інновацій. Сформульовано сутність терміну «конкурентне середовище управління інноваційним розвитком сільських територій». Виокремлено головні складові конкурентного середовища управління інноваційним розвитком сільських територій, до яких віднесено: конкурентне середовище сільських територій; конкурентне середовище бізнес-одиниць, що функціонують на сільських територіях; конкурентне середовище домашніх господарств, що функціонують на сільських територіях. У межах дослідження конкурентного середовища сільських територій було виділено такі його елементи: інші сільські території; державні владні інститути; іноземні агенти; бізнес – одиниці та домашні господарства, які функціонують на таких територіях. Щодо конкурентного середовища сільських бізнес-одиниць, то тут було виділено такі елементи: конкуренти; постачальники; споживачі; державні та місцеві органи влади. Для сільських домашніх господарств були виокремлені такі елементи: постачальники; інші домашні господарства; споживачі ресурсів; державні та місцеві органи влади. Розроблено та запропоновано методiku оцінки впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій, яка дозволяє розрахувати інтегральний показник такого впливу та зробити відповідні висновки. Окремо було оцінено вплив конкурентного середовища на управління розвитком українських сільських територій на основі інновацій та зроблено висновок, що такий вплив є негативним з наближенням до критично негативного.

Ключові слова: інноваційний розвиток, конкурентне середовище, оцінка впливу, сільські території, управління.

Постановка проблеми

Трансформація економічної системи країни призвела до зростання ролі сільського господарства та сільських територій. При цьому, сільські території України мають значний потенціал для розвитку. Досвід економічно розвинутих країн [1, 2, 3] вказує, що ефективний розвиток сільської місцевості можливий тільки на основі розробки та запровадження інновацій. У той же час, відзначаємо значні проблеми щодо інноваційного розвитку українських сільських територій, що потребує підвищення ефективності управління цим процесом.

Дослідження управління інноваційним розвитком сільських територій в Україні потребує акценту на їх конкурентному середовищі, оскільки воно має ключовий негативний вплив на такий вид управлінської діяльності. Тому зменшення негативного впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій в Україні дозволить значно підвищити ефективність та результативність такого виду

менеджменту, що, у свою чергу, потребує проведення відповідної оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження наукових розвідок закордонних та вітчизняних вчених дозволяє виділити дві групи напрацювань у контексті взаємозв'язку конкурентного середовища та інновацій на сільських територіях, а саме: наукові роботи, де акцент робиться на дослідженні конкурентного середовища сільських територій із врахуванням розробки і впровадження інновацій, куди відносимо дослідження: Н. Томпсона та Н. Вард [4], Д. Янковича [5], В. М. Трегобчука і Б. Й. Пасхавера [6] та інших вчених; наукові розробки у царині інноваційного розвитку сільської місцевості з врахуванням певних аспектів їх конкурентного середовища, до яких відносимо роботи: К. Ю. Волошенко та А. А. Михайлова [7], О. Сатова [8], В. В. Лисенко [9] та інших вчених.

Наголошуючи на значній науковій та практичній цінності напрацювань зазначених вище та інших вчених у царині інновацій,

конкурентного середовища та сільських територій, вважаємо, що проблематика оцінки впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій потребує детального дослідження.

Мета, завдання та методика досліджень

Мета – на основі виокремлення та характеристики складових, а також розробленої авторської методики оцінити вплив конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій в Україні. Завдання: визначити сутність терміну «конкурентне середовище управління інноваційним розвитком сільських територій»; виокремити та надати характеристику складовим конкурентного середовища управління інноваційним розвитком сільських територій; розробити методику оцінки впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій; оцінити рівень впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком українських сільських територій. Об'єктом дослідження є процес управління інноваційним розвитком сільських територій в Україні.

Для реалізації поставлених завдань використовувалися такі методи й прийоми: діалектичний, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, графічний.

Результати досліджень

Відзначаємо значну наукову дискусію навколо визначення терміну «конкурентне середовище». Однак, наукові розвідки у цьому напрямку, у більшості, стосуються дослідження конкурентного середовища бізнес-одиниць або галузей економіки. Тут можемо виділити роботи М. Портера [10], Т. Ю. Білоусько [11] та інших вчених. У той же час, дослідження інших аспектів конкурентного середовища носять фрагментарний характер або, як у випадку з конкурентним середовищем управління інноваційним розвитком сільських територій, є відсутніми. Наведена ситуація та завдання проведення подальшого дослідження потребують визначення сутності терміну «конкурентне середовище управління інноваційним розвитком сільських територій», де під таким конкурентним середовищем будемо розуміти всі групи складових, які формують цей вид управлінської діяльності (рис. 1).

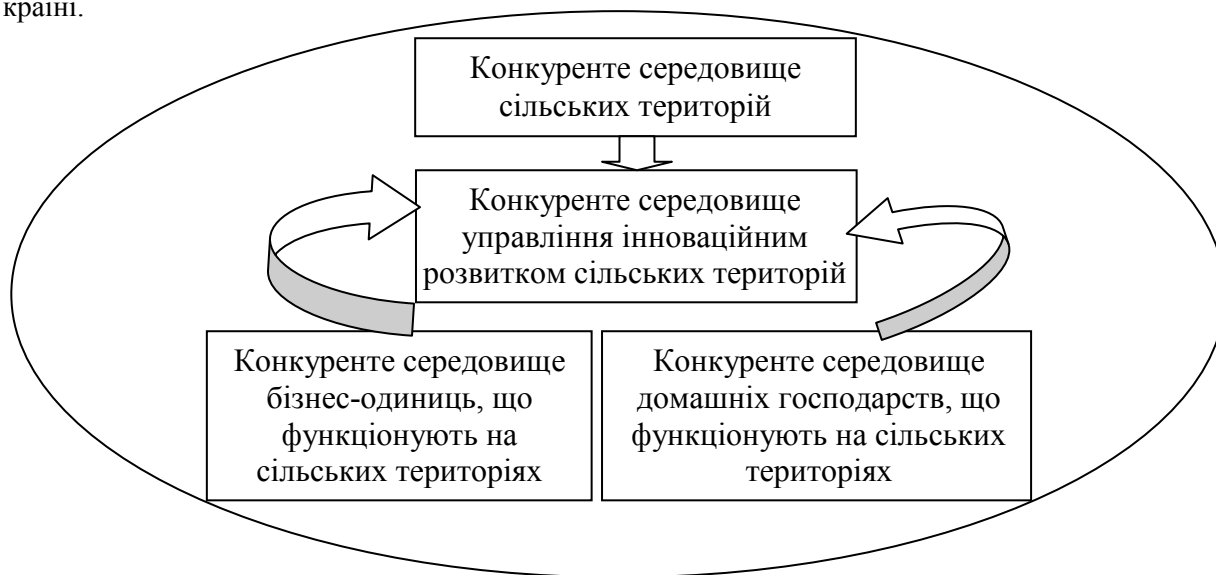

Рис. 1. Складові конкурентного середовища управління інноваційним розвитком сільських територій

Джерело: власні дослідження.

Кожна з наведених складових конкурентного середовища управління інноваційним розвитком сільських територій (див. рис. 1) має визначальний вплив на його формування та

безпосередньо на такий вид управлінської діяльності. У цьому контексті, для визначення (оцінки) впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільської

місцевості у країні, необхідно розрахувати інтегральний показник (Ів), що буде включати в себе вплив трьох вищенаведених складових. Тоді формула розрахунку інтегрального показника матиме такий вигляд:

$$I_v = I_{vst} + I_{vbo} + I_{vdg}, \quad (1)$$

де, Ів – інтегральний показник впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій у країні (значення від -3 до 3); Івст – інтегральний показник впливу конкурентного середовища сільських територій на управління інноваційним розвитком цих територій у країні (значення від -1 до 1); Івбо – інтегральний показник впливу конкурентного середовища бізнес-одиниць, що функціонують на сільських територіях на управління інноваційним розвитком цих територій у країні (значення від -1 до 1); Івдг – інтегральний показник впливу конкурентного середовища сільських домашніх господарств на

управління інноваційним розвитком цих територій в країні (значення від -1 до 1).

Враховуючи, що складові інтегрального показника Ів можуть коливатися від плюс одиниці до мінус одиниці, його значення, беручи до уваги їх кількість, тоді буде коливатися від плюс трьох до мінус трьох. При цьому, амплітуда коливання складових елементів показника Ів визначається тим, що в межах оцінки їх впливу на такий показник, використовуються більш якісні, ніж кількісні судження, що потребує виділення трьох можливих положень цього впливу (позитивний вплив – він подається як плюс один; нейтральний вплив – нуль; негативний вплив – мінус один), звідси складові Ів у формулі 1 мають наведений діапазон коливання впливу.

Важливим у контексті оцінювання впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій в країні є визначення критеріїв такої оцінки (табл. 1).

Таблиця 1. Критерії оцінки впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій у країні

$-3,0 < I_v < -2,0$	$-1,9 < I_v < -1,0$	$-0,9 < I_v < 1,0$	$1,1 < I_v < 2,0$	$2,1 < I_v < 3,0$
Критично негативний вплив	Негативний вплив	Нейтральний вплив	Позитивний вплив	Максимально позитивний вплив

Джерело: власні дослідження.

В межах оцінки впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій у країні необхідно дослідити виділені вище складові, а також навести формули розрахунку та критерії оцінки їх впливу на управління інноваційним розвитком цих територій у країні. При цьому, вважаємо доречним проводити оцінку безпосередньо до сучасного положення справ в Україні.

Характеризуючи конкурентне середовище сільських територій у країні, вважаємо доречним виділити ключові його елементи, до яких відносимо:

1. Інші сільські території, які, з однієї сторони, в межах співробітництва та позитивного ефекту синергії, підвищують конкурентоспроможність сільських територій, а з іншої – змагаються за інвестиційні та інші види ресурсів, у тому числі людські ресурси, а також бюджетні кошти. Характеризуючи вплив інших

сільських територій на конкурентне середовище сільських територій в Україні, відзначаємо переважно негативний вплив за наявності негативного ефекту синергії від їх взаємодії.

2. Державні владні інститути, які можуть мати як позитивний (бюджетні кошти, законодавчо-нормативне регулювання, залучення інвестицій тощо), так і негативний (вилучення коштів території, блокування розвитку бізнес-одиниць в її межах, дестимулювання розвитку інновацій) вплив на конкурентне середовище сільських територій у країні. Досліджуючи вплив державних владних інститутів на конкурентне середовище сільської місцевості в Україні, відзначаємо переважно негативні його сторони, особливо, що стосується розвитку інновацій на сільських територіях.

3. Іноземні агенти (міжнародні організації, органи державної влади та місцевого самоврядування інших країн, іноземні бізнес-одиниці та домашні господарства, іноземні

суспільні організації та ЗМП), що можуть як стимулювати розвиток сільських територій (інвестиції, інновації, благодійна допомога, кредитна підтримка розвитку, інформаційна та консультаційна допомога), так і заважати розвитку таких територій у країні (знищення промислового потенціалу, переманювання найбільш продуктивних домашніх господарств, низька ефективність взаємодії). Розглядаючи вплив іноземних агентів на конкурентне середовище сільських територій в Україні, можемо говорити про нейтральний їх вплив.

4. Бізнес-одиниці, які функціонують на таких територіях, що можуть формувати як позитивне (зростання надходжень до місцевих бюджетів, рівня зайнятості, інвестицій, інновацій), так і негативне (ухилення від оподаткування, виведення інвестицій, низька інноваційна активність) конкурентне середовище сільських територій у країні. Щодо впливу суб'єктів підприємницької діяльності на формування та функціонування конкурентного середовища сільських територій в Україні, то визначаємо, переважно, негативний вплив.

5. Домашні господарства, що функціонують на таких територіях, які також можуть позитивно (зростання надходжень до місцевих бюджетів, інвестицій, інновації, пропозиції ресурсів) або негативно (ухилення від оподаткування, зниження пропозиції ресурсів та інвестицій) впливати на формування і функціонування конкурентного середовища сільських територій в країні. Характеризуючи вплив домашніх господарств на формування і функціонування конкурентного середовища сільських територій в

Україні, можемо говорити про нейтральний вплив, де, на фоні тимчасової трудової міграції та еміграції, а також ухилення від оподаткування, саме домашні господарства є ключовим елементом розвитку національних сільських територій, виступаючи в якості інвесторів та постачальників ресурсів.

Спираючись на наведене, вважаємо доречним надати формулу розрахунку інтегрального показника впливу конкурентного середовища сільських територій на управління інноваційним розвитком цих територій у країні (Івст). При цьому, питома вага наведених вище ключових елементів у формуванні інтегрального показника буде рівною та дорівнювати 0,2. Тоді формула розрахунку буде наступна:

$$I_{вст} = \sum_{i=1}^n A_i * П_{вст_i}, \quad (2)$$

де, A_i – питома вага впливу окремого ключового елементу на формування інтегрального показника; $П_{вст_i}$ – показник оцінки впливу окремого ключового елементу на формування інтегрального показника (значення від -1 до 1); i – кількість ключових елементів впливу на формування інтегрального показника (у нашому випадку їх 5).

Надалі наведемо критерії оцінки впливу конкурентного середовища сільських територій на управління інноваційним розвитком цих територій у країні (табл. 2).

Таблиця 2. Критерії оцінки впливу конкурентного середовища сільських територій на управління інноваційним розвитком цих територій у країні

$-1,0 < I_{вст} < -0,8$	$-0,6 < I_{вст} < -0,4$	$-0,2 < I_{вст} < 0,2$	$0,4 < I_{вст} < 0,6$	$0,8 < I_{вст} < 1,0$
Критично негативний вплив	Негативний вплив	Нейтральний вплив	Позитивний вплив	Максимально позитивний вплив

Джерело: власні дослідження.

Враховуючи запропоновану формулу, критерії оцінювання та оцінку впливу ключових елементів на формування та функціонування конкурентного середовища сільських територій в Україні (див. вище), розрахуємо і оцінимо вплив конкурентного середовища сільських територій на управління інноваційним розвитком сільських територій в Україні. При цьому, враховуючи, що

відбувається оцінка впливу визначених ключових елементів на формування та функціонування, якщо вплив ключового елементу було визначено як негативний, то присвоїмо йому значення (-1), якщо як нейтральний, то значення (0), якщо як позитивний, то значення (1). Тоді, значення $I_{вст}$ для України буде дорівнювати:

$$I_{вст} = 0,2 * (-1) + 0,2 * (-1) + 0,2 * (0) + 0,2 * (-1) + 0,2 * (0) = -0,6.$$

Згідно з наведеними критеріями оцінки (див. табл. 2) визначаємо вплив конкурентного середовища сільських територій на управління інноваційним розвитком цих територій в Україні як негативний.

До ключових елементів конкурентного середовища бізнес-одиниць, що функціонують на сільських територіях в країні, віднесемо такі:

1. Конкурентів, які, з однієї сторони, мають визначальний негативний вплив на суб'єкти господарювання у сільській місцевості, особливо, що стосується виробництва сільськогосподарських товарів, оскільки такі товари є досить однотипними і їх складно виокремити від товарів інших виробників, а з іншої – мають значний позитивний вплив, так як спонукають бізнес-одиниці підвищувати результативність власної фінансово-господарської діяльності, у першу чергу, за рахунок розробки та впровадження інновацій. Стосовно України, відзначаємо переважно позитивний вплив конкурентів на бізнес-одиниці, які функціонують на сільських територіях України.

2. Постачальників, які також можуть позитивно та негативно впливати на формування конкурентного середовища підприємств, що функціонують на сільських територіях в країні. До позитивного впливу відносимо постачання продукції (робіт, послуг) високої якості за оптимальною ціною та вигідними для бізнес-одиниць умовами постачання. До негативного впливу можемо віднести використання постачальниками власної ринкової сили та асиметрії інформації під час контрактних відносин зі споживачами їх продукції, які функціонують на сільських територіях країни. Щодо України, відзначаємо критично негативний вплив постачальників на формування і функціонування конкурентного середовища бізнес-одиниць, які здійснюють власну фінансово-господарську діяльність на сільських територіях у країні, особливо що стосується постачання енергоносіїв, мінеральних добрив та транспортних послуг.

3. Споживачів, що формують конкурентне середовище підприємств, які функціонують на сільських територіях країни, через таке: платоспроможний попит на їх продукцію, зміну вподобань, ринкову силу, використання

асиметрії інформації у взаємовідносинах з такими бізнес-одиницями. Досліджуючи вплив споживачів на формування і функціонування конкурентного середовища бізнес-одиниць, що функціонують на сільських територіях в Україні, визначаємо його як нейтральний.

4. Державні органи влади, що мають безпосередній вплив на будь – яких суб'єкти підприємницької діяльності в країні, у тому числі на тих, що функціонують на сільських територіях. Розкриваючи вплив державних владних інститутів на функціонування бізнес-одиниць сільських територій України, відзначаємо негативний вплив, який знаходить відображення у недостатньому захисті від рейдерських захоплень, хаотичній підтримці, значному рівні корупції та адміністративного тиску; недостатньому розвитку інновацій, низькій результативності інформаційної та консультативної підтримки.

5. Органи місцевого самоврядування, які мають такий же вплив на підприємства з сільської місцевості країни, як і органи державної влади. Відзначаємо негативний вплив таких владних інститутів на формування і функціонування конкурентного середовища бізнес-одиниць, які здійснюють власну фінансово-господарську діяльність на сільських територіях в Україні через негативні чинники, які були наведені вище для державних владних інститутів, а також внаслідок низьких власних фінансових можливостей та недостатню підготовку кадрів, особливо середньої та вищої управлінської ланки.

Вважаємо доречним для визначення впливу конкурентного середовища бізнес-одиниць, що функціонують на сільських територіях у країні, на управління інноваційним розвитком цих територій у країні обрати формулу розрахунку (див. формулу 2) та критерії оцінювання (див. табл. 2), ідентичні до оцінювання впливу конкурентного середовища сільських територій на такий тип управління (див. вище). При цьому, визначимо вплив кожного з наведених вище ключових елементів у розрахунку підсумкового інтегрального показника $I_{вбо}$ у розмірі 0,2. Тоді для України, враховуючи, що негативний вплив ключового елементу на формування і функціонування конкурентного середовища бізнес-одиниць, які здійснюють власну

фінансово-господарську діяльність на сільських територіях в країні, будемо рахувати як (-1), нейтральний як (0), а позитивний як (1), значення

впливу такого середовища на управління інноваційним розвитком цих територій в державі буде дорівнювати:

$$I_{вбо} = 0,2 * 1 + 0,2 * (-1) + 0,2 * (0) + 0,2 * (-1) + 0,2 * (-1) = - 0,4.$$

Таким чином, згідно з проведеними розрахунками та спираючись на критерії оцінки з таблиці 2, можемо визначити вплив конкурентного середовища бізнес-одиниць, що функціонують на сільських територіях, на управління інноваційним розвитком цих територій в Україні як негативний.

Останньою зі складових конкурентного середовища управління інноваційним розвитком сільських територій у країні є конкурентне середовище домашніх господарств, що функціонують у сільській місцевості держави. Можемо виділити наступні ключові елементи такого виду конкурентного середовища:

1. Постачальники, які можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на формування і функціонування конкурентного середовища сільських домашніх господарств. Позитивний вплив буде виражений у підвищенні доходів, результативності функціонування та конкурентоспроможності домашніх господарств із сільської місцевості держави. Негативний вплив буде мати використання ринкової сили, монопольного становища та асиметрії інформації постачальників у взаємовідносинах з сільськими домашніми господарствами. Досліджуючи взаємовідносини постачальників та домашніх господарств сільських територій України, відзначаємо негативний вплив таких суб'єктів господарювання на домашні господарства.

2. Інші домашні господарства, які, конкуруючи за відповідні суспільні блага та напрямки пропозиції ресурсів, можуть негативно або позитивно впливати на формування та функціонування конкурентного середовища домашніх господарств, що функціонують у сільській місцевості держави. Стосовно України відзначаємо нейтральний вплив інших домашніх господарств на конкурентне середовище домашніх господарств сільських територій країни.

3. Суб'єкти господарювання – споживачі ресурсів сільських домашніх господарств. Такі бізнес-одиниці, маючи взаємовідносини з

домашніми господарствами, формують рівень їх доходів, результативності функціонування та конкурентоспроможності. Відзначаємо більший вплив підприємств-споживачів ресурсів на сільські домашні господарства, ніж на домашні господарства з міських територій, оскільки вони закуповують більшу номенклатуру ресурсів у таких домашніх господарств (не тільки робочу силу, а й земельні, рекреаційні та продовольчі ресурси). Відзначаємо критично негативний вплив бізнес-одиниць – споживачів ресурсів на формування та функціонування конкурентного середовища сільських домашніх господарств України. Причинами цього є монопольне положення, ринкова сила та використання асиметрії інформації такими підприємствами в країні.

4. Органи державної влади мають суттєвий вплив на формування та функціонування конкурентного середовища сільських домашніх господарств. Ключовими моментами такого впливу є такі: захист домашніх господарств, недопущення дискримінації, забезпечення конкуренції, консультаційна та інформаційна підтримка. Щодо України, то відзначаємо негативний вплив державних органів на конкурентне середовище домашніх господарств сільських територій країни через низьку результативність їх взаємодії.

5. Органи місцевого самоврядування мають ідентичний вплив з органами державної влади (див. вище) на формування та функціонування конкурентного середовища сільських домашніх господарств. Те ж можна сказати і про Україну (негативний вплив).

Тоді, спираючись на формулу 2 та таблицю 2, які можливо використати для розрахунку інтегрального показника впливу конкурентного середовища сільських домашніх господарств на управління інноваційним розвитком цих територій у країні ($I_{вдг}$), а також методику розрахунку показників $I_{вст}$ та $I_{вбо}$, розрахуємо значення показника $I_{вдг}$ для України:

$$I_{вдг} = 0,2 * (-1) + 0,2 * (0) + 0,2 * (-1) + 0,2 * (-1) + 0,2 * (-1) = -0,8.$$

Враховуючи критерії оцінки, які були наведені у таблиці 2, можемо вказати на критично негативний вплив конкурентного середовища домашніх господарств сільських територій на управління інноваційним розвитком цих територій в Україні.

Маючи розраховані значення трьох складових інтегрального показника впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій у країні, розрахуємо значення такого показника для України згідно з формулою 1:

$$I_{в} = (-0,6) + (-0,4) + (-0,8) = -1,8.$$

Використавши критерії оцінки впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій у країні (табл. 1), можемо визначити цей вплив як негативний з наближенням до критично негативного, що підтверджує раніше зроблені висновки про важливість конкурентного середовища у контексті управління інноваційним розвитком вітчизняної сільської місцевості та необхідність покращення як самого середовища, так і його впливу на такий вид управлінської діяльності.

Відзначаємо, що покращення конкурентного середовища та інноваційного розвитку сільських територій України неможливо без забезпечення відповідного рівня інфраструктури національної сільської місцевості.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження дозволило сформулювати висновок про критичну важливість конкурентного середовища для управління інноваційним розвитком сільських територій у країні. При цьому, в межах роботи було виділено три складові такого середовища та надано їм характеристику.

Окремо була надана авторська методика оцінки впливу конкурентного середовища на управління інноваційним розвитком сільських територій та проведено оцінювання на прикладі сільської місцевості України.

Подальші дослідження слід сконцентрувати на розробці шляхів забезпечення ефективності

розвитку сільських територій в Україні на основі розробки і впровадження інновацій, у тому числі в їх інфраструктуру.

References

1. Vasylytsiv, T. H. & Bojko, V. V. (2016). Svitovyi dosvid rozvytku silskykh terytorii v konteksti derzhavnoi polityky zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [World experience of rural territories development in the context of the state policy for providing economic security]. *Naukovy visnyk Polissja*, 3 (7), 15–21 [in Ukrainian].
2. Stehnei, M. I. (2013). Suchasni napriamy zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii: yevropeyskyi dosvid i ukraïnski realii [Modern tendencies in providing a stable development of rural territories development: European experience and Ukrainian realia]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 3, 125–133 [in Ukrainian].
3. Kirieieva, E. A. & Kostiuchenko, D. L. (2017). Polityka rozvytku silskykh terytorii u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [The policy of rural territories development in countries of the European Union]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannja nauky i praktyky*, 8, 68–79 [in Ukrainian].
4. Thompson, N. & Ward, N. (2005). Rural areas and regional competitiveness (Report to Local Government Rural Network, Centre for Rural Economy, University of Newcastle upon Tyne). Newcastle.
5. Janković, D. (2012). Territorial approach to regional rural development. *Economics of Agriculture*, 4, 675–686.
6. Trehobchuk, V. M. & Paskhaver, B. Y. (Eds.) (2007). Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahromoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishnomu i zovnishnikh rynkakh [Provision of Ukrainian agriculture sector competitiveness in local and foreign markets]. Kyiv : Instytut ekonomiky ta prohnozuvannja [in Ukrainian].
7. Voloshenko, K. Yu. & Mikhaylova, A. A. (2012). Innovatsionnyye faktory i usloviya ustoychivogo razvitiya selskikh territoriy [Innovative factors and terms of a stable rural territories development]. *Baltiyskiy region*, 3, 103–115 [in Russian].
8. Satov, O. (2012). Innovatsiyni potentsial rozvytku silskykh terytorii ta problemy modernizatsii derzhavnogo upravlinnia [Innovative

potential of rural territories development and problems of the state management modernization]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, 2, 178–185 [in Ukrainian].

9. Lysenko, V. V. (2015). Problemy ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku silskoho hospodarstva [Problems and perspectives of innovative development of agriculture]. *Naukovy visnyk MGHU*, 10, 153–156 [in Ukrainian].

10. Porter, M. E. (2005). Konkurentnaya strategiya: metodika analiza otrasley i konkurentov [Competitive strategy: an analysis method of branches and competitors]. Moskva: Alpina Biznes Buks [in Russian].

11. Bilousko, T. Ju. (2013). Analiz konkurentnoho seredovyshcha ahrarnykh pidpriemstv [The analysis of competitive environment of agriculture enterprises], *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*, 2 (6), 50–57 [in Ukrainian].

IMPACT OF COMPETITIVE ENVIRONMENT COMPONENTS ON MANAGEMENT OF RURAL INNOVATIVE DEVELOPMENT

L. Kalachevska

e-mail: likalachevska@gmail.com

Sumy National Agrarian University
Herasyma Kondratiieva str.160,
40021 Sumy, Ukraine

The scientific article has underlined the key meaning of rural territories for Ukrainian economy. It has also emphasized the importance of development and implementation in these territories. The research has proved the significance of a competitive environment for management processes of rural territories development in the country based on innovations. The essence of the term “competitive environment of innovative development management of rural territories” has been formulated. The article has provided main components of a competitive environment of rural territories innovative development management, which include a competitive environment of rural territories; a competitive environment of business units operating in the rural territories; and a competitive environment of households operating in the rural territories. Within the research of a competitive environment of rural territories, the data have distinguished the following elements: other rural territories; state power institutes; foreign agents;

business units and households operating in such territories. Describing a competitive environment of rural business units, the research has identified such components as competitors; suppliers; consumers; state and local authorities. The rural households include the following elements: suppliers; other households; consumers of resources; state and local authorities. The research has developed and suggested the estimation methodology for the influence of a competitive environment on management of innovative development of rural territories, which allows to calculate the integral index of this influence and to make the relevant conclusions. In addition, the research has evaluated the influence of a competitive environment on management of Ukrainian rural territories development based on innovations. It has allowed making the following conclusion: such an influence is a negative phenomenon with a tendency to a critically negative one.

Keywords: innovative development, competitive environment, influence estimation, rural territories, management.

ВЛИЯНИЕ КОМПОНЕНТОВ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ НА УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Л. И. Калачевская

e-mail: likalachevska@gmail.com

Сумский национальный аграрный университет
ул. Г. Кондратьева, 160, 40021 г. Сумы, Украина

Отмечено ключевое значение сельских территорий для экономики Украины и сделан акцент на важности разработки и внедрения инноваций на таких территориях. Доказана важность конкурентной среды для процессов управления развитием сельских территорий страны на основе инноваций. Сформулирована сущность термина «конкурентная среда управления инновационным развитием сельских территорий». Выделены главные составляющие конкурентной среды управления инновационным развитием сельских территорий, куда отнесены: конкурентная среда сельских территорий; конкурентная среда бизнес-единиц, которые функционируют на сельских территориях; конкурентная среда домашних хозяйств, которые функционируют на сельских территориях. В рамках исследования конкурентной среды сельских территорий были выделены следующие ее элементы: другие

сельские территории; государственные институты власти; иностранные агенты; бизнес-единицы и домашние хозяйства, которые функционируют на таких территориях. Относительно конкурентной среды сельских бизнес-единиц, то тут были выделены такие элементы: конкуренты; поставщики; потребители; государственные и местные органы власти. Для сельских домашних хозяйств были выделены такие элементы: поставщики; другие домашние хозяйства; потребители ресурсов; государственные и местные органы власти. Разработана и предложена методика

оценки влияния конкурентной среды на управление инновационным развитием сельских территорий, которая позволяет рассчитать интегральный показатель такого влияния и сделать соответствующие выводы. Отдельно было оценено влияние конкурентной среды на управление развитием украинских сельских территорий на основе инноваций и сделан вывод, что такое влияние является негативным с приближением к критически негативному.

Ключевые слова: инновационное развитие, конкурентная среда, оценка влияния, сельские территории, управление.

УДК [630*8]

**ЛІСОРЕСУРСНА БАЗА ЖИТОМИРЩИНИ: ПРОБЛЕМИ
ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПЛУАТАЦІЇ****Ю. В. Золотницька**

e-mail: Zolotyuliya@ukr.net

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Розкрито ключові проблеми розвитку лісової галузі Житомирської області, а саме: невідповідність стану лісів економічним і екологічним вимогам, скорочення площі лісових насаджень, антропогенне переформування лісових ландшафтів, зниження природної продуктивності та збідніння біорізномайття лісів, диспропорції між лісозаготівлею та лісовідновленням, зловживання санітарними рубками тощо. Встановлено, що повнота лісових насаджень є нижчою за потенційно можливу та оптимальну для свого віку. У зв'язку з цим, сучасний стан лісів не дозволяє належним чином використати можливості лісорослинних умов.

Автором розраховано основні показники ведення лісгосподарської діяльності Житомирської області у 2015–2017 рр. Частка відтворення лісових насаджень відносно загальної площі рубок має доволі низьке значення: від 16,1% до 18,6%. Аналіз ведення лісгосподарської діяльності показав, що, за умов збереження існуючих обсягів рубок та лісовідновлення, через 20 років існує висока ймовірність втратити до 92% лісового фонду Житомирської області. Дослідження проблеми санітарних рубок дало можливість встановити, що замість вилучення з лісу сухостійних, всихаючих, ослаблених, пошкоджених шкідниками окремих дерев або їхніх груп вирубаються старі дуби та вікові сосни. Таким чином, санітарні рубки можуть бути прикриттям комерційної заготівлі деревини та створювати загрозу лісовому біорізномайттю. Отже, проблеми поглиблення диспропорцій між лісоресурсною базою, можливостями лісоексплуатації та лісоспоживання продовжують загострюватися. Для подолання цих кризових явищ автором запропоновано окремі заходи з нормативно-правового регулювання лісової галузі.

Ключові слова: лісгосподарська галузь, лісовідновлення, ефективність лісоексплуатації, лісоспоживання, санітарні рубки лісу.

Постановка проблеми

Майже два десятиліття поспіль ситуація у лісовому господарстві України постійно погіршується та наразі перебуває у надзвичайно кризовому становищі: стан лісів не відповідає економічним і екологічним вимогам, площа лісів скоротилася більше ніж утричі, відбулося антропогенне переформування лісових ландшафтів, зниження їх природної продуктивності, збідніння біорізномайття. Лісові насадження виснажені надмірними рубками, їх природно-захисні функції є нижчими, ніж потенційно можливі [1]. Житомирська область не є винятком у цій скрутній ситуації. Лісгосподарська галузь Житомирщини характеризується низькими темпами лісовідновлення і лісорозведення, поглибилася диспропорція між лісоресурсною базою, можливостями лісоексплуатації та лісоспоживання. Дослідження сучасного стану розвитку підприємств лісового господарства Житомирщини надасть можливість виявити найбільш загрозливі фактори розвитку,

приховані резерви та встановити перспективи розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Значний внесок у вирішення проблем раціонального використання і відтворення лісових ресурсів, формування організаційно-економічних механізмів розвитку лісоресурсної сфери зробили провідні зарубіжні та вітчизняні науковці: І. Антоненко, В. Артюшок, В. Грицайчук, Я. Дяченко, Л. Малюта, В. Пила, М. Римар, І. Синякевич, В. Ткач, Ю. Туниця, О. Фурдичко та інші. Науковцями доведено, що здійснити реформування лісової промисловості можливо шляхом розробки нових та вдосконалення існуючих програм щодо формування політики, яка б сприяла розвитку лісової промисловості та територій на якій вона функціонує.

В умовах, що склалися у лісгосподарській галузі Житомирщини, пошук шляхів вирішення проблем вимагає невідкладних кроків.

Мета, завдання та методика досліджень

Враховуючи вищевикладене, метою цієї статті є аналіз господарської діяльності підприємств лісового господарства Житомирської області та обґрунтування заходів, що сприятимуть подоланню кризової ситуації. Завданнями дослідження: встановити відповідність стану лісів Житомирської області економічним та екологічним вимогам; проаналізувати співвідношення між лісозаготівлею та лісовідновленням.

Реалізація поставлених завдань здійснювалася за допомогою наукових методів, заснованих на діалектичних методах пізнання та об'єктивних законах економіки, а саме: індукції та дедукції, аналізу та синтезу, метод теоретичного узагальнення, групування та порівняння тощо.

Результати досліджень

Загальна площа земель лісового фонду Житомирської області становить 1094,4 тис. га, у тому числі вкрита лісом – 1046,5 тис. га. Лісистість території регіону – 35,2% (четверте місце в державі). Даний показник вищий лише в Закарпатській, Івано-Франківській та Рівненській областях. На одного жителя області припадає

0,74 га вкритих лісом земель (по Україні – близько 0,2 га). За загальними запасами деревини ліси Житомирщини займають друге місце в Україні і складають понад 160 млн куб.м за щорічного середнього приросту 3,7 млн куб.м. Основними лісокористувачами є Житомирське обласне управління лісового та мисливського господарства та Житомирське обласне комунальне агролісогосподарське підприємство «Житомироблагроліс», які мають у підпорядкуванні, відповідно, 17 держлісгоспів і один природний заповідник, та 24 дочірні підприємства. На обліку цих підприємств знаходиться 958,8 тис. га лісів (88%) [4].

Аналіз основних показників ведення лісогосподарської діяльності Житомирської області проведемо за даними табл. 1. За наведеними показниками у 2017 році, на перший погляд, простежується позитивна тенденція: зростають площі відтворення лісів, що характеризує відновлюваність лісу; зростають обсяги лісозаготівель та дохід від реалізації обробленої деревини, що свідчить про підвищення рівня ефективності господарювання лісогосподарських підприємств; зростає загальна продуктивність лісонасаджень та плантацій головного користування тощо.

Таблиця 1. Основні показники ведення лісогосподарської діяльності Житомирської області у 2015–2017 рр.

№ з/п	Показники ефективності господарювання	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Зміна показника, 2017 р. до 2015 р., +/-, %
1	Загальна площа рубок, в т.ч. рубок головного користування, га	58390 6072	53983 6075	62192 5923	+ 6,5 -2,4
2	Обсяг заготовленої деревини, в т.ч. від рубок головного користування, тис. м³	3541,8 1618,8	3852,5 1665,9	3803,7 1648,7	+7,3 +1,8
3	Продуктивність лісонасаджень загальна, м³/га	60,6	71,4	61,1	+0,8
4	Продуктивність плантацій головного користування, м³/га	266,6	274,2	278,4	+4,4
5	Загальна площа відтворення лісів, тис. га	9,4	10,5	11,6	+23,4
6	Частка відтворення лісових насаджень, %	16,1	19,5	18,6	+15,5
7	Обсяги продукції (робіт, послуг) лісового господарства (у фактичних цінах), млн.грн.	1689,2	2075,0	1993,2	+17,9

Джерело: розраховано та узагальнено за даними Головного управління статистики у Житомирській області [3].

Однак, на офіційному сайті Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства, за даними статистичної звітності щодо лісогосподарської діяльності за 2017 р., наведені дещо інші показники [4]. Зокрема, загальна площа рубок становить 43500 га (на

18692 га менше), в т.ч. рубок головного користування – 4619 га (на 1304 га менше), обсяг заготовленої деревини за 2017 р. склав 3007,5 тис. м³ (на 796,2 тис. м³ менше), в т.ч. від рубок головного користування – 1254,7 тис. м³ (на 394,0 тис. м³ менше), а загальна площа

відтворення лісів у 2017 р. становила 8,45 тис. га (на 3,15 тис. га менше).

У відповідності до ст. 18 Закону України «Про державну статистику» [5] Житомирське обласне управління лісового та мисливського господарства як респондент статистичних спостережень зобов'язане безкоштовно та у повному обсязі за формою, передбаченою звітно-статистичною документацією, у визначені строки подавати органам державної статистики достовірну інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, і дані бухгалтерського обліку. Проте, наразі достовірність та репрезентативність статистичних даних відносно фактичних результатів викликає сумнів. Як наслідок, використання такої інформації державними органами для прогнозування та моніторингу у сфері лісової галузі, зокрема, вирішенні проблем поглиблення диспропорцій між лісоресурсною базою, можливостями лісоексплуатації та лісоспоживання, може призвести до хибних законодавчих ініціатив у сфері аграрної політики.

Відомо, що основним та доволі типовим фактом зловживання при лісозаготівлі є заниження виходу ділової деревини з 1 га лісонасаджень. Так, при задокументованому виході у 60 м³, під час перевірки виявляється, що її фактичні обсяги становили 240 м³. Таким чином, в середньому вихід якісної ділової деревини на кожному гектарі знижується як мінімум на 100–150 м³ [8].

Багаторічними дослідженнями доведено, що потенційно можлива продуктивність штучно створених сосняків на Житомирщині у віці їх стиглості (80 років) може досягати 584 м³ з 1 га. Встановлено, що ліси Житомирщини мають повноту (показник щільності стояння стовбурів на одиниці площі) 0,7 та нижче на площі близько 66% лісонасаджень. Аналіз матеріалів обліку лісового фонду показує, що в багатьох випадках деревостани мають низьку повноту, далеку від оптимальної для свого віку. Сучасний стан лісів не дозволяє належним чином використати можливості лісорослинних умов [7].

Розрахована автором частка відтворення лісових насаджень відносно загальної площі рубок має доволі низьке значення: від 16,1% до 18,6% за даними 2015 та 2017 років, відповідно (табл. 1). Якщо така тенденція зберігатиметься і надалі, то через 20 років площі земель лісового фонду Житомирщини можуть скоротитися на

1000 тис. га. або на 91,4% існуючих площ земель лісового фонду (щорічні площі невідтворення лісів близько 50000 га протягом 20 років).

Проте це не єдина проблема. Європейським показником справжнього лісу є до 20–30 кубометрів мертвого дерева, де є різні форми життя, гриби, лишайники, мешкають різні види тварин. Ліс, при цьому, різновіковий, різнопородний. Тому навіть за умови відтворення лісів на 100% відносно лісозаготівель, лише через 7–10 років це будуть промислові плантації сосни чи інших дерев, які мають мало спільного з природою.

На жаль, дуже часто саме природний ліс стає об'єктом санітарних рубок: замість вилучення з лісу сухостійних, всихаючих, ослаблених, пошкоджених шкідниками окремих дерев або їхніх груп вирубаються старі дуби та вікові сосни. Таким чином, санітарні рубки є прикриттям комерційної заготівлі деревини та створюють загрозу лісовому біорізномаяттю.

У Санітарних правилах в лісах України, затверджених в 2016 р., будь-які санітарні рубки і ліквідація захаращеності заборонені у природних заповідниках, заповідних урочищах і заповідних зонах національних парків і біосферних заповідників, а суцільні санітарні рубки заборонені в заказниках, а також в зонах регульованої рекреації біосферних заповідників, національних парків та регіональних ландшафтних парків [6]. Доцільним вбачається розповсюдження такої заборони й на ліси загального користування. Дослідженнями встановлено, що санітарні рубки не тільки знищують місця проживання 122 видів червонокнижних тварин і рослин, не приносять ніякої користі у боротьбі зі «шкідниками» і хворобами лісу, а навпаки, сприяють їх поширенню [2].

Контроль за додержанням законодавства з ведення лісового господарства державне управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду в лісах підприємств, організацію ведення лісовпорядкування та мисливського впорядкування, лісового кадастру та обліку лісів тощо здійснює Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) – центральний орган виконавчої влади України з питань лісового, мисливського господарства, полювання та мисливського собаківництва. До структури Держлісагентства належать всі Управління

лісового та мисливського господарства областей України. Таким чином, склалася ситуація, коли підпорядкування та контроль здійснює одна й та сама структура. Зазначаємо, що за даних обставин це лише сприятиме зловживанням у даній галузі та зниженню рівня контролю за рубками.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Враховуючи вищевикладене, для комплексного врегулювання лісової галузі необхідно:

- на рівні Кабінету міністрів України заборонити санітарну вирубку лісів;
- Верховній Раді України опрацювати механізм реалізації реформ у лісовій галузі, за якими Державне агентство лісових ресурсів має лише формувати загальну політику галузі, а лісові управління на місцях, які безпосередньо доглядають, рубають і продають ліс, повинні бути в іншій, окремій структурі. Контролювати їх має Міністерство екології та природних ресурсів України або інші контролюючі органи;
- посилити міру відповідальності за незаконну вирубку лісу до рівня кримінальної з конфіскацією майна та терміном ув'язнення до 10–15 років.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вирішення проблеми поглиблення диспропорцій між лісоторесурсною базою, можливостями лісоексплуатації та лісоспоживання.

References

1. Boreyko, V. E. (2017). Vsi sanitarni rubky neobkhidno zaboronyty [All sanitary logging needs to be prohibited]. *Lisivnyk Ukrainy*. Retrieved from http://lesovod.blogspot.com/2017/06/blog-post_459.html [in Ukrainian].
2. Holovne upravlinnia statystyky u Zhytomyrskii oblasti (2017). *Lisove hospodarstvo ta myslivstvo* [Forestry and hunting]. Retrieved from zt.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
3. Kurguzenkova, L. (2008). The Prospects of Reforming and Developing Forestry in Ukraine. *Ekonomika: suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku: zbirnyk materialiv IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 146–148). Kyiv [in Ukrainian].
4. Pro derzhavnu statystyku [About state statistics]. № 2615-XII. (1992).
5. Kabinet Ministriv Ukrainy (1995). Pro zatverdzhennya sanitarnykh pravyl v lisakh Ukrainy [On Approval of Sanitary Rules in Forests of Ukraine]: postanova. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF>. [in Ukrainian].
6. Svyrydenko, V. E., Babich, O. G. & Kyrychok, L. S. (2008). *Lisivnytstvo* [Forestry]. Kyiv: Ariste [in Ukrainian].
7. Sytnyk Yu. (2018). *Vyrubane maybutnye* [The cut future]. Retrieved from https://galinfo.com.ua/articles/vyrubane_maybutnie_222778.html [in Ukrainian].
8. Zhytomyrske oblasne upravlinnia lisovoho ta myslivskoho hospodarstva (2018). Retrieved from <https://zt-lis.gov.ua/informacija/osnovni-pokazniki-dijalnosti.html> [in Ukrainian].

FORESTRY BRANCH OF ZHYTOMYR REGION: PROBLEMS AND EFFICIENCY OF OPERATION

Y. Zolotnytska

e-mail: Zolotyuliya@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University,
Stary Boulevard, 7, Zhytomyr, 10002, Ukraine

The article reveals the key problems of forestry development in Zhytomyr region, namely: mismatch of forest conditions with economic and ecological requirements, reduction of forest area, anthropogenic transformation of forest landscapes, reduction of natural productivity and impoverishment of forest biodiversity, disproportion between forest harvesting and reforestation, inefficiency of control over unauthorized forest felling, sanitation, and so on. It is established that the fullness of forest plantations is lower than the potential and optimal level for their age. Thus, the current state of forests does not allow proper use of the possibilities of forest vegetation conditions.

The author calculated the main indicators of forestry management in Zhytomyr region in 2015–2017. The share of reproduction of forest plantations in relation to the total area of felling is rather low: from 16.1% to 18.6%. The analysis of forestry management has shown that, with the preservation of existing volumes of felling and reforestation, there is a high probability of losing up to 92% of the forest fund of Zhytomyr region in 20 years. Investigation of sanitary felling problem has made it possible to establish that instead of extracting dry, damp, weakened, damaged by pests of individual trees or their groups from the woods,

old oaks and pines are cut down. Thus, sanitary felling can be a cover for commercial timber harvesting and threaten forest biodiversity. Consequently, the problems of deepening of the disparities between the forest resource base, the opportunities for forest exploitation and forest use continue to intensify.

To overcome these crisis phenomena, the author proposed separate measures for regulatory regulation of the forestry industry.

Keywords: forestry branch, reforestation, efficiency of forest exploitation, forest use, sanitary felling of forest.

ЛЕСОРЕСУРСНАЯ БАЗА ЖИТОМИРЩИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЭКСПЛУАТАЦИИ

Ю. В. Золотницкая

e-mail: Zolotyuliya@ukr.net

¹Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Выявлены ключевые проблемы развития лесной отрасли Житомирской области, а именно: несоответствие состояния лесов экономическим и экологическим требованиям, сокращение площади лесных насаждений, антропогенное переформирование лесных ландшафтов, снижение естественной производительности и обеднение биоразнообразия лесов, диспропорции между лесозаготовкой и лесовосстановлением, неэффективность контроля несанкционированных рубок, злоупотребление санитарными рубками и тому подобное. Установлено, что полнота лесных насаждений ниже потенциально возможной и оптимальной для своего возраста. В связи с этим,

современное состояние лесов не позволяет должным образом использовать возможности лесорастительных условий.

Автором рассчитаны основные показатели ведения лесохозяйственной деятельности Житомирской области в 2015–2017 гг. Доля воспроизводства лесных насаждений относительно общей площади рубок, имеет довольно низкое значение – от 16,1% до 18,6%. Анализ ведения лесохозяйственной деятельности показал, что при сохранении существующих объемов рубок и объемов восстановления леса, через 20 лет существует высокая вероятность сокращения площади лесного фонда Житомирской области на 92%. Исследование проблемы санитарных рубок позволило установить, что вместо чистки леса от сухостойных, усыхающих, ослабленных, поврежденных вредителями отдельных деревьев или их групп, производится вырубка старых дубов и столетних сосен. Таким образом, санитарные рубки могут быть прикрытием коммерческой заготовки древесины и создавать угрозу биоразнообразию леса. Следовательно, проблемы углубления диспропорций между ресурсной базой лесов, возможностями лесозаготовки и лесопользования продолжают обостряться.

Для преодоления этих кризисных явлений автором предложены отдельные мероприятия по нормативно-правовому регулированию лесной отрасли.

Ключевые слова: лесохозяйственная отрасль, лесовосстановление, эффективность лесозаготовки, санитарные рубки леса.

УДК662.6/9(088.2)

СЕРТИФІКАЦІЯ БІОЕНЕРГЕТИЧНИХ ВИДІВ ПАЛИВА У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Н. В. Мельник

e-mail: nauka_znau@ukr.net

Житомирського національного агроекологічного університету
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Досліджено умови сталого розвитку застосування біопалив та біорідин основі екологічних методів, що сприяють зниженню їх впливу на зміну клімату. Розкрито основні умови сталого розвитку для біоенергетики за рахунок використання обов'язкових та рекомендаційних умов сталості, а також обґрунтовано особливості критеріїв сталості у процесі використання біосировини та виробництві біопалив. Встановлено, що основними вимогами сталості є вимоги скорочення парникових газів при вирощуванні сировини, виробництві біопалива та його використанні. А сировина, що не відповідає цим критеріям сталості, не може бути зарахована до реалізації цілей із відновлювальних джерел енергії, не може отримати фінансову підтримку та не буде привабливою для паливно-енергетичних компаній ЄС. Проаналізовано механізм сертифікації біоенергетичних видів палива та біомаси як у Європейському Союзі, так і в Україні. Представлено міжнародні системи сертифікації сталості для виробництва та споживання біопалив за рахунок використання встановлених ЄС добровільних схем сертифікації та за рахунок створення власної схеми сертифікації, яка повинна бути затверджена всіма країнами-учасниками ЄС. Зазначено теоретичні та практичні основи міжнародних систем сертифікації сталості, які є регламентованими для виробників біопаливної продукції ЄС і в Україні. Розкрито механізм та процес проходження сертифікації та надання сертифікату в Україні уповноваженими державними органами. Проаналізовано ланцюги механізму проходження сертифікації на біопаливо та визначено основні галузеві стандарти та технічні умови для виробників та споживачів біопалива в Україні. Обґрунтовано теоретико-методологічні положення і розроблено практичні рекомендації щодо організаційно-економічних засад розвитку сертифікованого виробництва біопалива в Україні.

Ключові слова: сертифікація, біопаливо, біорідина, вимоги сталості, технічні умови, галузеві стандарти, схема сертифікації.

Постановка проблеми

Виробництво біоенергетичних видів палива з сільськогосподарської біомаси та експортування даної сировини до європейських виробників повинно бути сертифікованим згідно з європейськими стандартами та відповідати вимогам сталості до біопалива. Наразі Україна є постачальником сировини для європейської біопаливної промисловості. Попит на біомасу (ріпакове насіння, кукурудза) збільшується, оскільки країни-члени ЄС мають реалізувати завдання із забезпечення частки відновлювальних джерел енергії у своєму енергобалансі. Для того щоб Україна могла реалізувати свій експортний потенціал, українські постачальники та виробники повинні відповідати критеріям сталості, які передбачені в Директиві про стимулювання використання відновлювальних джерел 2009/28/ЄС та в Директиві щодо якості транспортних палив 2009/30/ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз соціально-економічного значення розвитку ринку біопалива в Україні було

здійснено Калетником Г. М. [9]. Гелетуха Г. Г., Железна Т. А., що проаналізували критерії сталого розвитку біоенергетики та біомаси в енергетичному балансі України для досягнення цілей Національного плану дій з відновлюваної енергетики [6, 7]. Голуб Г. А. розглянув технічні та технологічні пропозиції щодо виробництва рідкого та газоподібного палива і отримання енергії при спалюванні побічної продукції рослинництва [8]. Дослідження ефективності застосування в сільськогосподарських підприємствах альтернативних видів енергетичних матеріалів здійснив Месель-Веселяк В. Я. [11] інші. Проте, окремі аспекти дослідження стану та перспектив сертифікації біоенергетичних видів палива як в Україні, так і в світі потребують додаткового вивчення.

Мета, завдання і методика досліджень

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних положень і розробка практичних рекомендацій щодо організаційно-економічних засад розвитку сертифікованого виробництва біопалива в Україні. Об'єктом дослідження є процес запровадження механізму

сертифікації біопалива. Методологічною базою дослідження є загальнонаукові та специфічні методи пізнання економічних явищ, системний підхід до вивчення соціально-економічних систем, базові положення стандартів і правил, пов'язаних з виробництвом та реалізацією біопалива. Для вирішення завдань дослідження використано систему методів, зокрема: абстрактно-логічний (для формування базових принципів, теоретичного узагальнення висновків та аналізу результатів дослідження); логіко-аналітичний, зокрема прийоми аналогії та співставлення, індукції та дедукції, наукової абстракції (для теоретичного узагальнення та уточнення понятійного апарату); економіко-статистичний та монографічний (для аналізу сучасного стану запровадження виробництва біопалива в Україні та у світі).

Результати досліджень

Необхідність забезпечення сталого розвитку суспільства потребує і формування стабільного енергозабезпечення альтернативними видами палива. Цей процес неможливий без забезпечення сталого отримання біомаси для виробництва біоенергетичних видів палива. Сталий розвиток – це процес технологічного прогресу та соціальної організації, який задовольняє потреби суспільства, не завдаючи при цьому шкоди довкіллю настільки, щоб наступні покоління змогли задовольнити свої власні потреби [7, 5]. Критерії сталості розвитку включають в себе три основні аспекти: економічний, соціальний та екологічний.

Наразі вимоги сталості для біопалива є як обов'язковими для країн-учасниць ЄС, так і рекомендаційними. Обов'язкові вимоги сталості стосуються виробництва рідких видів біопалив та біорідин, а рекомендаційні – для виробництва теплової енергії, електричної енергії та газоподібної біомаси. Критерії сталості розроблені для забезпечення виробництва біопалива, біорідин з використанням екологічно сталих методів та сприяння зниженню впливу біопалива на зміну клімату. Обов'язкові критерії сталості для даних видів палива викладені в Директиві про стимулювання використання відновлювальних джерел 2009/28/ЄС [2] (Директива зі змінами 2015 року [1]) та Директива щодо якості транспортних палив 2009/30/ЄС [3]:

- скорочення викидів парникових газів від використання біопалив та біорідин щонайменше на 35 % (50 % із 2012 року та 60 % із 2018 року). З 1 січня 2017 року дана вимога становить 50 %, а з 1 січня 2018 року – 60%, відповідно, для біопалив та біорідин, вироблених на установках, які розпочали свою роботу з початку 2017 року;

- заборона виробництва сировини на території з високим показником біорізноманіття (ліс, природний заповідник, пасовище);

- заборона виробництва сировини на територіях під торфовищами;

- заборона виробництва сировини на територіях, що є значними накопичувачами вуглецю;

- використання системи контролю за зберіганням інформації (системи балансу маси), щоб відслідкувати сталі продукти.

Дотримання та виконання вищезазначених критеріїв сталості виробниками біопалив та біорідин доводяться наступним: 1) використанням або застосуванням добровільних схем сертифікації, які визнані Європейською Комісією; 2) шляхом подання пакету відповідних даних до відповідального національного органу для перевірки; 3) укладанням договорів щодо умов сталості (двосторонніх, тристоронніх) з третіми країнами, які визнані Європейською Комісією. Слід відмітити, що основними вимогами сталості є вимоги скорочення парникових газів при вирощуванні сировини, виробництві біопалива та його використанні. Сировина, що не відповідає цим критеріям сталості, не може бути зарахована до реалізації цілей із відновлювальних джерел енергії, не може отримати фінансову підтримку та не буде привабливою для паливно-енергетичних компаній ЄС. Компанії, які є імпортерами або продавцями біопалива в країні-члені ЄС («зобов'язані компанії»), мають доповісти відповідальному органу країни-члену ЄС, що біопаливо, яке вони постачають на ринок, відповідає встановленим критеріям сталості ДВДЕ ЄС. З цієї метою зобов'язані компанії мають використовувати процедуру сертифікації.

Під сертифікацією розуміють процедуру, за допомогою якої визначений у встановленому порядку (уповноважений) орган документально підтверджує відповідність продукції, систем управління якістю, систем управління навколишнім природним середовищем, систем

управління охороною праці персоналу, встановленим законодавством вимогам. Тобто, сертифікація гарантує, що біопаливо вироблено екологічно відповідальним способом та забезпечує достовірність інформації за допомогою контролю з боку системи чи органу влади. Схема сертифікації має власну процедуру верифікації, яка включає в себе акредитацію та процедуру контролю органів сертифікації (аудиторів) та видачу сертифікатів (рис. 1).

Країни-члени ЄС та країни постачальники біопалива на європейський ринок повинні забезпечити нормативно-правову базу для звітування компаніями щодо відповідності

біопалива або біосировини критеріям сталості ДВДЕ ЄС. Законодавчі акти мають визначати, яким правилам зі звітування та сертифікації мають слідувати компанії. Країни-члени ЄС можуть це реалізувати шляхом створення своєї власної схеми сертифікації або шляхом схвалення добровільних схем сертифікації, які вже існують для продовольчого ринку, для ринку кормів та біопалива. Схеми сертифікації в ЄС схвалює Європейська Комісія. Після схвалення схем сертифікації Комісією ЄС вони повинні бути автоматично схвалені всіма країнами-членами ЄС.

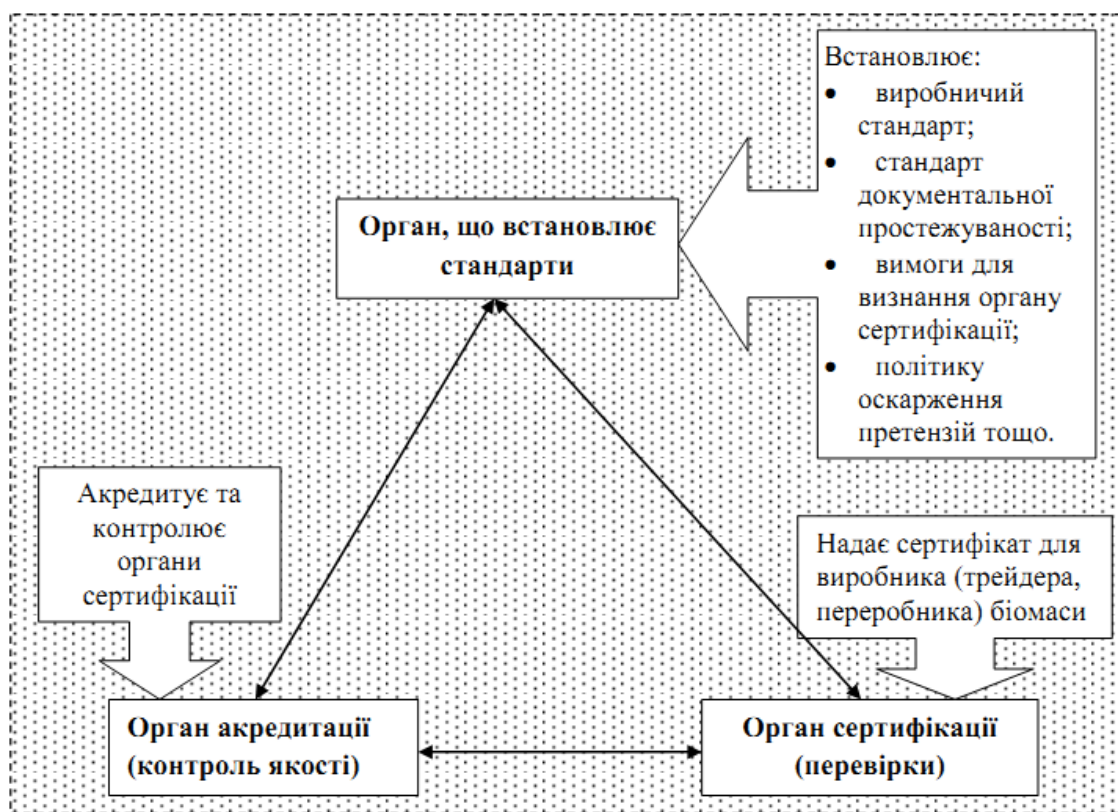

Рис. 1. Схема процесу сертифікації біомаси та біопалива

Джерело: власні дослідження.

Слід зауважити, що нині в ЄС виробники біопалив та біорідин можуть використовувати 19 добровільних схем сертифікації (ДСС), які визнані Європейською Комісією. Період визнання ДСС становить 5 років. В ЄС для товаровиробників, які бажають експортувати біомасу або біопаливо, існують міжнародні системи сертифікації сталості, які є

регламентованими і для українських виробників біопаливної продукції [1, с. 4], а саме:

1. ISCC (International Sustainability and Carbon Certification) – Міжнародна система сертифікації сталості та викидів оксиду вуглецю. У рамках ISCC функціонує дві схеми, ISCC ЄС та ISCCDE (Німеччина). ISCC ЄС схвалена комісією ЄС та урядом Нідерландів. ISCCDE визнана Німецьким урядом, а функціонує і в

інших країнах, які мають національні плани з оцінки ризиків. Схема сертифікації ISCC може застосовуватися до будь-якої сільськогосподарської культури в усьому світі. Додатково до критеріїв ДВДЕ ISCC включає соціальні та екологічні вимоги. ISCC є ініціативною, що заснована на членстві. Схеми системи сертифікації є власністю Асоціації ISCC, що зареєстрована згідно з німецьким законодавством та управляється німецькою компанією ISCCSystemsGmbH. ISCC функціонує у повному обсязі з початку 2010 року і вже використовується декількома операторами в Україні. Нині більше 900 компаній у 48 країнах уже пройшли або проходять сертифікацію згідно із схемою ISCC. ISCC впроваджує також німецьку систему REDcert, яку було розроблено німецькими компаніями та визнано німецьким урядом, з осені 2011 року вона може використовуватися і в Україні.

2. NTA 8080 (Sustainablebiomascertification) – добровільна сертифікація сталої біомаси. Ця сертифікація визнана урядом Нідерландів для підтвердження відповідності виконання Директиви ЄС (ДВДЕ ЄС). Схема сертифікації NTA 8080 включає додаткові соціальні та екологічні вимоги. Даний сертифікат можна використовувати для сертифікації будь-якої сільськогосподарської культури у будь-якій країні. NTA 8080 є розробкою та власністю Нідерландського інституту стандартизації (NetherlandsStandardizationInstitute – NEN) і дозволяє участь багатьох зацікавлених сторін. Важливо зазначити, що NTA 8080 є стандартом, який застосовують до біопалива для транспортного сектора та до електроенергії, що виробляється з біомаси. Схема працює за принципом «плануй-роби-перевір-дій», тобто планові показники мають бути виконані, здійснюється моніторинг, щоб з'ясувати, чи необхідні будь-які дії для вдосконалення ефективності. Система NTA 8080 охоплює весь ланцюг: виробників, переробників, трейдерів та користувачів біомаси, які виробляють з неї енергію або користуються нею як паливом для транспорту.

3. Bonsucro ЄС – схема сертифікації, яку використовують багато учасників з виробництва цукрової тростини. Стандарт Bonsucro стосується виробництва з цукрової тростини та продукції походженням з тростини, на території постачання тростини та у переробному

виробництві, у т.ч. транспортуванні тростини до місця її переробки. Стандарт Bonsucro щодо балансу маси у системі контролю за збереженням документації стосується відстеження заяв підприємств по всьому ланцюгу постачання. Суб'єкти господарювання, які бажають довести відповідність стандартам Bonsucro ЄС, мають забезпечити відповідність 100% вимог, передбачених ДВДЕ ЄС, та мати систему, аудит якої можливо здійснити, та відповідати ще й додатковим вимогам щодо визначення партій товарів, відповідних вимогам ДВДЕ ЄС. Для підтвердження гарантій того, що тростина, яка сертифікується, дійсно була перероблена на переробному підприємстві, оператор цього підприємства повинен мати систему управління якістю, що відповідає принципам стандарту ISO 9000, що дозволяє контролювати те, що перероблена тростина дійсно походить з даного поля. Суб'єкт господарювання має зберігати документацію більше п'яти років. Термін дії сертифікату – 3 роки. При цьому, щорічно проводять наглядовий аудит.

4. RSB (RoundtableonSustainableBiofuelsEURED) – Круглий стіл зі сталого біопалива. Схема сертифікації RSB визнана Європейською комісією та німецьким урядом такою, що відповідає вимогам ДВДЕ ЄС. Цей стандарт може використовуватися для сертифікації будь-якої сільськогосподарської культури у всьому світі. Додатково до критеріїв ДВДЕ ЄС RSB також включає соціальні та екологічні вимоги. RSB є багатосторонньою членською ініціативою, що розташована у Центрі з енергетики у Швейцарії (EnergyCenteratEcolePolytechniqueFederaledeLausanne - EPFL).

5. BioGrace(HarmonizedCalculationofBiofuelsGreenhouseGasEmissionsinEurope) – Гармонізовані розрахунки викидів парникових газів від біопалива. BioGrace є інструментом для розрахунків викидів парникових газів, що має на меті гармонізувати різні методології та вихідні дані, що використовуються для впровадження ДВДЕ ЄС. Цей інструмент також було подано для визначення Європейською комісією як часткової схеми виконання ДВДЕ ЄС. BioGrace управляють спільно кілька наукових інституцій та регуляторних органів країн-членів ЄС. Дана сертифікація фінансується європейською комісією.

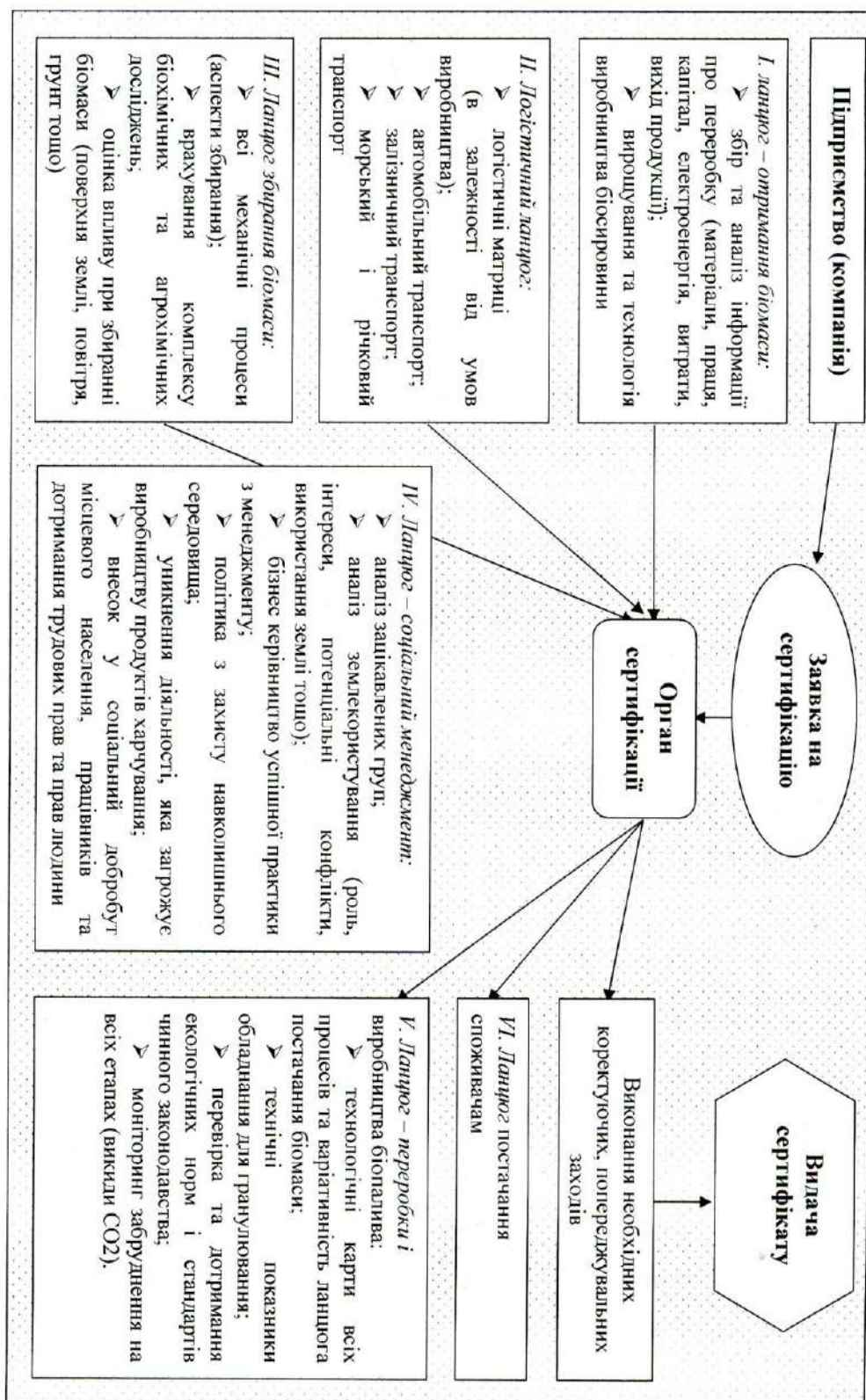

Рис. 2. Механізм сертифікації біопалива

Джерело: власні дослідження.

6. REDcert – сертифікація, яка розроблена німецькими компаніями із сільськогосподарського сектора та біопаливної промисловості. Дана сертифікація охоплює всіх операторів у ланцюгу постачання біопалива від фермерів, первинних дистриб'юторів, постачальників і до кінцевої ланки перед споживанням. Виробник біомаси надає декларацію, що біомаса, яку він постачає, була вироблена відповідно до критеріїв сталості, що вирощена та поставлена біомаса відповідає вимогам Постанов Німеччини «Щодо сталості біомаси». Дистриб'ютори, постачальники та трейдери отримують сертифікати після перевірки відповідності вимогам законодавства Німеччини/ЄС.

7. 2BSvs (BiomassBiofuel, Sustainability Voluntary Scheme) – французька схема сертифікації, яка використовується будь-де у світі для будь-якої сільськогосподарської сировини, але зорієнтована лише на французький та європейський ринок.

8. RSPO – це круглий стіл з сталого виробництва пальмової олії. Починається сертифікація із перевірки переробного підприємства, але враховуючи нашу специфіку, для України ця система сертифікації не є актуальною.

Сертифікація в ЄС та в Україні проводиться для того, щоб гарантувати правильність вирощування та виробництва біосировини для біопалива з урахуванням встановлених екологічних, соціальних та економічних вимог. Механізм сертифікації полягає у тому, що орган сертифікації проводить аналіз етапів (ланцюгів) управління (збирання, переробка, постачання, транспортування тощо) згідно зі встановленими вимогами (рис. 2). Після аналізу встановлених вимог орган сертифікації видає сертифікат про те, що вироблений продукт відповідає усім нормам і є придатний для подальшого використання.

Сертифікат видається уповноваженим органам сертифікації, який розміщується у кожній області країни. Отримати сертифікат можна на кожну імпортовану партію товару або на виробництво. Сертифікація продукції є платною процедурою. Для того щоб отримати сертифікат на імпортовану партію товару, імпортер повинен звернутися до центру сертифікації із такими документами: заява (у добровільній формі), контракт, асортимент

поставки, сертифікат про походження товару, за необхідності – висновки ветеринарної та фітосанітарної служби. Після представленого пакету документів імпортером, центр сертифікації визначає необхідну кількість зразків продукції для проведення лабораторних аналізів. За позитивних результатів перевірки (аналізу) імпортеру видається сертифікат відповідності на імпорт конкретної партії товару. Для отримання сертифікату на виробництво продукції, виробник повинен звернутися до центру сертифікації із заявою (у добровільній формі) та надати опис асортименту продукції, що виробляється на заводі. Після звернення виробника та представлених усіх документів, центр сертифікації направляє своїх спеціалістів для перевірки відповідності усіх вимог виробництва. Після перевірки видається сертифікат на виробництво продукції терміном на один календарний рік.

В Україні органами сертифікації є Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України та Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. Дані державні структури проводять експертизу для підтвердження належності палива до альтернативного та подальшого його використання. Експертизу палива проводять випробувальні лабораторії, що мають атестат акредитації в системі сертифікації УкрСЕПРО на проведення робіт у сфері експертизи різних видів палива та можуть надати заявникам експертні висновки щодо дослідження палива для передачі його Національному агентству України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів (НАЕР). Сертифікат на імпортовану продукцію в Україні видає державне підприємство “Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості” (ДП “УкрНДНЦ”) [4; 13]. Законодавчі акти, які регулюють процес та механізм сертифікації в Україні такі: Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.1993 р. № 46-93 [15]; Закон України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 11.06.97 р. № 333/97 [12]; Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-III [14]; та Закон України «Про стандартизацію» 17.05.2001 р. № 2408-III [16].

Окрім сертифікації вироблена продукція повинна відповідати встановленим стандартам та технічним умовам на біопаливо. Згідно із Законом України «Про стандартизацію» під стандартизацією розуміють діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі та сприянню науково-технічному співробітництву [14]. Метою стандартизації є розроблення нормативних документів для забезпечення на об'єктах альтернативної енергетики: 1) додержання вимог екологічного законодавства щодо забезпечення

охорони довкілля, захисту життя і здоров'я людей; 2) застосування обладнання належної якості; 3) додержання санітарно-гігієнічних вимог та правил; 4) додержання вимог та виконання правил безпеки праці і здоров'я людини відповідно до законодавства.

Технічні умови (ТУ) є основним технічним документом, який розробляється за рішенням виробника або на вимогу замовника (споживача) продукції і є невід'ємною частиною комплексу технічної документації на продукцію. ТУ встановлюють технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, послуга або процес. Також у технічних умовах вказуються процедури, за допомогою яких можна встановити або дотримати дані вимоги. Наразі в Україні діє низка стандартів та технічних умов для біоенергетичних видів палива (табл. 2).

Таблиця 2. Стандарти та технічні умови на біопаливо в Україні

Номер стандарту	Назва стандарту
<i>Галузевий стандарт на бензини моторні сумішеві:</i>	
ГСТУ 320.00149943.015-2000	Бензини моторні сумішеві. Технічні умови.
<i>Технічні умови на добавки на основі етанолу та ЕТБЕ:</i>	
ТУ У 30183376.001-2000	Високооктанова кисневмісна добавка до бензинів. Технічні умови.
ТУ У 15.9-30219014-010:2007	Біоетанол. Технічні умови.
ТУ У 24.6-02128514-002-2003	Оксигенат моторного палива альтернативний ОМП-А. Технічні умови.
ТУ У 23.2-14295447-093-2002	Добавка стабілізуюча антидетонаційна (САД). Технічні умови.
ТУ У 24.1-32292929-002:2006	Ефіретил-трет-бутиловий (ЕТБЕ). Технічні умови.
ТУ У 24.6-30219014-009:2007	Компонент моторного палива альтернативний (КМПА). Технічні умови.
ТУ У 24.6-00333380-006-2005	Рідина універсальна для автомобілів "ГАМАЮН". Технічні умови.
<i>Технічні умови на біопаливо на основі біоетанолу:</i>	
ТУ У 24.6-33616799-001:2006	Паливо моторне "БІО-100". Технічні умови.
ТУ У 24.6-34827260-001:2007	Біопаливо автомобільне А-95 БІО. Технічні умови.
ТУ У 24.6-329829-001:2007	Біопаливо автомобільне А-98 БІО. Технічні умови.
ТУ У 24.6-32589031-002:2006	Паливо автомобільне екологічно чисте Е-93. Технічні умови.
<i>Технічні умови на біопаливо на основі біодизелю:</i>	
ТУ У 24.1-34408958-002:2006	Біопаливо дизельне. Технічні умови.
ТУ У 24.1-34582279-002:2006	Біопаливо дизельне. Технічні умови.
ТУ У 24.1-30908987-001:2006	Естериметиллові та етилові жирних кислот олій та жирів. Технічні умови.
ТУ У 24.1-2055500133-001:2006	Біопаливо дизельне. Технічні умови.
ТУ У 24.1-2433016356-002:2006	Паливо дизельне. Ефіри метилові жирних кислот. Технічні умови.
ТУ У 24.1-21572692-001:2006	Біопаливо дизельне. Технічні умови.
СОУ 24.14-37-561:2007	Ефіри метилові жирних кислот для дизельних двигунів. Вимоги та методи оцінювання.

Джерело: [16].

Аналіз таблиці 2 свідчить про те, що в Україні прийнято та розроблено низку технічних умов і галузевих стандартів, які функціонують для виробників та споживачів біопалива. Але не має розроблених і впроваджених державних (національних) стандартів ДСТУ для виробництва та використання біоенергетичних видів палива, які б відповідали міжнародним вимогам.

Наразі в Україні діють державні стандарти на автомобільні бензини ДСТУ 4839-2007 «Бензини автомобільні підвищеної якості. Технічні умови» та на дизельне паливо ДСТУ 4840-2007 «Паливо дизельне підвищеної якості. Технічні умови», які відповідають нормам пального марки «Євро-3», «Євро-4» і призначені для двигунів внутрішнього згорання автомобілів. Дані стандарти гармонізовано до європейських стандартів EN 228:2004 та EN 590:2004 у частині технічних вимог і методів контролювання. Вони поширюються на нові марки пального типу «Євро». У березні 2010 року було запроваджено ДСТУ 6081/2009 «Паливо моторне. Ефіри метилові жирних кислот олій і жирів для дизельних двигунів. Технічні умови», який гармонізований у відповідності до європейських вимог стандартам EN 14214:2004 «Паливо для автомобілів. Метилові ефіри жирних кислот для дизельних двигунів. Вимоги й методи аналізу». В європейських країнах, наприклад, розроблено та прийнято стандарти на пелети такі: у Німеччині – DIN 51731 або DINplus; в Австрії – ONORM M7135; у Великобританії – «The British BioGen Code of Practice for biofuel (pellets)»; у Швейцарії – SN 166000; у Швеції – SS 187120. На біодизель розроблений європейський стандарт EN 14214, який регулює процес отримання якісного метилового ефіру у результаті переестифікації ріпакової олії. У більшості європейських країн біодизельне паливо виробляється відповідно до стандарту Австрійського інституту специфікації біологічного палива DIN 51606 [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Нині, під час енергетичної кризи, створилися сприятливі умови для розвитку відновлюваних джерел енергії та виробництва біопалив. Основною рушійною силою в розвитку ринку біопалив має бути держава та прийняті нормативно-правові акти, що сприятимуть

розвитку виробництва та використання біопалив. Передумовою для виробництва в Україні біопалив у комерційних масштабах має стати сформований потужний внутрішній ринок, гарантований обов'язковим використанням сумішевого палива на основі традиційного й біологічного, а також упровадженням державних норм якості продукції, які мають співпадати з нормами ЄС. Розробка, впровадження та гармонізація національних стандартів на біоенергетичні види палива дасть можливість контролювати якість виробництва даних видів палива та експортувати їх на європейський ринок. Основним завданням державних органів має бути жорсткий контроль за дотриманням та виконанням розроблених стандартів. Зі вступом до Енергетичного Співтовариства Україна зобов'язалася виконати всі пункти Плану заходів з імплементації положень Директиви ЄС 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 року про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та виконання міжнародних зобов'язань щодо частки енергії з відновлюваних джерел у валовому кінцевому обсязі споживання енергії на транспорті у 2020 році не менш 10 %, згідно з Національним планом дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року.

References

1. Directive (EU) 2015/1513 of the European Parliament and of the Council of 9 September 2015 amending Directive 98/70/EC relating to the quality of petrol and diesel fuels and amending Directive 2009/28/EC on the promotion of the use of energy from renewable sources. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/1513/oj>
2. Directive (EU) 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/28/oj>
3. Directive (EU) 2009/30/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 amending Directive 98/70/EC as regards the specification of petrol, diesel and gas-oil and introducing a mechanism to monitor and reduce green house gas emissions and amending Council Directive 1999/32/EC as regards the specification of fuel used by inland water way vessels and repealing

Directive 93/12/EEC. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/30/oj>

4. Heletukha, H. H. & Zheliezna, T. A. (2017). Stan ta perspektyvy rozvytku bioenerhetyky v Ukraini [Status and prospects of bioenergy development in Ukraine]. *Promyshlennaya tekhnopolitika*, 39 (2), 60–64 [in Ukrainian].

5. Heletukha, H. H., Zheliezna, T. A., Tryboi, O. V. & Bashtovyi, A. I. (2016). Analiz kryteriiv staloho rozvytku bioenerhetyky [Analysis of the criteria for sustainable bioenergy development]. *Analychna zapyska Bioenerhetychnoi asotsiatsii Ukrainy*, 17, 33 [in Ukrainian].

6. Holub, H. A. & Kukharets, S. M. (2015). Osoblyvosti vyrobnytstva biopalyva ta otrymannia enerhii v umovakh ahropromyslovoho vyrobnytstva [Features of biofuel production and energy production in agro-industrial production]. *Tekhnika i tekhnolohii APK*, 2 (65), 31–34 [in Ukrainian].

7. Kaletnik, H. M. (2008). Sotsialno-ekonomichne znachennia rozvytku rynku biopalyva v Ukraini [Socio-economic importance of the development of the biofuels market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 6, 128–132 [in Ukrainian].

8. Kochirko, B. F. (2008). Stan ta aktualni pytannia rozroblennia natsionalnoi normatyvnoi dokumentatsii na biopalyva [Status and urgent issues of development of national normative documents on biofuels.]. In *Biopalyvo. Ukraina – 2008: zbirnyk materialiv dopovidiv uchasnykiv Mizhnarodnoi promyslovoi konferentsii* (pp. 45–50). Kiev [in Ukrainian].

9. Mesel-Veseliak, V. Ia. (2015). Vyrobnystvo alternatyvnykh vydiv enerhetychnykh resursiv yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Production of alternative types of energy resources as a factor for improving the efficiency of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 2, 18–27 [in Ukrainian].

10. Sysenko, N., Kandul, S. & Gaebler, M. (2016). Sustainable Biomass Production and Certification for the EU Biofuels Market: Handbook for Producers and Traders. Germany: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

11. The Global Bioenergy Partnership (2011). Sustainability Indicators for Bioenergy, December 2011. Retrieved from: http://www.globalbioenergy.org/fileadmin/user_upload/gbep/docs/Indicators/The_GBEP_Sustainability_Indicators_for_Bioenergy_FINAL.pdf

12. Kabinet Ministriv Ukrainy (1993). Pro standartyzatsiiu i sertyfikatsiiu [About standardization and certification]: dekret. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 27, 289 [in Ukrainian].

13. Pro vnesennia zmin do Dekretu Kabinetu Ministriv «Pro standartyzatsiiu i sertyfikatsiiu» [On Amendments to the Decree of the Cabinet of Ministers "On Standardization and Certification"]. № 333. (1997) [in Ukrainian].

14. Derzhavnyi komitet Ukrainy z enerhozberezhennia (2004). Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia ekspertyzy dlia pidtverdzhennia nalezhnosti palyva do alternatyvnoho [On Approval of the Procedure for conducting an examination for the confirmation of fuel belonging to the alternative]: nakaz. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1647-04> [in Ukrainian].

15. Pro standartyzatsiiu [About standardization]. № 1315-VII. (2014) [in Ukrainian].

16. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On consumer rights protection]. № 1023-XII. (1991) [in Ukrainian].

CERTIFICATION OF BIOENERGETIC FUELS IN THE WORLD AND IN UKRAINE

N. Melnyk

e-mail: nauka_znau@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University,
Sary Boulevard, 7, Zhytomyr, 10002, Ukraine

The article deals with the sustainable development of biofuels conditions and bio liquids using ecological methods which contribute to biofuels impact on climate change reduce. The basic conditions of sustainable development for bioenergy are revealed through the obligatory use and recommended constancy conditions, as well as the features of the criterion of constancy substantiated in the process of biodiesel and production of biofuels use. It is established that requirements for greenhouse gases for growing raw materials, production of biofuels and their use reduce are the main sustainability requirements. Raw materials that do not meet these sustainable criteria can not be counted towards the realization of the goals of renewable energy sources, can not receive financial support and will not be attractive to EU fuel and energy companies. The mechanism of bioenergy fuels and biomass certification both in the EU and in Ukraine have been analyzed. International sustainability certification systems for biofuels production and use through EU established

voluntary certification schemes and through the establishment of their own certification scheme use which should be approved by all EU member states have been presented. Theoretical and practical bases of sustainable international certification systems which are regulated for biofuel producers in the EU and Ukraine have been indicated. Mechanism and process of certification and the issuance of a certificate in Ukraine by the authorized state authorities have been discovered. Mechanism of biofuels certification chains, main industry standards and technical conditions for biofuel producers and consumers in Ukraine have been analyzed. Theoretical and methodological provisions have been grounded. Practical recommendations on the organizational and economic basis for the development of certified biofuel production in Ukraine have been developed.

Keywords: certification, biofuels, bioliquids, sustainability requirements, technical specifications, industry standards, certification scheme.

СЕРТИФИКАЦИЯ БИОЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ВИДОВ ТОПЛИВА В МИРЕ И В УКРАИНЕ

Н. В. Мельник

e-mail: nauka_znau@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Исследованы условия устойчивого развития применения биотоплива и биожидкостей на основе экологических методов, способствующих снижению их воздействия на изменение климата. Раскрыты основные условия устойчивого развития для биоэнергетики за счет использования обязательных и рекомендательных условий устойчивости, а также обоснованы особенности критериев устойчивости в процессе использования биосырья и производстве биотоплива. Установлено, что основными требованиями устойчивости являются требования сокращения парниковых газов при выращивании сырья,

производстве биотоплива и его использовании. А сырье, которое не соответствует этим критериям устойчивости, не может быть отнесено к реализации целей с возобновляемых источников энергии, не может получить финансовую поддержку но не будет привлекательным для энергетических компаний ЕС. Проанализирован механизм сертификации биоэнергетических видов топлива и биомассы как в Европейском Союзе, так и в Украине. Представлены международные системы сертификации устойчивости для производства и потребления биотоплива за счет использования установленных ЕС добровольных схем сертификации и за счет создания собственной схемы сертификации, которая должна быть утверждена всеми странами-участницами ЕС. Указаны теоретические и практические основы международных систем сертификации устойчивости, которые являются регламентированными для производителей биотопливной продукции в ЕС и Украине. Раскрыт механизм и процесс прохождения сертификации и выдачи сертификата в Украине уполномоченными государственными органами. Проанализированы цепи механизма прохождения сертификации на биотопливо и определены основные отраслевые стандарты и технические условия для производителей и потребителей биотоплива в Украине. Обоснованы теоретико-методологические положения и разработаны практические рекомендации по организационно-экономическим основам развития сертифицированного производства биотоплива в Украине.

Ключевые слова: сертификация, биотопливо, биожидкость, условия устойчивости, технические условия, отраслевые стандарты, схема сертификации.

УДК: 338.43:332.3

**ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ
В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА****Н. С. Пугачова**

e-mail: n_pugachova@i.ua

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Значну увагу приділено проблемі нераціонального, споживацького використання природних ресурсів та переважно інтенсивного ведення аграрного виробництва без врахування екологічних факторів, що, у свою чергу, призводить до фатальних наслідків як для навколишнього природного середовища, так і для здоров'я людини. Встановлено, що проведення ефективної комплексної регіональної інвестиційної політики, спрямованої на екологізацію аграрного виробництва, сприятиме підвищенню рівня і якості життя населення в регіоні, сприятиме залученню до її реалізації муніципальних та регіональних фінансових інституцій, активізує наукові дослідження в галузі екологізації аграрного виробництва, буде сприяти широкому залученню громадськості до вирішення екологічних проблем. Для цього необхідно, щоб механізми стимулювання ефективних інвестиційних проектів були впроваджені на рівні регіональних та муніципальних структур, а також націлені на посилення міжрегіональної взаємодії з державними фінансовими органами управління.

Проведено аналіз інвестиційного забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічних заходів у системі аграрного виробництва в регіоні. Обґрунтовано необхідність формування інвестиційної політики Житомирської області в контексті екологізації аграрного виробництва та розвитку процесів децентралізації. Розкрито особливості та необхідність збільшення інвестицій саме для удосконалення процесів екологізації аграрного виробництва. Висвітлено окремі проблеми регіональної фінансової політики, що вирішуються за умови регульованого впливу держави на створення привабливого інвестиційного середовища у регіоні. Визначено пріоритети і перспективи регіонального розвитку в контексті екологізації аграрного виробництва, а також пропозиції щодо вдосконалення інвестиційної регіональної політики, з врахуванням адміністративної реформи, яка не завжди націлена на покращення екологічного стану територій та екологізацію аграрного виробництва.

Ключові слова: екологізація, політика, інвестиції, державне управління, аграрне виробництво, фінансова політика.

Постановка проблеми

Сучасні реалії полягають в тому, що неадекватність зростаючих потреб суспільства в контексті обмеженості та специфіки відтворення природних ресурсів зумовлюють необхідність активізації державних регуляторів інвестиційної активності екологізації аграрного виробництва. Це питання набуває особливої актуальності в умовах адміністративної реформи, яка, з одного боку, дає більше можливостей громадам щодо заходів захисту навколишнього середовища, а з іншого, зменшує ступінь контролю суспільства за якістю аграрної продукції та екологічністю виробництва в аграрному секторі регіону. Цей дуалізм щодо вирішення проблем екологічного стану навколишнього середовища та сталого розвитку аграрного виробництва в регіоні може бути реалізований за рахунок активізації регіональної інвестиційної політики спрямованої на забезпечення екологізації аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченню проблем екологізації аграрної сфери значну увагу приділили відомі вчені І. К. Бистряков, П. П. Борщевський, В. Г. В'юн,

В. В. Горлачук, Я. С. Гуков, Н. В. Зіновчук, Б. М. Данилишин, Д. С. Добряк, С. І. Дорогунцов, В. Я. Месель-Веселяк, М. Ф. Реймерс, І. А. Розумний, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, В. М. Трегобчук, М. М. Федоров, Т. С. Хачатуров, О. В. Ходаківська та інші.

Питанням екологізації державного управління та ідеям екологічного управління, а також пропозиції щодо впровадження відповідних механізмів містяться у наукових працях вітчизняних науковців, зокрема В. І. Андрейцева, Г. І. Балюка, Ю. О. Бондара, О. О. Веклич, Т. П. Галушкіної, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, Л. Г. Мельника, В. Я. Шевчука та інших.

Дослідженням екологічної безпеки та інвестування аграрного сектора України значну увагу приділяли такі науковці, як І. А. Брижань, Н. В. Бобровська, О. А. Літвак, Ю. О. Крихно та інші. Автори розглядали стан, сутність, складові та особливості гарантування екологічної безпеки, проблеми та перспективи залучення інвестицій з метою збереження природних ресурсів.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є, на основі визначення внутрішніх проблем, перешкод, що гальмують

процес формування ефективної інвестиційної політики екологізації аграрного виробництва в контексті комплексного розвитку регіонів та процесу децентралізації, визначити заходи впровадження ефективних інструментів, що забезпечать результативну регіональну інвестиційну політику, спрямовану на процес екологізації аграрного виробництва та на підвищення рівня і якості життя населення в регіоні.

Теоретичною та методологічною основами дослідження є загальні положення економічної теорії, класичні та сучасні концепції екологізації діяльності аграрних підприємств, а також надбання аграрної науки з питань формування інвестиційної політики екологізації аграрного виробництва Житомирського регіону.

Результати досліджень

Виходячи із темпів розвитку та споживацького ставлення до природних ресурсів, сучасний період можна визначити як «епоху споживання», а сучасне суспільство – «суспільством споживання». Цей період визначається високим рівнем економічного та технічного розвитку, масового споживання товарів і послуг та домінування споживацької системи цінностей і установок. Нині людство володіє широкими можливостями щодо забезпечення своїх потреб, але в умовах обмеженості ресурсів, за все рано чи пізно доведеться заплатити та сповна відчувати наслідки такого бездумного їх використання. Так, згідно з результатами досліджень, проведених GlobalFootprintNetwork, екологічний слід людства як кількісне вираження землі та акваторії, що необхідні людству для отримання ресурсів та утилізації відходів своєї життєдіяльності, аграрного виробництва та промисловості з використанням сучасних технологій, наразі становить 1,5 планети. Це означає, що світова економіка кожен рік споживає на 50 % більше ресурсів, ніж може відновити Земля [1].

Розвиток різних форм власності та господарювання на селі без суворого і надійного державного екологічного та митного контролю за ввезенням небезпечних відходів, брак відповідної законодавчої бази призводять до споживацького ставлення до Землі. Використання у великій кількості мінеральних добрив, пестицидів та інших хімічних препаратів, разом з промисловим і радіаційним забрудненням, ще більше ускладнює екологічну ситуацію в Україні, знижує відтворювальну здатність біосфери та екологічну стійкість агроландшафтів. Будь-який екологічний

ризик несе в собі наслідки екологічного, соціального та іншого характеру. Що, у свою чергу, призводить до збільшення економічних та фінансових витрат, пов'язаних з наступним: (рис. 1)

- *забрудненням повітрям* (викиди шкідливих речовин і вуглекислого газу в атмосферне повітря призводять: 1) до підвищення захворюваності та смертності населення (за оцінкою міжнародних експертів щорічні збитки, спричинені лише шкодою здоров'ю населення, оцінюються в 9,1 млрд. євро [2]), що, у свою чергу, призводить до зменшення робочої сили регіону та країни в цілому, а як наслідок, зменшення податкових відрахувань до державного бюджету: 2) це спричиняє додаткові економічні витрати промислових підприємств на встановлення, модернізацію або повну заміну очисного устаткування);

- *глобальним потеплінням* (збільшення посух, зменшення рівня опадів влітку, більш різких пікових температур або повені як наслідок різкого підвищення температур і танення снігів матимуть негативні наслідки щодо якості та кількості врожаю, буде вимагати значних інвестицій на заходи з адаптації до змін клімату (наприклад, в технології зрошування, роботу над створенням стійких до перепадів температури сортів, видів тощо). Загалом негативно впливатиме як на господарські культури, так і на всі екосистеми в цілому. Такі явища, що матимуть постійний характер, нанесуть значні збитки економіці країни і навіть загрожують порушенню продовольчої безпеки);

- *деградацією земельних ресурсів* – (71 % всього агроландшафту країни використовується для господарської діяльності. Але через надмірне і неправильне використання родючості земель з кожним роком падає. Екосистема ґрунту руйнується в основному через інтенсивний розвиток ерозії: останнім часом їй піддалося більше 35% сільгоспугідь України. Активне використання різного роду та виду добрив (як хімічних, так і органічних), засобів боротьби з шкідниками (фунгіциди, інсектициди) та бур'янами (гербіциди) призвело до збільшення площі кислих ґрунтів (на 2,4 млн га за останні 15 років). На врожай сільськогосподарських культур впливає і товщина гумусового шару, а вона за останнє десятиліття знизилася в середньому на 20%. До того ж, майже 40% загальної площі земельних ресурсів України належать до забруднених земель. При збереженні нинішніх темпів деградації ґрунту (ерозія ґрунтів,

забруднення хімічними сполуками, солонцювання, затоплення підземними водами тощо) критичні значення рівня родючості можуть бути досягнуті через 20–30 років, а в окремих регіонах навіть раніше);

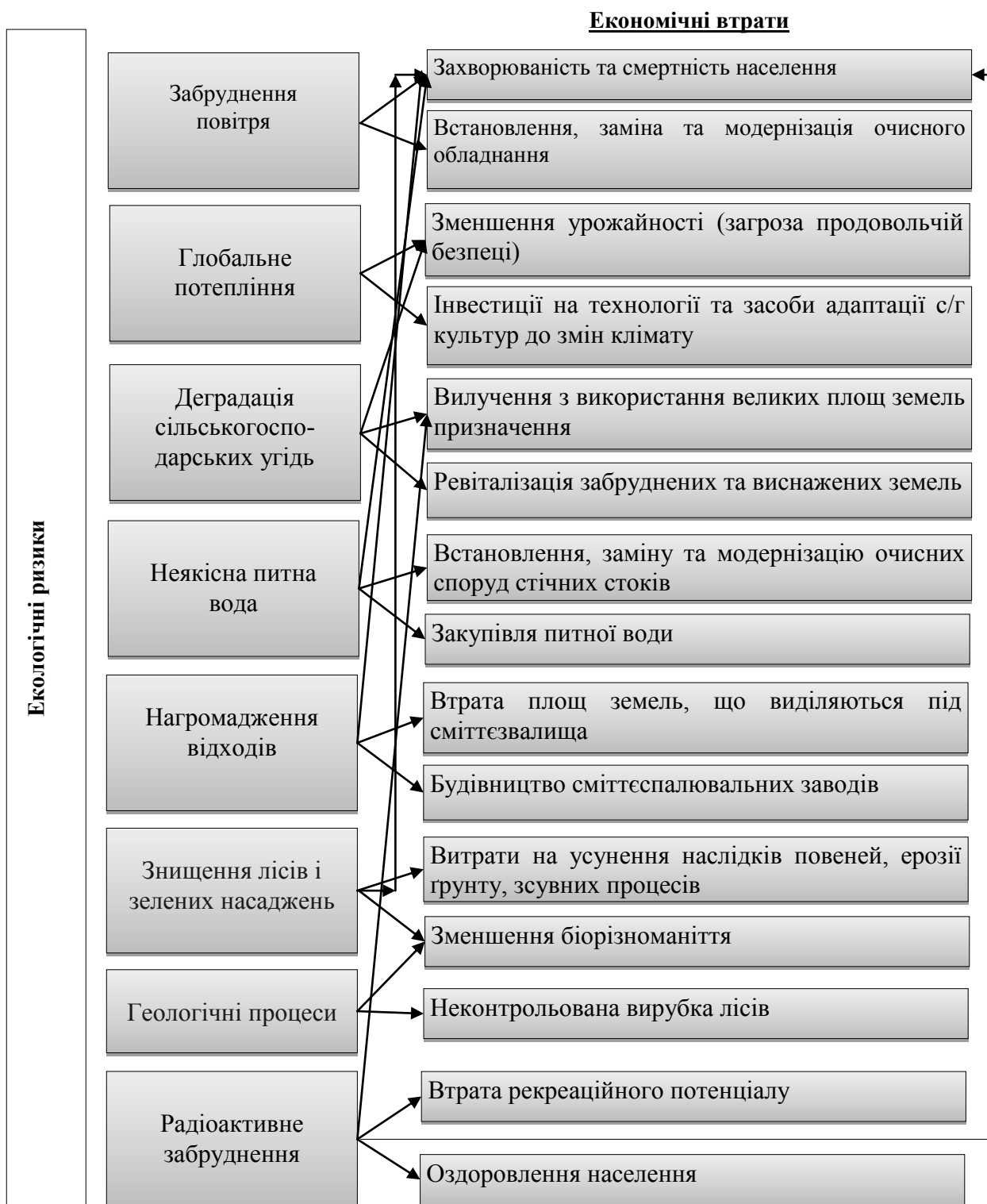

Рис. 1. Структура економічних втрат, спричинених екологічними проблемами

Джерело: розроблено автором.

- *неякісною водою* (недостатнє очищення стоків, неякісне очищення промислових вод, надмірна насиченість органікою призводять до того, що нині практично всі водойми країни наблизилися до 3 класу забрудненості. Але очисні споруди, що виробляють питну воду, розраховані на прийом води 1–2 класу забруднення. Як результат – 80 % проб води показують, що її якість не відповідає умовам держстандартів);

- *накопиченням побутових та промислових відходів* (проблема утилізації і переробки різних видів відходів. У країні діє близько 800 офіційних звалищ, загальна кількість сміття на яких перевищила 35 млрд т. Щорічно ця цифра зростає ще на 700–800 тисяч тонн. За інформацією Міністерства екології та природних ресурсів, загальна площа всіх полігонів з відходами вже займає 4 % площі України. Речовини, які виділяються в результаті хімічних реакцій на полігонах твердих побутових відходів, здатні перетворити територію України на одну суцільну зону екологічного лиха. Адже небезпечні хімічні речовини і бактерії просочуються в ґрунт, потрапляють у повітря та ґрунтові води, отруюючи життя на відстані десятків кілометрів від полігонів);

- *знищенням лісів і зелених насаджень* (Україна належить до малолісистих країн – ліс покриває лише шосту частину її території. Але, при цьому, експорт деревини з України в 2,5 раза перевищує імпорт. Бажання лише до прибутку та споживче ведення лісового господарства призводять тільки до знищення лісів та їх біологічної стійкості (площа лісів, уражених шкідниками і хворобами, постійно збільшується). А цінні деревні породи (дуб, бук і сосна) замінюються малоцінними (грабом, березою, осикою). Найскладніша ситуація в Карпатах та Криму – тут через деградацію лісових масивів розвивається ерозія ґрунтів і зсувні процеси. Прямий наслідок нераціональної вирубки лісів – збільшення частоти та інтенсивності повеней у західних областях України, особливо – Закарпаття. Однак сумна статистика катаклізмів нездатна зупинити знищення лісів: минулого року обсяги заготівель лісу в Закарпатській області зросли на 14,2%.

- *небезпечними геологічними процесами*, істотна частина валового внутрішнього продукту країни пов'язана з видобутком і переробкою мінерально-сировинних ресурсів (41–43 %),

сконцентрованих у гірничовидобувних регіонах Донбасу, Кривбасу, Карпатського регіону. Між тим, екологія цих регіонів страждає не стільки від інтенсивного видобутку, скільки від неправильного закриття нерентабельних і вироблених шахт і кар'єрів. Також Україна є одним з європейських лідерів за запасами бурштину. Українські компанії, які мають державні ліцензії на видобуток бурштину, щорічно видобувають близько чотирьох тонн цього мінералу. Однак насправді це лише невеликий відсоток від реального видобування бурштину в Україні. Навіть за найскромнішими підрахунками вони сягають від 120 до 300 тонн на рік. Приблизний загальний річний дохід на цьому ринку складає до 300 млн дол. США. Внаслідок неконтрольованого видобутку «дару сонця» там стрімко знищуються лісові насадження та надра, для відновлення яких знадобляться десятиліття. За даними Держлісагентства України, у регіоні основного видобутку (Житомирська, Рівненська та Волинська області) через нелегальний видобуток бурштину вже пошкоджено 3,5 тис. га лісу. Через те, що «чорні» копачі не дотримуються технології видобутку, вимиваючи бурштинове каміння мотопомпами, що спричинює руйнування дренажних каналів підземних вод, це призводить до катастрофічних наслідків. Іде повне знищення можливості циркуляції підземних вод і як наслідок мікрокліматичні зміни в цих регіонах;

- *наслідками Чорнобильської катастрофи*, так сумарна активність радіонуклідів, які вийшли за межі 4 енергоблоку Чорнобильської АЕС 26 квітня 1986 року і в наступні дні після аварії, перевищила 300 млн кюри. Аварія призвела до радіоактивного забруднення більш ніж 145 тис кв² території України, Білорусії та Росії. На радіоактивних територіях наразі розміщено понад дві тисячі населених пунктів, в яких проживає майже півтора мільйони людей. Українські вчені єдині в думці про те, що наслідки Чорнобильської аварії ще дуже довго будуть про себе нагадувати. Станом на 2016 рік в Україні було зареєстровано 6049 випадків раку щитовидної залози у людей, які на момент аварії були дітьми і підлітками [3]. Крім того, за час, що минув після катастрофи на ЧАЕС, зросла кількість психоневрологічних захворювань, патології серцево-судинної системи.

За реалізації інвестиційної політики, спрямованої на екологізацію, потрібно враховувати, що підвищення ефективності економіки, яке включає в себе збільшення промислової продукції, збільшення обсягу сільськогосподарського виробництва та масштабне будівництво, з одного боку, це позитивні показники для регіону, які надають статусу, притік інвестицій, збільшення робочих місць та в цілому підвищення конкурентних переваг серед областей України, з іншого боку, всі «економічні» покращення не завжди йдуть з урахуванням екологічної складової. Інтенсифікація промислового та аграрного виробництва, спрямована переважно на максимізацію прибутку, а не на захист навколишнього середовища, екологічну безпеку та раціональне природокористування, не зацікавлена в екологізації, так як цей процес викликає додаткові витрати, що не завжди є вигідним для підприємств.

Розглядаючи сучасний екологічний стан територій Житомирської області, варто відмітити, що нині він залишається незадовільним. Це пов'язано із низкою чинників як природного, так і техногенного характеру. З одного боку, значної шкоди екології територій завдає власне виробництво та транспорт через велику кількість шкідливих викидів, включаючи й забруднення важкими металами, токсичними речовинами, парниковими газами. З іншого боку, небезпечний вплив на якість довкілля територій спричиняє безпосередньо сільськогосподарська діяльність. Значних збитків завдають і природні чинники, такі як паводки, підтоплення, селі, буревії, посуха. Або поєднання техногенних і природних факторів, як, наприклад, кислотні дощі.

Таким чином, за впровадження інвестиційної політики екологізації необхідно враховувати, що ефективна розбудова держави в ринкових умовах господарювання неможлива без збалансованого гармонійного розвитку природних та суспільних відносин. Ці відносини визначаються, насамперед, рівнем екологізації суспільного виробництва, який обумовлює необхідність формування екологічно орієнтованого механізму і передбачає найбільш повну та цілеспрямовану екологічну орієнтацію фінансових механізмів. Наразі спостерігається глобалізація масштабів екологічних проблем, а отже, зростає необхідність реалізації принципів сталого розвитку світової економіки. Основними

факторами дестабілізації природних історично сформованих умов життєдіяльності у межах Житомирської області є зростання ресурсоемності сільськогосподарської, лісгосподарської, промислово-виробничої діяльності та інших сфер людського функціонування що мають негативний вплив на навколишнє природне середовище загалом, та здоров'я людини, зокрема.

У зв'язку з цим, загострюється питання формування ефективної сучасної системи державного управління розробкою механізмів реалізації державної інвестиційної політики розвитку Житомирської області в контексті екологізації аграрного виробництва, яка б створила умови для прискорення локального розвитку, підвищення рівня і якості життя населення та сприяла узгодженню інтересів держави, бізнесу та громад. Також, фінансові стратегії інвестування комплексно повинні застосовувати інструменти екологізації аграрного виробництва і бути узгоджені з заходами аграрної політики у процесі вдосконалення державної економічної політики країни в цілому [4].

Подолання вищезазначених негативних тенденцій і впровадження ефективних інвестиційних інструментів екологізації аграрного виробництва у сфері природокористування неможливе без залучення масштабних науково обґрунтованих інвестиційних ресурсів, спрямованих на досягнення поставлених цілей та вирішення завдань екологічно безпечного економічного зростання. Трансформація економіки, ріст цінності природних благ унаслідок їхнього зростаючого дефіциту, спрямованість на досягнення цілей сталого розвитку обумовлює потребу впровадження нової філософії інвестування та формування інвестиційної привабливості у сфері природокористування, адекватних методів керування інвестиційними потоками.

Важливу роль при цьому відіграють капітальні інвестиції на охорону та раціональне використання природних ресурсів. У структурі капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів за напрямками природоохоронної діяльності в Житомирській області вагомим місцем займають витрати на поводження з відходами,

очищення зворотних вод, охорона атмосферного повітря та клімату (табл. 1).

Таким чином, обсяги капітальних вкладень у подальшому теж напряму залежатимуть від темпів соціально-економічного зростання, повноцінного розвитку господарського комплексу Житомирської області. Для досягнення мети екологізації економіки в цілому, і саме аграрного виробництва, потрібне сприятливе інвестиційне середовище, яке, у свою чергу, підтримується інвестиційним кліматом – сукупністю екологічних, соціальних,

економічних, політичних і правових умов, які максимально сприяють інвестиційному процесу. В ході реалізації інвестиційної політики екологізації потрібно виходити з того, що основними джерелами надходження коштів на задоволення природоохоронних потреб є такі: 1) платність за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення та шкідливий вплив на довкілля; 2) екологічні податки та платежі, які спрямовуються на ліквідацію джерел забруднення і відновлення та підтримання природних ресурсів у належному стані [5].

Таблиця 1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів (2006–2017 рр.)

(у фактичних цінах, млн. грн)

Роки	Усього	У тому числі					
		охорона атмо- сферного по- вітря і пробле- ми зміни клімату	очищення зворотних вод	поводження з відходами	захист і реа- білітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	збереження біорізнома- нїття і середовища існування	інші напрями природоохо- ронної діяльності
2006	36026,6	26527,0	1472,6	–	6277,0	–	1750,0
2007	47379,7	40,0	2488,5	2423,7	4435,4	–	37992,1
2008	18629,6	19,9	1171,7	2650,8	14720,5	–	66,7
2009	5221,4	183,7	985,2	1388,7	2657,3	6,5	–
2010	11507,4	1077,3	2343,5	1547,7	6538,9	–	–
2011	10285,6	23,2	2365,9	814,8	7081,7	–	–
2012	4784,1	4,5	801,2	3461,6	225,1	291,7	–
2013	705,0	5,1	194,0	170,5	258,0	77,4	–
2014	25256,7	20872,5	2280,1	2056,8	–	47,3	–
2015	17979,6	1,1	5432,9	12516,7	–	25,6	3,3
2016	16730,6	444,0	14812,6	1164,0	310,0	–	–
2017	14626,5	2492,8	3619,8	6336,5	2061,0	–	116,4

Джерело: [5].

В умовах децентралізації владних повноважень та лібералізації діяльності бізнесу найважливішими інструментами інвестиційної політики екологізації аграрного виробництва та природокористування, природоохоронної діяльності в Україні в цілому стають: екологічний податок; збір за спеціальне використання природних ресурсів (мінеральних, водних, земельних, лісових, біологічних); механізм відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля (водні ресурси, атмосферне повітря, земельні ресурси, рибні ресурси); система державного фінансування природоохоронних заходів (через державний та місцеві екологічні фонди). Кошти фондів охорони навколишнього природного середовища можуть викорис-

товуватися тільки для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, в тому числі наукових досліджень з цих питань, а також заходів для зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення.

Проведений нами аналіз показує, що фінансування природоохоронної діяльності в регіоні за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища в цілому збільшилось, але кошти не використовуються за цільовим призначенням, тому осідають як залишки на рахунках фонду (табл. 2).

Таблиця 2. Надходження та використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища

№ з/п	Обсяг коштів	Рік		
		2014	2015	2016
1.	Залишок коштів на початок звітної періоду	-	10057,1	4805,0
2.	Надходження коштів у звітному періоді – всього	19884,0	5342,3	5500,0
3.	Використано коштів - всього	9826,9	11641,1	2044,0
4.	Залишок коштів на кінець звітної періоду	-	3758,3	8260,9
5.	% використання коштів (дані п.3 поділити на / (дані п.1 + дані п.2)х 100)	49	76	20

Джерело: [6].

В цих умовах особливо важливими є інвестиції для проведення ефективної інноваційної перебудови сфер природокористування, ресурсо- і природозбереження, нарощування темпів виробництва екологічно чистої продукції та перероблення відходів виробництва та споживання, здійснення успішних перетворень всіх сфер суспільної діяльності для еколого-збалансованого розвитку економіки регіону. Вкрай негативним явищем на сучасному етапі розвитку області є той факт, що витрати на науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування у 2017 році взагалі практично відсутні [8]. Збільшення витрат за цим напрямом значно б підвищило ефективність управління і зокрема державного управління.

Реалізація напрямів інвестиційної політики екологізації аграрного виробництва пов'язана з погіршенням екологічної ситуації в регіоні та зумовлює потребу в конструктивному підході до поліпшення екологічного стану територій і широким залученням фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад. Таким чином, інвестиційна діяльність повинна бути спрямована на впровадження нових інноваційних технологій, залучення природозберігаючої техніки, створення екологічно чистого виробництва та продукції, формування екологоорієнтованої структури агровиробництва, що призведе до зменшення або взагалі уникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Головною метою таких технологій є отримання позитивного еколого-економічного результату.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, проведений аналіз ефективності управління фінансовими потоками щодо попередження та подолання наслідків

екодеструктивних впливів на території Житомирської області аграрних підприємств показав недостатню ефективність системи інвестування в екологізацію аграрного виробництва, відсутність дієвої організаційної структури управління місцевими фінансовими ресурсами та фондами охорони навколишнього природного середовища, неефективність використання коштів цих фондів.

Ми прийшли до висновку, що упровадження ефективної інвестиційної політики, спрямованої на екологізацію усіх складових агробізнесу, дозволить покращити не лише стан навколишнього природного середовища, а й відтворити природно-ресурсний потенціал сільських територій, сприятиме досягненню оптимальних умов життєдіяльності нинішнього і майбутніх поколінь. Недостатня вивченість та невирішеність вищезазначених еколого-економічних аспектів інвестиційного забезпечення екологізації аграрного виробництва підтверджує необхідність подальшого вивчення та методичних розробок щодо екологізації інвестиційної діяльності аграрного виробництва.

Отже, інституційні зміни, необхідні в період переходу від споживацької економіки до економіки сталого розвитку сільських територій, пов'язані з формуванням і розвитком різноманітних екологічних інститутів фінансового забезпечення екологізації аграрного виробництва. При цьому, нові фінансові інститути, що формують так зване інституційне середовище в умовах децентралізації джерел фінансування розвитку аграрного сектора, повинні доповнювати, виступати альтернативою до вже існуючих джерел державного фінансування екологічних заходів, але, ні в якому разі, не замінювати вже існуючі фінансові фонди.

References

1. Global Footprint Network (2018). Ween vision a future where all thrive with in theme an so four one planet. Retrieved from <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN>.
2. Unian.net (2015). Nebezpechne povitria: chym dykhaiut ukraintsi [Dangerous air: what Ukrainians breathe]. Retrieved from <https://ecology.unian.ua/reduction/1216722-nebezpechne-povitrya-chim-dihayut-ukrajintsi.html> [in Ukrainian].
3. Tsentr okhorony dovkillia (2018). Visim ekolohichnykh problem Ukrainy [Eight environmental problems of Ukraine]. Retrieved from <http://dovkillia.org/visim-ekologichnix-problem-ukraini/> [in Ukrainian].
4. Kumachova, A. S.(2015). Polityka formuvannia ta rozvytku «zelenoi ekonomiky» yak spetsyfichniy ob'ekt derzhavnoho rehuliuвання [Policy of the formation and development of the "green economy" as a specific object of state regulation]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 12. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=934> [in Ukrainian].
5. Rassadnykova, S. I. (2008). Kontseptualnyi pidkhid do systematyzatsii ob'ektiv investytsiinoi pryvablyvosti sfery pryrodokorystuvannia [Conceptual approach to systematization of objects of investment attractiveness of the sphere of nature management]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 5 (83), 117–123 [in Ukrainian].
6. Zhytomyrska oblasna derzhavna administratsiia. Upravlinnia ekolohii ta pryrodnykh resursiv (2016). Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha Zhytomyrskoi oblasti u 2016 rotsi [Regional report on the state of the environment of Zhytomyr region in 2016]. Retrieved from <http://ecology.zt.gov.ua/Standov1.html> [in Ukrainian].
7. Burskinskiy, B. V. & Kovaleva, N. H. (2002). Ekologizatsiya politiki regionalnogo razvitiya [Greening regional development policy]. Odessa: Institut problem rynku i ekonomiko-ekologicheskikh isledovaniy NAN Ukrainy [in Russian].
8. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy (2016). Dovkillia Ukrainy: statystychnyj zbirnyk za 2016 rik [Environment of Ukraine: Statistical collection for 2016]. Kyiv [in Ukrainian].
9. Prokopenko, O. V. & Klimenko, O. V. (2012). Investytsiina diialnist u systemi ekolohizatsii ekonomiky [Investment activity in the system of ecologization of the economy]. *Universytetski naukovi zapysky*, 2 (42), 236–245 [in Ukrainian].

**FORMATION OF THE INVESTMENT
POLICY OF THE REGION IN
THE CONTEXT OF AGRICULTURAL
PRODUCTION ECOLOGY**

N. Pugacheva

e-mail: n_pugachova@i.ua

Zhytomyr national agroecological university
Staryibldv, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

In the article considerable attention is paid to the problem of inefficient, consumer use of natural resources and predominantly intensive agricultural production without consideration of environmental factors, which in turn leads to fatal consequences for both the natural environment and human health. It has been established that conducting an effective integrated regional investment policy aimed at environmentalizing agrarian production will lead to an increase in the level and quality of life of the population in the region, will promote the involvement of municipal and regional financial institutions in its implementation, intensify scientific research in the field of ecologization of agrarian production, will promote wide to involve the public in solving environmental problems. To do this, it is necessary that the mechanisms for stimulating effective investment projects are implemented at the level of regional and municipal structures, as well as aimed at strengthening interregional interaction with public financial authorities. The analysis of investment support of environmental protection and ecological measures in the system of agrarian production in the region is carried out. The necessity of formation of investment policy of Zhytomyr region in the context of ecologization of agrarian production and development of decentralization processes is substantiated. The features and the necessity to increase investments are specifically developed to improve the processes of ecologization of agrarian production. Some problems of regional financial policy are solved, provided that the state is regulated in order to create an attractive investment environment in the region. The priorities and perspectives of regional development in the context of ecologization of agrarian production are determined, as well as suggestions on the improvement of regional investment policy, taking

into account administrative reform, which is not always aimed at improving the ecological status of the territories and the environmentalization of commercial production.

Keywords: ecologization, politics, investments, state administration, agrarian production, region, financial policy.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РЕГИОНА В КОНТЕКСТЕ ЭКОЛОГИЗАЦИИ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Н. С. Пугачёва

e-mail: n_pugachova@i.ua

Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Большое внимание уделено проблеме нерационального, потребительского использования природных ресурсов и преимущественно интенсивного ведения аграрного производства без учёта экологических факторов, что, в свою очередь, приводит к фатальным последствиям как для окружающей среды, так и для здоровья человека. Установлено, что проведение эффективной комплексной региональной инвестиционной политики, направленной на экологизацию аграрного производства, приведёт к повышению уровня и качества жизни населения в регионе, будет способствовать привлечению к реализации муниципальных и региональных финансовых институтов, активизирует научные исследования в отрасль экологизации аграрного производства, будет способствовать широкому привлечению общественности к решению экологических проблем. Для этого необходимо, чтобы механизмы стимулирования

эффективных инвестиционных проектов были внедрены на уровне региональных и муниципальных структур, а также нацелены на усиление межрегионального взаимодействия с государственными финансовыми органами управления.

Проведён анализ инвестиционного обеспечения охраны окружающей природной среды и экологических мероприятий в системе аграрного производства в регионе. Обоснована необходимость формирования инвестиционной политики Житомирской области в контексте экологизации аграрного производства и развития процессов децентрализации. Раскрыты особенности и необходимость увеличения инвестиций именно для усовершенствования процессов экологизации аграрного производства. Освещены отдельные проблемы региональной финансовой политики, что решаются при условии регулируемого воздействия государства на создание привлекательной инвестиционной среды в регионе. Определены приоритеты и перспективы регионального развития в контексте экологизации аграрного производства, а также предложения по совершенствованию инвестиционной региональной политики, с учетом административной реформы, которая не всегда нацелена на улучшение экологического состояния территорий и экологизации аграрного производства.

Ключевые слова: экологизация, политика, инвестиции, государственное управление, аграрное производство, финансовая политика.

ВИМОГИ

до матеріалів, що подаються до наукового журналу
НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ. SCIENTIFIC HORIZONS

«Наукові горизонти» є науковим фаховим виданням, що видається 12 разів на рік, в якому друкуються статті зі сільськогосподарських, ветеринарних, технічних і економічних галузей науки.

Редакційна колегія збірника приймає до друку наукові статті українською, англійською та російською мовами, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Наказу МОНУ України № 32 від 15.01.2018 р. «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України».

Структура статті:

1. Індекс УДК (виключка по лівому краю).
2. Назва статті повинна відповідати її змісту (не більше 12 слів), (виключка по центру, прописними літерами, напівжирним шрифтом).
3. Ініціали та прізвища авторів (виключка по центру).
4. Електронна адреса авторів (виключка по центру).
5. Повна офіційна назва та юридична адреса установи авторів (виключка по центру).
6. Анотація мовою статті (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова).
7. Ключові слова: 4–10 слів (словосполучень), (курсив, виключка по ширині).
8. Текст статті (вирівнювання по ширині).

Виклад основного матеріалу здійснюється у такому порядку:

- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- мета, завдання та методика досліджень;
- результати досліджень;
- висновки та перспективи подальших досліджень.

9. Література (виключка по ширині).

Список використаної літератури оформляється відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015). Посилання на джерела слід позначати в тексті у квадратних дужках за порядковим номером. У списку літератури мають переважати посилання на джерела останніх років. Слід уникати

посилань на власні наукові праці (не більше одного автопосилання). Не бажано використовувати інтернет-публікації, окрім наукових (джерела мають бути доступними), тези доповідей, звіти, автореферати та дисертації.

10. References (виключка по ширині).

Окремий транслітерований список використаної літератури подавати латиницею (бажано в стилі APA – American Psychological Association, (<http://www.apastyle.org/>) згідно з вимогами світових реферативних баз даних, з індексами DOI, наведеними на сайті <https://www.crossref.org>. Транслітерувати український (російський) алфавіт латиницею потрібно відповідно до постанови КМУ від 27.01.2010 № 55. Іншомовні літературні джерела наводять мовою оригіналу. Для автоматичної транслітерації можна також скористатися сайтом <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Приклади оформлення літературних джерел додаються.

11. Анотація англійською та російською мовами (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова), із зазначенням ініціалів та прізвищ авторів, назви статті, повної офіційної назви та юридичної адреси установи. Якщо стаття англійською мовою, то резюме подаються, відповідно, українською та російською мовами.

Англійський варіант статті приймається лише за умови її фахового перекладу. У разі надсилання англійського варіанту, перекладеного за допомогою інтернет-перекладачів (наприклад, Google), матеріали будуть відхилені.

Рукопис наукової фахової статті слід подавати разом з його електронною версією у форматі *doc.*, виконаною у редакторі *Microsoft Word* (будь-яка версія). Обсяг статті до 12 сторінок тексту формату А4 (210x297 мм), включаючи таблиці, ілюстративний матеріал і бібліографічний список.

Параметри сторінки: орієнтація книжкова; поля – 20 мм з усіх боків. Параметри абзацу: відступ першого рядка (абзац) – 1,0 см, шрифт – гарнітура *Times New Roman*, розмір шрифту – 14 pt, інтервал – 1,0, вирівнювання – по ширині сторінки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули подаються після посилання на них у тексті і мають бути пронумеровані арабськими літерами (орієнтація книжкова). Всі аббревіатури слід розшифровувати. У таблицях слова повинні бути написані повністю та вірно розставлені переноси.

Формули мають бути написані у редакторі *Equation Editor*, змінні математичні величини у тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки та фото мають бути розташовані по центру, без обтікання текстом, спосіб заливки «Узор» у чорно-білих тонах.

Всі розмірності фізичних величин повинні подаватися відповідно до Міжнародної системи одиниць (СИ). Між одиницями виміру та символами і цифрами, до яких вони належать, ставиться пробіл.

Статті направляються до редколегії тільки в електронному вигляді. Відповідальність за достовірність змісту і наявність плагіату поданих матеріалів несуть автори. Для зручності авторів рекомендуємо у якості зразка використовувати статті, опубліковані в останньому номері збірника.

До статті додаються відомості про авторів, оформлені окремим файлом, де вказуються: прізвище, ім'я, по батькові автора; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи, посада; адреса для листування; телефон, адреса електронної пошти (обов'язково). Назва файлів повинна відповідати прізвищу автора. Наприклад: Іванчук_Стаття, Іванчук_Відомості.

Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять незалежне рецензування

провідними спеціалістами у відповідній галузі науки. У разі повернення статті на доопрацювання, автор має врахувати всі зауваження редколегії. Статті, повернуті після доопрацювання пізніше, ніж через місяць, розглядаються як нові надходження. Редколегія зберігає за собою право виправляти та редагувати текст. Рукописи, відхилені редакційною колегією, авторам не повертаються. Стаття, не рекомендована рецензентом до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Остаточне рішення про опублікування статті приймає редколегія збірника.

Адреса редколегії:

Т. М. Тимошук

тел.: (096) 493–30–24,

e-mail: visnyk_znau@ukr.net

(сільськогосподарські,
ветеринарні і технічні науки);

Н. О. Куровська

тел.: (096) 680–02–95,

e-mail: kurovska@gmail.com

(економічні науки)

Житомирський національний
агроєкологічний університет,

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

ЗМІСТ

Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, О. В. Іванюк, О. Ф. Присяжнюк, М. Ф. Плотнікова ДОМІНУВАННЯ ПАРАДИГМ ХОЛІСТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ.....	3
О. Г. Яворська ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРИ.....	13
А. М. Михайлов, Г. І. Угнівенко, Є. С. Аніпрєєв, С. В. Качур ОЦІНЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	21
А. С. Кравченко СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТЕХНІЧНИЙ АНАЛІЗ» ТА ЙОГО МЕТОДИ.....	28
Д. І. Дема, Л. М. Дорохова, Н. О. Куровська ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	32
І. А. Оліфір ПІДВИЩЕННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	38
Т. С. Гайдучок, О. М. Дмитренко ВИКОРИСТАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ У СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВ.....	46
О. Ф. Присяжнюк, М. Ф. Плотнікова МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	56
О. І. Ракович ІНТЕГРАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	62
Л. І. Калачевська КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА УПРАВЛІННЯ ЇХ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ.....	73
Ю. В. Золотницька ЛІСОРЕСУРСНА БАЗА ЖИТОМИРЩИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПЛУАТАЦІЇ.....	82
Н. В. Мельник СЕРТИФІКАЦІЯ БІОЕНЕРГЕТИЧНИХ ВИДІВ ПАЛИВА У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ.....	87
Н. С. Пугачова ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	97
Вимоги	106

CONTENT

E. Khodakovskii, V. Yakobchuk, O. Ivanyuk, O. Prisyajnyuk, M. Plotnikova DOMINATION OF THE PARADIGM OF HOLISTICITY IN MODERN SCIENCE.....	3
O. Yavorska INTELLECTUAL CAPITAL: PROBLEM OF THE STRUCTURE.....	13
A. Mykhailov, A. Ugnivenko, E. Anipreyev, S. Kachur ESTIMATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF EXPORT POTENTIAL OF THE SUMY REGION.....	21
A. Kravchenko THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF «TECHNICAL ANALYSIS» AND METHODS.....	28
D. Dema, L. Dorohova, N. Kurovska STRENGTHENING THE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE STATE IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING THE REGIONAL FINANCIAL POLICY.....	32
I. Olifir RAISING THE MINIMUM WAGES IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES	38
T. Haiduchok, O. Dmytrenko USE OF A BALANCED SCORECARD IN STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING OF ENTERPRISES.....	46
O. Prysiazniuk, M. Plotnikova MECHANISM OF MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES.....	56
O. Rakovich INTEGRATION OF MANAGEMENT BY ENTERPRISE POTENTIAL OF RURAL TERRITORIES.....	62
L. Kalachevska IMPACT OF COMPETITIVE ENVIRONMENT COMPONENTS ON MANAGEMENT OF RURAL INNOVATIVE DEVELOPMENT.....	73
Y. Zolotnytska FORESTRY BRANCH OF ZHYTOMYR REGION: PROBLEMS AND EFFICIENCY OF OPERATION.....	82
N. Melnyk CERTIFICATION OF BIOENERGETIC FUELS IN THE WORLD AND IN UKRAINE.....	87
N. Pugacheva FORMATION OF THE INVESTMENT POLICY OF THE REGION IN THE CONTEXT OF AGRICULTURAL PRODUCTION ECOLOGY.....	97
Requirements	106